

Goede vrijdag ofte Het lijden onses heeren Jesu Christi

Jeremias de Decker

editie W.J.C. Buitendijk

bron

Jeremias de Decker, *Goede vrijdag ofte Het lijden onses heeren Jesu Christi* (editie W.J.C. Buitendijk). Tjeenk Willink/Noorduijn, Culemborg 1978.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/deck001goed01_01/colofon.htm

© 2003 dbnl / erven W.J.C. Buitendijk

Inleiding

I De mens en de dichter Jeremias de Decker

Niets wisselvalliger dan de persoonlijke en literaire faam van een dichter bij het nageslacht. Mensen, in hun tijd als achtenswaardige lieden beschouwd, worden door latere geslachten van hun voetstuk gestoten, zonder dat er hoger beroep mogelijk schijnt bij nog latere kunstrechtters; anderen, in hun eigen tijd onbekend, of door de direct na hen komenden vergeten of verguisd, worden voorgoed ten troon geheven en onder de coryfeeën van de literatuur gerekend. Het meest intrigerend is echter het probleem, hoe het komt dat de kunstrechtters zelf in hun beoordeling van een figuur uit het verleden een hopeloze verdeeldheid aan de dag leggen, vooral als omtrent die persoon een onverdeeld gunstige mening geheerst heeft. Vermoedelijk zal er in zo'n omstreden figuur een ambivalentie aanwezig geweest zijn, hetzij in zijn karakter, hetzij in zijn werk, of misschien in beide, die er aanleiding toe gegeven heeft dat de oordeelvellingen zozeer divergeren tussen sympathie en antipathie.

Dit laatste is het geval bij Jeremias de Decker. Gedurende twee eeuwen heeft deze dichter onbetwist een vooraanstaande plaats bekleed op het tweede plan van onze literatuur. Plotseling kwam daar een kentering in, en tot op de huidige dag is er geen rust meer gekomen in de waardering van 's dichters persoon en werk door de tot oordelen bevoegde letterkundige critici. Er zijn duidelijk twee lijnen te onderscheiden: de ene loopt van Jonckbloet via Ten Brink en Kalff door tot in onze tijd naar b.v. Cornelia W. Roldanus (1954), de andere van Penon over Kloos en De Raaf naar Warners en Van Es.

Het is wel merkwaardig dat een man als Jonckbloet, wiens gezag in literair-historisch opzicht thans wel tot nul gereduceerd lijkt, toch blijktbaar in staat geweest is, aan de reputatie van De Decker een knak toe te brengen, waarvan zij zich nog niet hersteld heeft. De hele dogmatisch-doctrinaire wetenschapsbeoefening van een Jonckbloet moge voos gebleken zijn: een soort affectief geladen afrekening met de achttiende- en begin-negentiende-eeuwse erfenis van literatuurbeschouwing¹, die doorsloeg naar een volstrekt-negativistische kleinering van het grootste deel onzer letterkunde², De Decker bleef in het verdoemboekje staan, waarin Jonckbloet hem een plaats had aangewezen. Hij rangschikt hem in een hoofdstuk 'Planeten' onder de 'heele en halve Catsianen'³, wat in zijn mond al een vonnis inhoudt, noemt zijn leven dat van de 'gewone kleine burger', verzekert dat hij een 'eenvoudige kruidenier' was, een 'gemoedelijk, helderdenkend man' met een 'prozabedrijf': 'een kruideniersaffaire', en wiens vader leefde in bekrompen omstandigheden⁴.

De verwarring is hier al dadelijk groot. Jeremias' vader was inderdaad vóór 1620 kruidenier, maar na dat jaar makelaar; het is in dit vak dat de in 1609 geboren Jeremias later zijn vader assisteerde. Bovendien betekende het woord kruidenier in die tijd: handelaar in kruiden, specerijen en aanverwante artikelen, waardoor zijn branche verwant was aan die van apotheker en drogist, en bezat het zeker niet de denigrerende gevoelswaarde, die het had sedert de tweede helft van de negentiende eeuw⁵ en die door Jonckbloet welbewust wordt gehanteerd. Hij bestempelt nl. het werk van deze kruidenier als van 'een kleinburgerlijke kleingeestigheid'⁶. In zijn briefwisseling met

1 Gerard Brom, *Geschiedschrijvers van onze letterkunde* (Amsterdam z.j.) (1944), 44-45.

2 a.w., 69.

3 *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* IV (4^e dr. Groningen 1890), 106, 115 e.v.

4 J. Karsemeijer, *De Dichter Jeremias de Decker* (1934), 17n, 19n, deelt mee dat De Decker Sr. in mei 1656 en nov. 1657 op de Keizersgracht woonde. Dit kon Jonckbloet nog niet weten.

5 *WNT* VIII, 393.

6 a.w., 120.

Westerbaen treffen ons zijn 'vrijzinnige Protestantsche denkbeelden'. Jonckbloet acht het niet zeker dat de 'bescheiden' benaming *Rijm-oeffeningen* voor zijn verzameld werk van de dichter zelf afkomstig is. 'In allen gevalle springt zijne bescheidenheid op menige plaats in het oog; en hij stond als modest bekend.' Het werk munt uit 'noch door verheffing, noch door dichterlijke gedachten'. Zijn huiselijke stukjes 'bevatten volop gemoedelijke redeneering, vaak zelfs op huisbakken wijze voorgedragen'. Allerlei voorbeelden van bekende gedichten worden genoemd, vergezeld van termen als: 'akelig plat', 'louter proza', 'platte uitdrukkingen', 'plat proza'¹, 'laag bij de grond'; de puntdichten zijn 'zonder veel geest en leven'.

Op zichzelf zou dit doodvonnis over onze dichter niet zo schokkend zijn, als het niet was uitgesproken door de eerste wetenschappelijke onderzoeker van onze literatuur en als het niet door zovelen na hem was overgenomen. De sleutelwoorden zijn: *kruidenier* (met de ongunstige gevoelswaarde van kleinburgerlijk kleingeestig), wat hij nooit geweest is; die *sloofde* voor zijn levensonderhoud, wat vreemd is bij iemand die zoveel gelezen en geschreven heeft en die bij een vader inwoonde, die wel degelijk tijden van welvaart heeft gekend,

'Die oock, wanneer hem voorspoed streelede,
Noyt swol van trots, noyt smolt in weelde'²;

die *bescheiden* was: nu wordt bescheidenheid over het algemeen aan kinderen en aan personen van geringe maatschappelijke positie als een deugd aangerekend, terwijl zij noch voor een makelaar noch voor een kunstenaar als een typische aanbeveling geldt, zodat hier een reëel aanknopingspunt is voor een zekere

- 1 Veel waarde hebben deze oordeelvellingen niet, als men bevindt dat hij naar aanleiding van Vondels werk meer dan tienmaal de term 'plat' gebruikt, vgl. Brom, a.w., 64.
- 2 *Rijm-oeffeningen* (Amsteldam 1659) III, 97. Voortaan wordt deze uitgave aangehaald als *R.O. De Punttdichten*, die boek II vullen en zelf in twee boeken uiteenvallen, worden aangehaald als *Punttd.* I en II.

geringschatting; een *huiselijk* dichter, omdat hij lief en leed van zijn gezin bezongen heeft: men doelt hiermee op een aantal lijkklachten, een goudenbruiloftsdicht en nog een paar gelegenheidsgedichten naar aanleiding van familiegebeurtenissen, een genre dat bij Vondel minstens zo ruim vertegenwoordigd is, zonder dat iemand deze een huiselijk dichter zal noemen. Bij De Decker vermeit men zich gaarne in die term huiselijkheid, omdat hier na het Biedermeier van de Tollens-tijd het denigrerende synoniem huisbakkenheid, *platvloersheid*, gemoedelijkheid vlak om de hoek van de deur ligt.

Wat Jan ten Brink (1897)¹ biedt, is bijna een reproductie, maar dan nog iets gechargeerd, van Jonckbloets portret: De Decker was 'heel zijn leven kruienier (sic) en makelaar, hard zwoegend voor het dagelijksch brood'. 'Zijne beste verzen zijn uitsluitend te rangschikken in de categorie der *fire-side* poëzie, welke de vreemdeling somtijds in onze eeuw nog bij ons volk weet op prijs te stellen.' 'Zijn ernst en degelijkheid vermijden alle scherts, en maken hem geheel onbekwaam een vernuftig woord te zeggen.'

Lager dan dit niveau, op de grens der imbeciliteit, kon de dichter niet zinken. Wel spreekt later ook Kelk² van een 'arme slokker, ongetrouwd en weinig geëerd', van 'dit ietwat bekrompene, onder druk levende bestaantje' en meent hij: 'Er zit iets aandoenlijks in, dat al dat klein-burgerlijke en huiselijke zozeer zijn gedachten en gevoelens in beslag neemt; nooit eerder was het persoonlijk leven van de dichter zo nauw met zijn (en dat nog wel zo'n eng) bestaan vervlochten.' Dit wordt gezegd van iemand die enige jaren met Rembrandt bevriend is geweest. Toch heeft Kelk het werk van de dichter gelezen: hij spreekt van een 'waarlijk niet gering dichterschap' en een poëzie, 'die door haar nobelheid ook de lezer van heden nog onverminderd treft'.

1 *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* (Amsterdam 1897), 478.

2 *De Nederlandse Poëzie Van haar oorsprong tot heden*, Deel I (Tot 1880) (Amsterdam MCMXLVIII), 235 e.v.

Noodlottiger nog voor De Decker's roem dan het veroordelend vonnis van Jonckbloet en Ten Brink¹ was het vernietigend oordeel van Kalff, zij het dat hij dit veel later² onder indruk van De Raaf's studie wat heeft verzacht. Wegens zijn artistieke benadering van de literatuurgeschiedenis is zijn gezag zoveel groter. Kennelijk is Kalff het slachtoffer geworden van zijn subjectiviteit. Hij kon een afkeurend of prijzend oordeel soms aan één zinnetje ophangen, zegt Brom³, en dat blijkt ook hier overduidelijk. Hij schrijft: 'Zijn *Goede Vrydag* heeft ongetwijfeld verdiensten: hij heeft het lijden van Christus wel gezien, wel medegeleden; maar wij worden toch argwanend gestemd tegenover een dichter die de behandeling van zulk eene stof aanvangt met de overweging: 'Wat kan ick beter doen // Dan die gedachten eens uitwerpen in gedichten?' en die argwaan blijkt op meer dan eene plaats niet ongegrond.' Zelfs het *Lentelied* kan hem niet bekoren: 'Het smachten van den armen kruidenier naar buiten en de open lucht is aangrijpend, maar welk eene sopperige voorstelling!'⁴. Later heeft hij dit oordeel herhaald en verder uitgewerkt⁵. Bovendien heeft hij toen met een uiterst voorzichtig geformuleerd, maar daardoor eigenlijk waardeloos zinnetje aanleiding gegeven tot het ontstaan van een nieuwe legende: De Decker als voorloper van de gladheid der achttiende eeuw. Hij zegt nl.: 'Misschien heeft hij in zijne poëzie niet het minst op prijs gesteld, dat zij voldeed aan de regels der geslachten en der overige spraakkunst; die overmatige eerbied voor regels en regelmaat, waarop ook Vondel vermoedelijk doelde, toen hij De Decker's "cierlyke netheit" prees, en die wij ook bij anderen van dit derde geslacht aantreffen, was mede een vingerwijzing naar de toekomst'⁶.

1 Hoewel nog geciteerd door E. du Perron, *De Muze van Jan Companjie* (Bandoeng 1948), 23 (hoofdstuk IV over Jeremias de Decker).

2 In 1915; vgl. Karsemeijer, a.w., 321 n 2.

3 Brom, a.w., 144.

4 *Literatuur en Tooneel te Amsterdam in de zeventiende eeuw* (Haarlem 1895), 94-95.

5 *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde IV* (Groningen 1909), 447.

6 a.w., 448-449. Waarschijnlijk bedoelde Vondel dat helemaal niet in de zin die de achttiende-eeuwers daaraan hechtten. Er waren zoveel slordige dichters in de 17^e eeuw; men denke b.v. maar eens aan de meeste tegen Vondel geschreven 'poëzie'. Vondel prees hem ongetwijfeld om zijn keurige en welverzorgde zinsbouw en correct metrum, waar hij zichzelf ook op toelagde.

Wie bedenkt dat De Decker's werk later een schoolvoorbeeld van barokstijl zou gevonden worden, kijkt toch wel even vreemd op, als hij hem hier ziet uitgeroepen tot een soort Johannes-Baptista van de dichtgenootschappers.

Voor bepaalde literatoren was hiermee alles gezegd. Het zoveel mildere, soms zelfs prijzende, oordeel van Te Winkel, wiens objectiviteit in bepaalde kringen in kwade reuk stond, telde niet mee. Het bezinksel van de fouten, door groteren gemaakt, treft men aan in beschouwingen op een lager niveau. In de dertig deeltjes *Uit onzen Bloeitijd* is er één gewijd aan de 'De geestelijke poëzie' van Camphuysen, Stalpart van der Wielen en Revius: echte volkspoëzie zegt de samensteller G.F. Haspels als een trouw paladijn van Kalff; maar De Decker wordt heel in het kort afgedaan door Dr. A. van der Hoeven in het deeltje 'De Letterkunde'¹ als 'de nijvere Amsterdamsche kruidenier en makelaar', met een 'verkeerde opvatting eener dichtelijke taal, eene vingerwijzing naar den tijd van verval.' 'Doch over volgehouden kracht of breeden vleugelslag kon hij niet beschikken, die gedurig meer door den geest van Cats dan door dien van Vondel bezielde werd.' Onder zijn kleinere liederen treffen we veel huiselijke poëzie aan, 'ook een voorteeken der volgende eeuw'.

Een nieuw, maar nogal venijnig trekje voegt Walch² aan het beeld toe: 'Dat Rembrandt hem contereitte, is wellicht een element van zijn blijvende bekendheid.' Voorts hoort hij 'bij den standaarddichter van het Calvinisme Revius' 'wel zoowat in hetzelfde hokje'.

De laatste die vrijwel niets heel laat aan De Decker's reputatie, is Dr. Cornelia W. Roldanus in het standaardwerk *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, deel VII (1954), hoofdstuk II:

- 1 *Uit onzen Bloeitijd. Schetsen van het leven onzer vaderen in de XVIIe eeuw, in monographieën. De Letterkunde* (Baarn z.j.), 43.
- 2 Prof. Dr. J.L. Walch, *Nieuw Handboek der Nederlandsche Letterkundige Geschiedenis* ('s-Gravenhage 1943), 432, 434.

'De Middaghoogte der Noordnederlandse Beschaving' (blz. 27-57). Voor haar¹ is onze dichter de 'bescheiden, vrome autodidact' (waarmee bedoeld zal zijn: een bescheiden mens, een vroom christen en een autodidact); 'altijd wat geremd door de druk van het leven, maar toch met een vonkje begenadigd.' 'De Classicisten kenden hem niet of nauwelijks', getuige Huygens in 1658². Tegenover deze mening van de schrijfster valt op te merken, dat in 1651 reeds zijn *Goede Vrydag* e.a. gedichten tezamen met het werk van Grotius, Hooft, Barlaeus, Huygens en Vondel door G. Brandt was uitgegeven, als waardig 'nevens de groote namen der grootste Poëten ... sulck een plaets en lof (te) verdienen'. Bovendien, Huygens zegt niet dat hij nooit van hem gehoord heeft, hij noemt hem 'een seker fraey Poeet aldaer' (nl. te Amsterdam); maar hij informeert naar beroep en karakter, omdat hij wil weten of de dichter het hem kwalijk zal nemen, als zijn lofdicht op de *Korenbloemen* achter die van anderen geplaatst wordt. 'Verrassend' vindt Dr. Roldanus 'dan ineens zijn instemming met Jan Vos, die opkomt voor de poëzie als "vrije gaef, die niet geleerd en wordt, maar uitgestort van boven".³ Verrassend m.i. alleen voor wie meent dat De Decker een voorloper is van de achttiende eeuw. Volgens Dr. Roldanus richt zich dit lofdicht op Jan Vos tegen 'een beetje klassieke vorming', 'als een noodkreet tegen de naderende verstarung'. In werkelijkheid is het een triomfantelijk, moedig gedicht van een zelfbewust man (maar dat past niet bij de sjablone van de 'bescheiden figuur'). Men hore de pralende aanhef:

Waer sijt, waer steekt ghy nu, gij weydsche letter-basen,
 Die op een weynig Grieksch, die op wat oud Romeynsch,
 U selven keuren derft voor vry wat ongemeyns;
 En 't werck eens Duytschen klercks verspuwt al 't opgeblasen?

1 a.w., 44.

2 Vgl. J.A. Worp, *De Gedichten van Constantijn Huygens VI* (Groningen 1896), 327 en noot met verwijzingen; Karsemeijer, a.w. 32 en over zijn bekendheid in de jaren 1653 tot 1658, ibid. 311.

3 Dit sonnet ter ere van Jan Vos is door Karsemeijer (a.w., 30) in zijn geheel afgedrukt.

en de slotterzinen van de man die zijn poëzie zelf op eenzame wandelingen schiep:

Hy sal u naekt doen sien, dat veeltijds Helicon
 Een' leek veel milder laeft uyt synen Hengstebren,
 Als duysenden van slechts wat school-latijns bestoven;
 En dat de Poësy geen' hebljckheyd, geen' slaef
 Van plack en is noch roê, maer eer een' vrye gaef
 Die niet geleert en word, maer ingestort van boven.

Hierin is meer de toon te beluisteren van Bredero's 'Reden aande Latynsche-geleerde' voor *Moortje* dan een noodkreet tegen naderende verstarring. Dr. Roldanus vervolgt: 'De Decker had nog gave: in enkele natuurbeschrijvingen laat hij Westerbaen ver achter zich. Maar de opvlucht is niet sterk genoeg; hij richt zich naar de grote voorbeelden: in zijn religieus werk klinken resonanties van Vondel door; in het puntdicht van Cats en Huygens, want hij wist zich voor dit genre niet 'jocks genoeg'. Dit 'want' munt niet uit door duidelijkheid. Afgezien daarvan, moet men De Decker op zijn woord geloven, wanneer hij in de voorrede van zijn *Puntdichten* zegt dat hij 'niet genoeg geneigd tot schertsen'¹ is? En merkt men bij de lectuur van zijn werk zoveel van die drie grote voorbeelden? Dr. Roldanus gaat voort: 'Zijn gevoelige huiselijke poëzie verwijst naar later tijd; zijn eerbied voor zuiverheid van taal en stijl naar de grote voorgangers; trouwens - ook naar de dichtgenootschappen, die hem op de hielen zaten. Maar toch, een klein plaatsje in het echte dichterland komt hem nog toe.' Tot zulk een conclusie moet men wel komen, als men iemands dichterschap laat opgaan in zoveel procenten invloeden van anderen, tijdgeestverschijnselen, voorboden en als onverklaarbaar restant: een heel klein beetje eigens.

Tegenover deze kritische lijn van een deel der literatuur-

1 De tekst zegt: 'heel goed jocks en ben ick niet.' Vgl. voor deze vorming: *goed* met de genitief van een verbale stam: *WNT* V, 300-301.

geschiedenis staat die der waardering, als rechtstreekse voortzetting van de bewondering, die men gedurende twee eeuwen voor De Decker's werk gevoeld had. Dit eerherstel begon, mirabile dictu, bij een groot vereerder van Jonckbloet, nl. Dr. Georg Penon, de man die naast de zes delen van diens *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* zijn zesdelige bloemlezing *Nederlandsche Dicht- en Prozawerken* (1889-1893) uitgaf. Wel nam hij, waarschijnlijk uit reverentie voor Jonckbloet, geen enkel gedicht van De Decker op in dit werk, dat hij 'uit liefde voor den grooten meester' had tot stand gebracht, en richtte hij zich fel tegen de 'letterkundige beunhazen, die er altijd genoeg in hebben, wanneer tot zelfs op taal- en letterkundige congressen, over een groot man een ongunstige oordeelvelling, door welken stumper ook, wordt uitgesproken'¹, maar deze zelfde vereerder schreef, met de acribie die hem kenmerkte, een uitvoerige studie over De Decker². Na de afbrekende kritiek van Jonckbloet vermeld te hebben, zegt Penon: 'Dat oordeel over den *Goede Vrydag* en in 't algemeen Dr. Jonckbloets oordeel over Jeremias de Decker komt me wat te hard voor. De Decker is geen dichter als Vondel, maar toch staat hij hoog boven velen zijner tijdgenooten, die dichters meenen te zijn, doch soms kreupelrijm schrijven. En al is ook bij De Decker in 't bijzonder waar, wat in 't algemeen van velen der dichters der XVIIe eeuw geldt, dat ze *soms* berijmd proza schrijven, toch staat hij in mijne schatting niet zoo laag als in die van Dr. Jonckbloet.'³

Hoe vreemd het ook lijkt, na Penon kan men Te Winkel noemen. Hij was immers de man van de exact-historische methode; 'hij beschouwde de literaire werken in verband met de tijd en de plaats van hun ontstaan, beoordeelde ze naar afkomst en milieu, maar onthield zich in het algemeen van blijde verwondering, rake typering of scherpe veroordeling' zegt een

1 'Aan den Lezer' vóór de bloemlezing, deel V, blz. V-VI.

2 Dr. Georg Penon, *Bijdragen tot de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, Eerste deeltje (Groningen 1880).

3 a.w., I 36.

hedendaags filoloog van hem¹. Des te meer verbaast het ons, als men bij hem over De Decker's familiale gelegenheids-gedichten leest: 'Sommige schijnen geschreven voor de eeuwigheid, omdat er eene oprechte liefde en eene innige droefheid in klinkt, die eeuwig weerklink zal blijven vinden, zoolang de heilige band, die ouders en kinderen verbindt, zal gevoeld worden'². Natuurlijk vindt men bij een nauwgezet geleerde als Te Winkel geen enkel van de affectief geladen sleutelwoorden van de afbrekende critici. Vader en zoon moesten hard werken en werden niet rijk, te minder omdat ze beiden 'hun vrijen tijd verder aan studie wijdden'³. De Decker was niet spoedig voldaan over eigen werk en ging slechts schoorvoetend tot publikatie over. Dit wordt door Te Winkel op dezelfde rustige toon meegedeeld, als waarop iedereen over een dichter als Staring spreekt. Dat *Goede Vrydag* niet zeer in zijn smaak zou vallen, is te begrijpen, als men weet, hoe weinig affiniteit Te Winkel had met mystiek getinte vroomheid. 'Hooge dichterlijke vlucht neemt het gedicht niet' zegt hij, al bespeurt hij soms wel 'innig gevoel' en 'grootte aanschouwelijkheid'. De dichter heet voorts 'vredelievend en zachtzinnig van karakter'. Zijn puntdichten dragen die naam volgens hem niet geheel terecht: 'puntig zijn zij zelden, scherp zijn zij nooit'. Toch onderkent hij duidelijk het epigrammatisch karakter: 'gewoonlijk in keurig-beknopte vorm en verstandig van zin'. Wel komt ook hier de achttiende eeuw om de hoek kijken, als hij het heeft over De Decker's 'keurige taal en vloeiende versmaat', maar toch in het geheel niet in kleinerende zin: De Decker heeft 'de kunst verstaan, een zuiver en innig gevoel zóó er in te doen leven, dat ook nu nog bij het lezen van zijne verzen in ons hart de teerste aandoeningen van zachte weemoed worden gewekt'⁴.

1 Dr. Gert Karsten, *100 Jaar Nederlandse Philologie* (Leiden 1949), 170.

2 *De Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde* IV (Haarlem 1924), 92.

3 a.w., 88.

4 a.w., 93. Het is vreemd dat Karsemeijer (a.w., 321) Te Winkel met Ten Brink en Jonckbloet onder de scherpe critici rekent. Ook t.o.v. Verwey is hij onbillijk.

Met Kloos doet de dithyrambe in de De Decker-waardering haar intrede. In de jaren 1909 tot 1912 komt de dichter geregeld onder de aandacht van het grote publiek.

In zijn studie *Jacques Perk en zijn beteekenis in de historie der Nederlandsche literatuur* (Amsterdam, 1909) heeft Kloos op verscheidene plaatsen¹ van zijn subjectieve voorkeur voor De Decker getuigd. Hij noemt hem een harmonisch-krachtig mens, zijn ritme muzikaal-doorvoeld en lenig, zijn werk sonoor en breedwiegend, ziet hem zelfs als een verre neef naar de geest van Jacques Perk. Na een aanhaling uit 'Christus gekruist', 'zoo vlekkeloos klaar in eenvoud van plastische beelding, zoo zieldoordringend van rhythmische muziek' vervolgt hij: 'Want zie, ik geef waarschijnlijk minder om het reële onderwerp van dit dichtstuk (nl. *Goede Vrydag*) dan Dr. Jonckbloet doen moest, en toch voel ik me een zenuwtrilling van het hoofd tot de voeten door het lichaam gaan, als ik dit vers lees, wat hém onverschillig liet. (Tusschen twee haakjes: ook het zetten naast elkander van De Decker en Cats als dichters van één soort, terwijl de hooge, hartstochtelijke De Decker, de kalme, nuchtre Cats, als poëten eer elkanders tegenvoeters zijn, is een zotheid, waar wie haar uitspreekt, alleen zijn algeheele anaesthesie mee bewijst). Neen, dit gedicht is in waarheid een der allerschoonste gedichten van de heele 17e eeuw bij ons, daar een psychische gewaarwording als die dit gedicht geeft, anders alleen bij Vondel te krijgen is. De meesterlijke Hooft, maar dien 'k nog meer zou bewonderen, als hij, wat men noemt, een ziel had bezeten, kan daar niet toe reiken, al gaat hij op een ladder staan, en Huygens, er bij vergeleken, vertoont zich als een maatschappelijke uitstekend-pratende menheer.' Wel is 'het register van De Decker's tonen niet zoo breed, als die der anderen, maar het klinkt unisono met zijn menschlijke ziel'. Het is treurig dat 'een waarachtig dichter als de kranige Jeremias, nauwelijks ooit gevraagd, in de bibliotheken verduft'.

1 blz. 4-7, 35, 164-168.

In 1910 geeft Albert Verwey in zijn pocketboek *De Honderd beste Gedichten (lyriek) in de Nederlandsche Taal*, nr. 8 van *The 'Hundred Best' Series*, een ereplaats aan een groot fragment uit De Decker's *Goede Vrydag*: meer dan een vijfde van het totale aantal regels¹. Reeds in 1897² had hij Camphuysen en De Decker geprezen als vertegenwoordigers van een groots tijdperk: 'Zij waren opgegroeid met de geweldige groeikracht van al wat groeide in dat groote tijdvak.' 'Vandaar dat ze veel zuiverder schreven dan al hun knutselende navolgers, vandaar dat de klank hunner verzen op allerlei plaatsen gevoeld is.' In zijn bloemlezing motiveert Verwey zijn keuze als volgt: 'Zoo rijk, zoo verheven, zoo verstaanbaar, en ook zoo rechtvaardig mogelijk moest de keus zijn die onze dichtkunst naar waarheid vertegenwoordigde. Daarom niet alleen werk van de allergrootsten, maar ook van de kleineren die door een bijzonder talent uitmunten.'

Het jaar daarop wordt onze dichter geprezen door P. Geyl in het *Nieuw Nederlandsch Biographisch Woordenboek*, als een dichter wiens gelegenheids- en religieuze poëzie treft door oprechtheid en innigheid van gevoel, en wiens satirisch werk vaak bekoort door kernachtigheid en raakheid³.

Het eigenlijke eerherstel van De Decker wordt bewerkt door de uitvoerig gedocumenteerde en gevoelige studie van de Kloos-vereerder Dr. K.H. de Raaf in de *Nieuwe Gids* van 1912⁴. De dichtregels uit het begin van de *Goede Vrydag*, die Kalff argwanend stemden, maakten op hem juist een diepe indruk. Over de proloog van *Goede Vrydag* zegt hij: 'Dit is ontroerend mooi, niet waar? Wie zoo spreekt, die meent wat hij zegt. Uit de volheid van een vroom gemoed zijn deze krachtige verzen opgeweld; hier was drang tot dichten; niet alleen de taal, maar ook de toon zegt het u. Voortdurend moet hij denken,

1 Een onderneming van Gowans and Gray, Ltd. te London en Glasgow. In 1915 verscheen er een tweede druk.

2 *Toen de Gids werd opgericht ....* (Amsterdam 1897), 17.

3 Deel I, 691-693.

4 *Jeremias de Decker 1609-1666, Nieuwe Gids 1912 I*, 68-123.

aan het treurspel van den Heiland; zijn gedachten laten hem geen rust. Wat kan hij beter doen dan uiten wat hem zóó vervult: “Dichter lieben nicht zu schweigen, wollen sich der Menge zeigen”! Wie, dan die slechts oppervlakkig leest, wordt hier “argwanend gestemd”!¹ Zijn bescheidenheid wordt door De Raaf juist geprezen: het is een bewijs van zelfkritiek bij de dichter, en mede dank zij haar is hij ‘onbesmet gebleven met die gezochte virtuositeit, die mooie drukdoenerij, die classicistische godenkraam’, waarmee Antonides van der Goes pronkte. Mede door deze eenvoud van dictie is hij voor een modern mens aanvaardbaar². M.i. gaat De Raaf hier te ver in zijn verdediging. De afwezigheid van mythologische opsmuk en brallende taal zal men meer als een uitvloeisel van godsdienstige en artistieke beginselen moeten zien dan als gevolg van een karaktereigenschap. Ik zou niet gaarne met het begrip ‘bescheidenheid’ in de stijl- en kunstgeschiedenis willen opereren.

‘Een der schoonste kleinere gedichten van De Decker, misschien wel van onze gansche 17^e eeuwse literatuur’ acht De Raaf het gedicht ‘Aen Paulus’, dat eindigt met de indrukwekkende regels:

’T geen ghy aen anderen soo hemelsch hebt geschreven,
O laet dat, vader, oock geschreven zyn aen my.³

1 a.w., 81. Godthelp drukt zich in zijn ‘Inleiding bij Goede Vrydag’, 11, naar aanleiding van deze regels nog sterker uit: ‘De innerlijke spanning kan hij niet meer verdragen, hij mòèt zich uiten als een noodzakelijke impuls tot zelfbevrijding’.

2 a.w., 85-87.

3 *Punttd.* II, no 427. Het is hier de plaats te vermelden dat er tot nog toe een door De Decker vertaald werk in de literatuur over hem onopgemerkt is gebleven: *Het Leven / Van den / Apostel Paulus, / Verzamelt soo uyt de heylige Schrif- / ture, als uyt d'Oudvaderen. / Waer in / Benevens het voorbeeld van eenen getrou- / wen en waren Herder der Kercke Gods, levendig en / van jaer tot jaer werden vertoont alle sijne daden en / reysen, mitsgaders de gelegentheden van alle de ge- / westen, landschappen en steden, die hij heeft door- / wandelt, als oock van waer en wanneer hy sijne / Sendbrieven heeft geschreven. In de Fransche tale gestelt / door / Lambertum Danaeum, / Eertijds Professor der H. Theologie te / Geneven en te Leyden. / En overgestelt in de Neerduytsche / door / J. de Decker. / (Vignet: Elia gespijzigd door de raven. Randschrift: Gedurigh in Gebeden. Rom. 12.12.) T'Amsterdam, / By d'Erfgenamen wijlen Paulus van Ravesteyn in / de Sant-straat, 1662. (16 + 413 blz. in 12°).*

De Raaf is ook de eerste die met aandacht Jeremias' portret, door Rembrandt geschilderd (zij het natuurlijk in fotografische reproductie) bestudeerd heeft¹.

Kreeg de dichter in 1807 al zijn eerste monografie in het van grote bewondering getuigende werk van Jeronimo de Vries², in 1934 werd de literatuurgeschiedenis verrijkt met de aan de Vrije Universiteit verdedigde dissertatie van Dr. J. Karsemeijer *De Dichter Jeremias de Decker*. Zoals het een goed biograaf past, heeft hij veel waardering voor zijn held; maar, wat men van een late geestverwant van De Decker misschien niet zou verwachten, het is een bewondering met veel reserves. Wie de volgende regels leest, die een levensprogramma van de schrijver inhouden, zal begrijpen dat De Decker's jongste biograaf meer geest- dan ziels-verwant van hem is, juist omgekeerd als bij J^o de Vries, die Jeremias meer als ziels- dan als geest-verwant waardeerde: 'De waardering en hoogachting voor iemands persoon neemt toe, naarmate men in zijn levensopenbaring meer opmerkt de strakke en vaste lijn, die in al zijn woorden en daden tot uiting komt. We bewonderen de man uit één stuk, de stoere figuur, die stand houdt, ook al ontmoet hij verzet van alle kanten; de man die naar vaste beginselen heel zijn leven inricht'³. Aan deze eis voldoet De Decker niet: we zien volgens de schrijver bij hem 'een merkwaardige tweeslachtigheid in 't godsdienstige zowel als in 't artistieke'. Karsemeijer's eindoordeel luidt: 'Bij 't vele, dat raadselachtig is in De Decker's verschijning, bij de disharmonie die we meenden op te merken in zijn leven en in zijn kunst, houdt hij niettemin talrijke aantrekkelijke eigenschappen voor hem, die zijn werk nader bestudeert. Als mens bescheiden en zonder pretentie, maar evenwel een man die veel weet, die scherp nadenkt en fijn opmerkt; een man van voorbeeldige levensernst en innige godsvrucht.

1 a.w., 123.

2 *Jeremias de Dekker* (sic), Te Amsterdam, Bij De Wed. G. Warnars en P. den Hengst. MDCCCVII.

3 Karsemeijer, a.w., 325.

Als dichter veel vertalend naar en ontleend aan anderen, maar toch met een onloochenbaar eigen geluid. Welluidend en zangerig zijn dikwels zijn verzen en er zijn er verscheidene, die aan de vergetelheid behoren onttrokken te worden¹. Het is mij onmogelijk, Karsemeijer's oordeel geheel bij te vallen; neem ik ook al een zekere ambivalentie in zijn karakter aan, gelijk later zal blijken, een gebrek aan hoekigheid, kantigheid of stoerheid acht ik eerder een deugd dan een ondeugd in hem.

In zijn uitvoerige en voortreffelijke stijlanalyses kon Karsemeijer destijds nog geen gebruik maken van het licht dat de studie der barokverschijnselen over de 17^e eeuwse literatuur wierp. Dit voor het eerst gedaan te hebben, zij het met een sterk door de Duitse stilistiek beïnvloede pathetiek, is de verdienste van H. Godthelp in de inleiding tot zijn uitgave van de *Goede Vrydag (Kleine Dietse Keur, nr. 4, Den Haag, 1941)*. In het hoofdstuk over taal en stijl kom ik op zijn beschouwingen terug, maar om de toon van hoge bewondering te demonstreren citeer ik de volgende zinsnede: 'Hoe is het mogelijk, vragen wij ons verwonderd af, dat er tot nog toe geen enkele schooluitgave of een voor het publiek algemeen-toegankelijke uitgave van bestond! In ieder mens van goeden wille, 't zij Protestant of Katholiek of "Heiden", moet toch dit schone dichtwerk van Strijd, Offer en Overwinning, van Gevangenschap en Verlossing, weerklank vinden'².

De studie die Van Es aan De Decker wijdde in de *Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden, Vijfde Deel, blz. 268-291* heeft bijna de omvang en de diepgang van een monografie. De schrijver bewondert de persoon en het werk gelijkelijk. Van het laatste zegt hij: 'Zijn werk, dat naar omvang en motieven beperkt is, beweegt zich buiten de classicistische sfeer. Het behoort voor een deel tot de beste Christelijke barok-literatuur'³. Het in de eerste zin vervatte moge ten volle waar

1 a.w., 334.

2 a.w., 14.

3 a.w., 268.

zijn, daarom behoeft dit nog niet te gelden van de inhoud van de tweede: men denke slechts aan het grootste deel van onze realistische schilderkunst, en vooral aan de latere Rembrandt. Met *Goede Vrydag* heeft Van Es het meest op: 'een dichtwerk van zo hevige en innige ontroeringen en met een zo eigen suggestieve vorm, dat we het mogen rekenen tot de schoonste voortbrengselen van de protestantse barok. Men zou het een protestantse statie kunnen noemen'¹.

Tegenover het recente oordeel van Corn. Roldanus zou ik tenslotte willen stellen enkele oordeelvellingen van Dr. J.D. Ph. Warners in zijn dissertatie *Het Nederlandse Kwatrijn* (Amsterdam, 1947)². Deze heeft zich uiteraard bezig gehouden met De Decker's vierregelige 'puntgedichten', maar de figuur van Jeremias heeft hem zo geboeid, dat hij zich ook in algemene zin over hem heeft uitgelaten. Hij schrijft o.a.: 'Dat Jeremias de Decker met hoofd en schouders uitsteekt boven de anderen (nl. de Nederlandse epigrammatici, W.B.), kan iedereen constateren, die wel eens een avond in zijn puntgedichten heeft gelezen: noch Roemer Visscher, noch Huygens, noch Vos kunnen in zijn schaduw staan. De Decker is een dichter, een sterke persoonlijkheid bovendien, in vele opzichten een man, wiens werk weinig afbreuk is gedaan door de tijd. Wij zijn gewoon vooral in hem een Christen te zien en vergeten daardoor wel eens, dat het geloof voor hem 'een onrustig ding' was: er is veel 'aards' in deze dichter, dat strijdt met het 'hemelse'. 'Zijn werk is zeker minder rijk en minder overdadig dan dat van Vondel; het ging hem moeilijk af, zijn wereldbeeld was minder gaaf en harmonisch, wellicht juist daardoor menselijker en dieper. Het blijft een raadsel, waarom deze dichter schier alle bekendheid mist, terwijl Vondel nooit genoeg geprezen lijkt te kunnen worden'³. Vooral in het mediterende genre heeft deze volgens Warners grootste der Nederlandse epigram-

1 a.w., 284.

2 Hoofdstuk II: 45-97.

3 a.w., 63.

matische dichters juweeltjes nagelaten, 'toppunten van onze gehele rijke lyriek'¹. Hij citeert o.a.:

Mensch is jager, visscher, vogelaer

Ik vlieg naer hoogen lof, ik jaeg naer geld met hoopen,
Ik visch naer wetenschap zoo vlijtig als ik mag:
Maer, och! terwijl ik 't all al seffens wil beloopn,
Beloopt de nacht der dood mijns levens korten dag.

Slaep en Dood

Hoewel wij in den slaep een wijl' gestorven schijnen;
Geen levens deel nochtans dat ik voor zoeter acht.
Hoe kan de Dood het hert zoo bits en bitter pijnen,
Nadien de Slaep, doods beeld, zoo zoet is en zoo zacht?

Het bovenstaande moge geschreven schijnen uitsluitend met het doel om de historie van een letterkundige reputatie te kenschetsen, het moet tevens en vooral de weg vrij maken voor een eigen uiteenzetting. Daartoe dienden ook de reeds gemaakte kritische kanttekeningen.

Als uitgangspunt voor een psychologische beschouwing van de mens en de dichter moet men niet nemen: *Jeremias de Deckers / Leven / Door / M. Brouërius van Nidek R.G.*, vóór diens veelgebruikte uitgave van 1726. Dit stuk, zestig jaar na 's dichters dood geschreven, is een typisch achttiende-eeuwse rechtvaardiging van het feit dat men het volledige werk van de dichter toen weer aan de man wilde brengen. Ziehier dan ook de oorsprong van de legende die De Decker doodverft als voorloper van de gesmade achttiende eeuw. Gevorderd in de Nederlandse taal, zegt Brouërius, 'lei hy zich aen het beschaven, zuiveren, schuimen, verryken en opbouwen zyner moeder-

1 a.w., 92.

tale'. 'Zyne pryswaerdige naerstigheit in het doorgronden der tael-regels, gebruik, evenredenheit en welluidentheit der zelve blykt alomme in zyne werken, zoo van gebonden als ongebonden styl.' Hij was een van de weinige schrijvers der 17^e eeuw die de geslachten der zelfstandige naamwoorden in acht nam; hij ontwierp 'eene Spraekkunst tot zyn eigen gebruik .... om niet by den tast heen te schryven, maer orde en maet te houden, waer door zich eene byzondere nettigheit alomme in zyn verheven Dichtwerk openbaert, gepaert gaende met de Rederykkunst of bequaemheit van wel zeggen in de Nederlantsche tale'.

Het enige juiste uitgangspunt is: *a.* het korte levensbericht, onmiddellijk na de dood van Jeremias opgesteld door zijn broeder D. de Decker, en opgenomen vóór *Lof der Geldsucht, ofte Vervolg der Rym-oeffeningen* (gedrukt 1667); *b.* wat de dichter over zich zelf zegt in zijn voorberichten, zijn brieven (en onder voorbehoud van fictieve elementen) in zijn gedichten.

Allereerst dan het korte overlijdensbericht van zijn broer. Nadat hij gesproken heeft over Jeremias' 'seer grondige kennisse in alle Goddelijcke en menschelijcke saken, uytgestort in een dierbaren schat van uytgelese Vaersen', doet hij de vijf volgende biografische mededelingen, die ik terwille van de overzichtelijkheid gesplitst heb in vijf alinea's:

1. Wie soude ook iet anders verwagten van eenen die selfs noch een kind sijnde een meer als kinderlijck, en mannelijk oordeel blijken liet?

2. die in sijne jongelingschap de Latijnsche en naderhand de Fransche, Italiaensche en Engelsche talen sonder iemands hulp of onderwijs alleen door de boecken uyt sich selven grondig heeft geleert?

3. die vele sijner rijm-oeffeningen gemaect heeft all wandelende in sijne eensaemheyd sonder veel arbeyds of moeyte?

4. die doodvyand sijnde van vuyle en ongesoute redenen, noyt eenig onnut woord uyt sijnen mond liet gaen?

5. endelijck die soo oprecht van inborst, in sijnen omgang soo sedig en nederig, in sijnen wandel soo godvruchtig is geweest?

De volgende trekjes leren wij hieruit kennen: 1. hij was vroegrijp en al vroeg ernstig; 2. een geleerd autodidact; 3. allesbehalve een vijlende, beschavende dichter, wat ook rijmt met het reeds besproken lofdicht op Vos en met punt dicht no I, 3:

Aen de Dichteren

Verschoont my soo mijn Dicht na geest rieckt noch verstand:
Mijn hoofd, wanneer ick dicht, rust selden op mijn hand.

4. hij was een integer mens, een man die zichzelf onder controle had; 5. in de omgang bezadigd, zich geringer achtend dan anderen en vroom in zijn levenswandel.

De nederigheid, de veelbesproken bescheidenheid, is wel een van de meest opvallende trekken. Het duidelijkst treedt deze eigenschap aan de dag in De Decker's voorrede 'Aen den Leser. Over de Klaegliederen'¹. Hij vraagt daar clementie voor al zijn *Rym-oeffeningen*: 'overal sie ick mijne mislagen en swackheden, die V.E. gunstelijck gelieve te verschoonen; en voornamelijck hou my te goede, dat ick met mijn gering verstand, kleene wetenschap en langs d'aerde kruypenden stijl soo vrymoedelijck (vermetelijck moeste ick misschien seggen) op het tooneel onses Nederlands onder soo vele kloecke, dappere en hoogdravende Rijmeren hebbe derven verschijnen, en mijne geringheden ten toone stellen; 't bestaen voorwaer is al te stout geweest: maer ick bidde andermael, houd'et my te goede, en vaer wel.'

Met de opmerkingen 1 en 4 van zijn broer is in overeenstemming wat hij schrijft in 'Aen den Leser' vóór de *Punt dichten*²: 'ick volge mijne nature, heel goed jocks en ben ick niet, van Martiaelsche vuyligheden ben ick doodvyand, en

1 R.O. III, 160.

2 R.O. II, fol. H 2.

hebbe veel liever dat ghy leert als lacht'. Wat men er echter nooit bij citeert, is dat hij eraan toevoegt: daar evenwel 'dese dingen sodanigh van aerd zijn, datse eenigsins selve belachlijck schijnen, wanneer se gansch niet belachlijcks en vertoonen; soo hebbe ick mijne nature tot twee of drymael wat gewelds aengedaen, en de selve een weynigh laten afwringen, 't welck misschien niet t'eenemael Stoisch en is of Catonisch; waer in ick niettemin mijne penne soo hebbe gematight, dat ick oock Cato selve tot dit tooneel wel derve beroepen'. M.a.w. je moet soms wel een loopje nemen met de dingen, anders vinden de mensen je ernst belachelijk. Het levensideaal blijft stoïcijns, maar een gematigde spot kan er mee door.

Naar mijn mening is dit ook de verklaring voor De Decker's zelfspot: neem je jezelf in het publiek al te serieus, dan ben je belachelijk. Op de zelfironie van De Decker is m.i. veel te weinig gewezen¹. Deze man, die een geboren satiricus was, bezat datgene wat maakt dat de satire niet grimmig of zuur wordt: zelfspot. Tot welk een misverstand heeft het verkeerd lezen van de volgende passage uit 'D'auteur Tot den Leser' vóór *Lof der Geldzucht* niet geleid! 'De daelderen en ducations en klinken noch en rammelen my niet seer in buidel of kasse, derhalven moest ick se een weinig doen rammelen en klincken door mijne Gedigten, niemand en sal my (hope ik) 't vermaek van eene soo onnosele of liever elendige rammeling misgunnen.' Vergelijk dergelijke spot met die over de armoed-zaaijerij van de dichters in *Lof der Geldsucht* zelf, b.v. op blz. 48:

En vloeyt'er wat gewins uyt hunne Rymery,
 'T valt hunnen buydel mis, en doet de borse swellen
 Der looser druckeren en hunner metgesellen:
 De Dichter saeyt en plant, de drucker maeyt en pluckt.
 Kortom van all hunn' sweet (als 't noch al wel geluckt)
 Vermag dat lichte volck geen ander nut te trecken,
 Als slechts wat waens van eer, een speelpop voor de gecken.

1 Een uitzondering: Van Es (a.w., 279) over zijn niet al te ruim gevulde beurs.

Of nog persoonlijker op blz. 119, waar vrouwe Geldsucht zegt:

Maer wie en sou de gal van spijt schier niet ontsteken?
 Op dat 'et nergens ons aen kraeyers zou ontbreken,
 Daer is onlangs geleên een Decker opgestaen,
 Een Dichterken van Dort, 't welck oock wel derf bestaen
 In sijn Neerduytschen Rijm ons soo wat af te touwen,
 En hier en daer een streeck of steeksken toe te douwen.
 Dat bloeyken, 't welck noyt recht de soetheyt smaken kon
 Van mijne soete munt, en nau een' Ducaton
 Van eenen Patacon sou weten t'onderscheyden
 Liet sich van desen waen al mê by d'ooren leyden,
 Dat hy een' slinger eens met pen sou doen of hand,
 Die my van 't outer platt neerbonsen sou in 't sand,
 Of die voor 't minst altoos zijn waerden Landsgenooten
 Mijn jock wat verder sou van neck en schouders stooten.
 Wat mocht dat bloeyken doch sich voren laten staen?
 Hoe! hy mijn' Bataviers eens van mijn jock ontslaen?

En nog een aardig staaltje van 'understatement', waarin ernstige mensen gelezen hebben dat De Decker toch wel een arme slokker moest zijn, die door ijverig vertaalwerk er wel een paar centjes bij moest verdienen (eveneens op blz. 119):

Maer sou dat bloeyken self al vry en onbeseten
 Van mijne Godheyd zijn? misschien niet t'eenemael:
 Het giet by wijlen wat van d'een in d'ander tael,
 En sulcx en doet 'et oock niet voor een bloot bedancken,
 Maer 't staet van Blanckens bors wel rijcklijk op twee blancken¹.

Bescheidenheid, satirisch vernuft, zelfspot kenmerken dus deze dichter, maar daarmee staat de concrete mens Jeremias de Decker nog niet ten voeten uit voor ons. De sleutel tot het ver-

1 Zijn uitgever Abraham van Blancken. Twee blanken (eig. 1½ stuiver): een grijpstuiver.

staan van zijn karakter (en in zekere zin ook van zijn levensloop) is zijn opmerkelijke vaderbinding.

Tot zijn mooiste poëzie behoort de vijfdelige suite in memoriam patris: 'Suchten en Tranen over 't Lyck myns Vaders, overleden den 16 Mey, 1658'. Er is in het verleden naar aanleiding van deze cyclus al heel wat te doen geweest over 's mans edele, tedere en verheven gevoelens in dezen. Ik zal niet de laatste zijn om waardering te koesteren voor uitingen van een gepaste vaderliefde of voor de dichterlijke waarde van deze elegieën, die een oprechte vertolking zijn van wat er in zijn gemoed leefde. Er zijn echter grenzen: een man van bijna vijftig jaar zo te horen klagen over de dood van een vader, die de toenmaals zeer hoge leeftijd van 76 jaar bereikt had, grenst aan het abnormale. Juist de oprechte, welgemeende toon geeft soms iets huiveringwekkends aan deze gedichten:

Ten laetsten heb ick 't waerde lijck
 Sien domp'len onder 't swerte slijck,
 Sien in den duystren graf kuyl douwen;
 En noch, en noch sie ick den dag;
 Noch derf ick harde 't licht aenschouwen:
 Hoe? ben ick oock noch die ick plag?

'T docht my een beestigheyd voor desen
 Ja een' onmooglijckheyd te wesen,
 Te reken 't leven na de dood
 Desgenen, die 't my heeft gegeven;
 En (o versteentheyd al te groot!)
 Ick sie hem dood, en blijve in 't leven.¹

Hij had, evenals 'de brave Telg van Montpensier'^{*} willen stikken op het moment dat zijn vader stierf, zijn 'aerdsche God', zoals hij hem elders noemt:

¹ R.O. III, 99.

^{*} De Decker verwijst in de marge naar: Guicc. Lib. 5. cap. 5. = Francesco Guiccardini, *La Historia d'Italia* (Venetia 1587) p. 138, waar verhaald wordt hoe een der zonen van Gilbert de Bourbon, graaf van Montpensier, onderkoning van Napels (1443-1496), naar Pozzuoli gegaan was om het graf van zijn vader te bezoeken en daar na een stortvloed van tranen dood neerviel op het graf zelf. Een Ned. vertaling van dit werk verscheen in 1599 te Dordrecht.

Soo mocht ick onder eenen steen
 By hem ontschuylen all' mijn' ween;
 En all de droeve en donckre dampen
 Ontduyken in dat stil vertreck,
 Die grof en swanger van veel rampen
 My hangen over hoofd en neck.¹

Elders spreekt hij over de nacht van het overlijden als volgt:

... die benaude nacht was daer;
 Nacht dood'lijck, ysselijck en naer;
 Nacht, dien ick eeuwig sal beklagen;
 Nacht, die my dag en nacht voortae
 In hertenleet sal doen ontgaen;

Nacht, die my heeft het pand ontnomen
 Ter Wereld hoogst by my geacht:
 O, die na dien vervloeckten nacht
 Noyt dag meer op en had sien komen!
 O drymael salig, die na dien
 De Son niet meer had rijsen sien!²

Dat dit alles maar niet de opgeschroefde taal van de dichterlijke verbeelding is, blijkt duidelijk genoeg uit de brief die hij 3 april 1659, dus meer dan tien maanden na de dood van zijn vader richt aan Westerbaen in antwoord op een brief van deze aan hem d.d. 4 mei 1658: 'd'Uyterste droefheyd over so swaer een verlies/ 't swaerste (mijns oordeels) dat my heeft kunnen toe-koomen/ en 't welck ick in de wereld meest hebbe gevrees/ heeft my beneven de zorgen en moeyelijckheden/ die in sodaenige sterf-huysen gewoon sijn voor te vallen/ daer een so aensienlijck hoofd word uytgeruckt/ tot noch toe alle andere plichten doen verwaereloesen en aen d'een zijde stellen; want/

1 a.w., 100, vgl. ook 104 en 105.

2 a.w., 92, 93.

mijn Heere/ ick hebbe eenen Vader verlooren/ die ten opsichte van 't naerstigh en deugdelijck versorgen en voorstaen sijns huysgesins waerlijck den naeme van Vader waerdigh was/ en dien ick oock altijd eene meer als gemeene kinderlijcke liefde hebbe toegedraegen; en of wel schoon de consideratie van syne hooge jaeren als van de swackheyd aller menschelijcke dingen/ die alle noodwendelijck eens tot hun uysterste komen/ mijn gemoed redelijcker wijse hadde gewapent tegens dien slagh: so en heb ick evenwel de natuyrelijcke genegentheyd niet so haest kunnen meester werden; de smerte was te gevoeligh/ de steun en troost te groot/ die ick in en aen hem verlooren hebbe¹. Tot in de *Goede Vrydag* vindt men sporen van deze 'meer als gemeene kinderlijcke liefde', waar hij Christus, die toch in zijn lijden vooral als de Zoon Gods voor ons optreedt, verscheidene malen Vader noemt, wat theologisch wel verdedigbaar is, maar in het verband van *dit* gedicht toch min of meer misplaatst (vss. 736, 817, 852-856).

Sterke en te langdurige vaderbinding en identificatie met het vaderideaal, die ook blijkt uit de woorden van zijn broer, dat hij als kind erg mannelijk was en ernstig, - trouwens hij was ook de oudste van de kinderen en dus waarschijnlijk vroegwijs en nooit echt jong, - kan tot allerlei vergroeiingen in het zieleleven leiden. Heel vaak blijven kinderen met ouderbinding ook op rijpere leeftijd liever veilig geborgen bij hun ouders dan dat zij als gehuwden met een eigen gezin zelfstandig optreden in de maatschappij. Een psychisch seksueel infantilisme belemmert de volle ontplooiing van het liefdeleven. Personen met een dergelijke afwijking blijven in één opzicht onvolgroeid, maar kunnen overigens vaak zeer fijne mensen zijn met hoge geestelijke kwaliteiten. Er is alle reden te veronderstellen dat

1 *Kost-verlooren / of / Brief aen N.N. / Waer in overwogen wert of de Predikanten / van de Publijcke Kercken de gage, die zy / jaerlijx van het gemeene Land voor / haeren Kerckendienst genieten, / oock al verdienen, &c. / mitsgaders / Eenige Rymen / en / Brieven / Van / J. de Decker en J. Westerbaen, / Heer van Brandwijck &c.. // Klein-8°, zes katerns, gesigeneerd A-F. Ex. Bibl. V.U. Amsterdam met potloodaantekening: ± 1668. De gedichten en brieven beginnen op B 3 r°. Bovenstaand citaat: C 3 r°.*

De Decker zo geweest is: niet alleen is hij ongehuwd gebleven, maar we vinden ook geen spoor van enige persoonlijke erotiek in zijn werk. Koopmans¹ heeft gemeend, uit het sonnet 'Op de dood van iemand' te mogen afleiden dat de dichter getrouwd zou zijn geweest, Te Winkel² dat zijn geliefde gestorven is en dat hij haar tot zijn dood is trouw gebleven. De dichter bejammert de dood van haar, wier ogen

.... boven al met ongeveynst medoogen
 En waeren druck oyt sagen mijn verdriet,
 Die uyt mijn heyl, dat luttel was of niet,
 Oprechte vreugde en waer genoegten soken.
 Ach! ach! sy, die mijn sweerende gesicht
 Behouden dê 't genot van dag en licht,
 Ligt nu bestulpt van endeloose nachten³.

Hier kan ik met geen mogelijkheid iets anders in lezen dan dat hij in deze 'iemand' geen geliefde, maar een oude getrouwe van den huize De Decker (men lette op het woordje 'oyt': altijd) herdenkt, hetzij een gediensstige, hetzij een inwonend familielid, die hem tijdens een oogziekte verpleegd heeft.

In samenhang met dit psychoseksueel infantilisme zouden we 's dichters notoir minderwaardigheidsgevoel kunnen verklaren, dat, zoals bij allen die daaraan lijden, ook bij hem vaak door een meerwaardigheidsgevoel gecompenseerd wordt. Voor het eerste moge ik om te beginnen als getuigenis bijbrengen het reeds aangehaalde slot van zijn voorrede voor de Klaagliederen. Verder kan in dit verband gewezen worden op enkele passages in brieven aan Oudaen. Als hem blijkt dat deze een exemplaar van zijn *Rijm-oeffeningen* gekocht heeft, betuigt hij hem zijn spijt dat Oudaen 'ietwers van 't zijn (uwe) heeft (hebt) te

1 *Jeremias de Decker als cultuurbeeld uit zijn puntgedichten*, *Nieuwe Taalgids* X (1916), 89.

2 a.w., 91-92; vgl. ook Karsemeijer, a.w., 22.

3 *Puntd.* II, no 429.

coste gelegd' aan zijn werk¹ en spreekt hij over 'mijne geringheden'. In een andere brief verzekert hij, dat hij het als een grote en onverdiende eer beschouwt dat zijn naam in de opdracht van Oudaen's gedicht *Aandachtige Treurigheyd* (1660) het eerst genoemd wordt (nl. vóór die van Cornelis Wittenoom en Jan Vos)². Hij had er z.i. beter buiten kunnen blijven ('als des onwaardig') of anders achter de twee anderen moeten genoemd worden, 'daer hij nu voorgaende mij bij eenige misschien in bedencken sal brengen van iets, waeraen ick soo onschuldig ben als 't kind dat te nacht geboren is'.

Een gedicht dat vaak geciteerd wordt om zijn geringe dunk van zich zelf te demonstreren, nl. het 'Lente-lied', verradt minstens even sterk zijn superioriteitsgevoel³. Eerst droomt hij de vergeefse droom, wat hij had kunnen zijn, als de omstandigheden gunstiger voor hem geweest waren, daarna klaagt hij over zijn werkelijke prestaties op het gebied van de poëzie:

Een geest genegen t'onderstaen
Een werck dat eeuwen mag verduuren,
Wil niet beknelt sijn tusschen muuren,
Wil breed en ruyschoots weyen gaen,

Wil met een onbelemmert oog
Door Aerde, Zee en Hemel sweven:
'T genot eens voorwerps soo verheven
Verheft sijn' geesten hemelhoog,

Treckt sijn' gedachten uyt het slijck,
Doet sijn' gedichten kracht ontfangen;
En maekt sijn' schoone maetgesangen
De schoonheyd hunner stof gelijk.

1 Karsemeijer, a.w., 35.

2 Brief gepubliceerd door Karsemeijer, a.w., bijlage IV.

3 *R.O.* III, 3-4.

Is 't wonder dat mijn rijm als mat
 By d'aerde kruypt, nadien mijn' oogen
 Ons huysdack nau passeren mogen
 Mijn' voeten noyt den wal der Stad?

Nu is hij gebonden door 'dienst en engen dwang' maar wanneer hij, daarvan ontslagen, vrij zou kunnen genieten van de natuur in de lente, dan zou dit hem 'met heeter sang-lust treffen', dan zou het hem verhevener gedachten en dus een verhevener gedicht schenken.

Dat deze als uitsluitend bescheiden gedoodverfde man behoorlijk uit zijn slof kon schieten, als men hem niet genoeg eerde, blijkt uit verscheidene feiten, die men in het verband van een karakterschets van deze dichter nooit te pas brengt. Hij gaat erover te keer dat hij al driemaal een lofdicht voor iemand heeft geschreven, zonder er ooit voor bedankt te zijn; hij spreekt dan van 'grootte boerschheit, ja beestachtigheit' en 'dusdanige vuyligheden'¹: wel wat krasse termen voor zo'n bescheiden figuur. Op de derde bladzijde van zijn eigen *Rym-oeffeningen* heeft de uitgever A. van Blancken voor het nageslacht vastgelegd, welk een scène de dichter hem gemaakt had, toen deze hoorde dat hij al diens poëzie in beknopter formaat opnieuw wilde uitgeven: "t welck hy niet alleen heel heftigh heeft wedersproken, maer my oock wel ernstelijck gebeden ja besworen, dat ick my van sulcx soude willen wachten'. 'Na veel morrens en weerstrevens' legde hij zich er ten slotte bij neer, maar ook daarna pleegde hij nog lijdelijk verzet. Enige in zijn werk (uitgave 1659, te Gouda gedrukt) opgemerkte drukfouten inspireren hem tot de volgende boutade in een brief aan Oudaen: 'Sulcke gangen gaen loskoppen van druckers, alsser 't ooge des makers selve niet ontrent en is'². In een 'Aen den Leser' voor zijn vertaling van P. Matthieu, *Rampsalige Geluksaligheden* (1660) vaart hij uit tegen de ver-

1 Karsemeijer, a.w., 32-33.

2 Penon, a.w., Deel II, 147.

talingen die er in zijn tijd uitkwamen 'in welcker meesten hoop onse Tale heel vreemdelijck, ja ick derve wel seggen, wanschickelijck en walgelijck werd gehandelt, soo ten aensien van de Spellinge als 't Samenstellinge der woorden' en hij verwondert er zich over dat "er tot noch toe niemand en is opgestaen, die sulcke lemten eens ernstelijck heeft aengetast", waarna hij o.a. van leer trekt tegen 'de vuyle en walgelijcke (uitspraak) van ons Amsterdamsch graeu', een volksdeel, waarboven De Decker zich blijkens deze woorden even ver verheven voelt als Vondel.

Zelfbesef dus genoeg, en in dit licht wordt ook begrijpelijk zijn ongehoorde heftigheid, op vele plaatsen in zijn werk, tegen de roomsen, die volgens Karsemeijer 'moeilik anders verklaard kan worden dan uit de onaangename bejegening, zijn vereerde vader door de Zuidnederlandse vrienden en verwanten aangedaan.'¹. Dit is in het licht van de identificatie met zijn vader wel plausibel, maar liever zie ik er een ongevaarlijk zich uitleven van het superioriteitsgevoel in: mensen die in het gewone leven doorgaan voor bescheiden, kunnen geweldig scherp zijn, als ze de pen in de hand hebben, vooral als de tegenstanders zich niet kunnen verweren. Als satiricus noemt De Decker voorzichtigheidshalve nooit namen: 'zijt versekert, Leser, dat ick niemand en meene noch hier noch elders, niemand die leeft, oock niet met ghedachten, 't en ware somtijds my selven' zegt hij in het 'Aen den Leser' vóór de *Puntdichten*; maar tegen de onderliggende of veraf wonende katholieken kan hij zijn geldingsdrift ongeremd de teugel vieren.

Met de psychografie, die we hier gegeven hebben en die natuurlijk verre van volledig is, omdat het hier gaat om een figuur uit het verleden, over welke we betrekkelijk weinig weten, wordt niets afgedaan aan het respect dat we voor de mens en de dichter De Decker kunnen koesteren. Er is niets te vinden dat de korte levensbeschrijving door zijn broer D.

1 a.w., 327.

weerspreekt. Aangezien de mensen destijds niet psychologisch geschoold waren, is het voor iemand uit onze tijd uiterst moeilijk diep te boren. Het is er mee als met de medische beschrijving van de doodsoorzaak. Zowel vader als zoon zijn bezweken aan slopende koorts: de vader heeft er twintig jaar aan geleden (bij vlagen: 'hoofd-pijn, sprou, benautheyd, longer-hoest' zegt Jeremias), de zoon enkele dagen (een 'verwoede aenval van eene seer heftige kortse', zegt de broer), maar wat is nu werkelijk de aard van de ziekte geweest? Zo kan ook het karakterbeeld van de zeventiende-eeuwer niet anders dan onvolledig en oppervlakkig zijn. Zelfs de betekenis van de door de tijdgenoten gebruikte termen kunnen wij niet altijd peilen. Zo spreekt Van den Burgh in een brief aan Huygens over 'sa modestie' als hij het over De Decker heeft. Kan men dat nu gewoon weergeven met ons woord 'bescheidenheid'? Of spelen gevoelsschakeringen die het Latijnse woord 'modestia' kenmerken, hier ook een rol: gematigdheid, bezonnenheid, redelijkheid, zelfbeheersing? Het Franse woord bezat die schakeringen toenmaals nog.

In elk geval is wel duidelijk geworden, waarom er in de waardering van het nageslacht differentiatie moest optreden. Wat vroeger in De Decker geprezen werd, kan ook anders geduid worden. Enerzijds kan men ietwat kleinerend oordelen: vroeg wijs, nooit jong geweest, een vaderskindje, verstokt vrijgezel, daardoor niet helemaal volgroeid, te gering van zich zelf denkend, soms een ongemakkelijk heer. Anderzijds: een gevoelige, meditatieve aanleg, liefde voor de natuur, mannelijke ernst, intelligentie, lucide, satirieke zin en zelfspot.

Wie het meer gaat om de vent dan om de verzen, zal niet veel smaak vinden in deze poëzie; hij zal ze te mat (woord dat De Decker zelf gebruikt), te vlak en in zijn bezig zijn met geldzucht en huiselijke beslommeringen te plat vinden. De ander, die de geëmotioneerdheid van sommige gedeelten van dit werk herkent, zal betogen dat de dichter in ogenblikken van grote gevoelsspanning aan zijn wat benauwde menszijn ontstijgt, en

dan poëzie scheidt die van alle tijden is en die in zeker opzicht naast die van Vondel geplaatst kan worden, maar dan ook alléén naast Vondel. Zulke poëzie vinden we vooral in de beste gedeelten van de *Goede Vrydag*.

II Levens- en wereldbeschouwing van de dichter

Aan de levens- en wereldbeschouwing van De Decker heeft Dr. Karsemeijer een uitvoerig hoofdstuk in zijn monografie gewijd. Het handelt bijna geheel over 's dichters verhouding tot de leer der predestinatie. Men zou daarnaar kunnen verwijzen, indien de schrijver ten volle recht gedaan had aan het standpunt van Jeremias in zijn schriftelijke polemieken met Jacob Westerbaen in de periode tussen februari 1658 en maart 1660¹. Volledigheidshalve zou ik aan zijn uiteenzetting iets toe willen voegen.

Karsemeijer stelt zich in zijn commentaar geheel op het standpunt van de belijnde calvinist, die zich voor honderd procent schaart achter de Dordtse Canones, en ziet, terecht, in Westerbaen met zijn streng logisch denken een zuivere representant van een geharnaste strijder voor het remonstrantisme. Het standpunt van De Decker komt evenwel bij hem niet tot zijn recht. Al diens uitlatingen begeleidt hij met termen als irenisch en vredelievend (wat in de mond van vele calvinisten nog tot op de huidige dag een veroordeling inhoudt), dualistisch, weifelend, transigerend; hij acht hem geen geschoold theoloog, geen partuur voor zijn in deze zaken doorknede opponent; voorts een man, nooit tot een vaste overtuiging gekomen, te veel een gevoelsmens.

Werkt men aldus met een wit-zwart-schema, meent men religieuze vragen met streng-logisch denken te kunnen oplossen,

¹ Te vinden in het reeds geciteerde *Kost-verlooren*. J^o de Vries heeft daaruit alleen de brieven van De Decker uitgegeven in zijn monografie, waardoor het moeilijk is, op grond daarvan alleen, zich een oordeel over het debat te vormen. Karsemeijer geeft een systematisch overzicht met grote citaten, voorzien van zijn commentaar.

dan is inderdaad De Decker de zwakste partij; overweegt men echter dat Westerbaen een geschoold polemicus was en dat De Decker min of meer contrecoeur tot een discussie gedwongen werd, dan valt er een heel ander licht op het debat. Dan treft het dat Westerbaen eigenlijk afgetreden paden bewandelt en argumenten aanvoert, die al gedurende vijftig jaar in de strijd gebruikt werden, en dat Jeremias in zijn fraai gestileerde brieven uiterst rake opmerkingen maakt. Natuurlijk is hij in een moeilijk parket: hij moet front maken naar twee kanten, want hij is noch remonstrant¹ noch contra-remonstrant; hij moet op een ander niveau redeneren dan de doctrinaire vertegenwoordigers van de beide opvattingen. Hij doet dit op een originele wijze, al staat hij nog te dicht op de controversen en is hij te weinig theoloog, om b.v., gelijk Van Niftrik² doet, aan het gehele debat een christologische wending te geven, door nl. te stellen dat God de mens *in Christus* heeft verworpen en uitverkoren.

Voor een beoordeling van de discussie moet men goed in het oog houden, hoe de standpunten liggen. Er is 1° de ultra-calvinistische opvatting met haar statisch predestinatiebegrip, zoals dat nog voortleeft in de oudgereformeerde gemeenten op de Veluwe en in Zeeland, en dat eigenlijk de aanleiding is geweest tot de hele gedachtenwisseling. Die aanleiding was immers het vierregelig versje dat De Decker gans argeloos tussen zijn puntdichten had opgenomen in 1656: 'Op Pansa' (= platvoet, botterik):

Al wat ghy, Pansa, sots of sondigs hebt bedreven,
 Dat schrijft ghy 't Noodlot toe, en schuyft de schuld op God.
 Maer seg, wat stelde God tot richtsnoer van uw leven,
 Sijn heymelijck besluyt of openbaer gebod?³

¹ Vgl. *Kost-verlooren*, D 7 v°: hij voelt nl. niets voor een scheurkerk; hij hoopt dat de beide groepen zo gauw mogelijk weer onder één publiek dak komen 'en d'afgesonderde vergaderingen heel te niete loopen / die (naer ick hoore) hier en daer al dapper beginnen te krimpen en te dunnen / 't welck wel hertelijck te wenschen waere / op dat die sotte scheuringe en uyt blinde passien onstaene breucke eenmael mochte werden geheelt en genesen.'

² Dr. G.C. van Niftrik, *Kleine Dogmatiek* (Nijkerk z.j.), 67 e.v.

³ *Puntd.* II, no 210.

Dit is de deterministische uitwas van het calvinistisch belijden, die grenst aan het pure heidendom: de mens is volkomen machteloos om het goede te doen en het kwade te laten; verdoemd zijn is iets verschrikkelijks, maar van eeuwigheid voorbeschikt. Deze opvatting leidt tot een gebukt gaan onder de vloek Gods, soms, zoals in het geval van Pansa, tot een maar raak zondigen. Hiertegenover stelt De Decker, geheel in de rechtzinnig-gereformeerde lijn: moet de christen in zijn levens-praktijk rekenen met het niet te kennen geheime raadsbesluit Gods of moet hij zich onderwerpen aan de duidelijk in de Schrift geopenbaarde eis tot bekering, Gods geopenbaarde wil? De vraag stellen betekent haar beantwoorden.

Toch is De Decker geen aanhanger van de gereformeerde belijdenis voor de volle honderd procent. Inderdaad heeft Karsemeijer gelijk, als hij zegt dat de fundamentele betekenis van het dogma der predestinatie hem ontgaat. Immers, zegt hij, de calvinisten hebben 'uit theologies belang, *omdat het ging om de ere Gods* (cursivering van mij, W.B.),...in hun dogmatiek dit leerstuk de plaats ingeruimd, die het naar hun mening overeenkomstig de Schrift toekwam'¹. Het calvinisme heeft te allen tijde de twee (volgens menselijke logica) onverzoenlijke lijnen van goddelijke soevereiniteit en menselijke verantwoordelijkheid naast elkaar willen handhaven.

Het derde gevoel is dat van Westerbaen en van de remonstranten: de leer van de conditionele predestinatie, zoals die door H. Bavinck (door Karsemeijer geciteerd op blz. 56) geformuleerd is als 'een logisch aan de besluiten voorafgaande kennis Gods van het voorwaardelijk toekomstige' en 'God laat in Zijn wereldbestuur veel afhangen van condities, en weet nu vooruit, wat Hij doen zal, ingeval de condities wel of ingeval zij niet door den mensch vervuld worden'. Er is dus wel een 'heymelijck besluyt' (zie Pansa), maar het is geen goddelijk-soeverein besluit. Bij deze opvatting, gelijk ook blijkt uit een

1 a.w., 64.

passage in *Goede Vrydag* (vs. 23), sluit De Decker zich aan. Ook verwerpt hij met de remonstranten de leer van de onwederstandelijke genade.

Dus tòch remonstrant? Neen, wel helt hij, volgens zijn herhaalde verzekering, over tot de 'sachtste zijde', tot "t leege gevoelen"¹, maar de gehele probleemstelling gaat feitelijk langs hem heen: hij verfoeit het theologisch geharrewar over deze kwestie en verdiept er zich liever niet in.

Dus tòch irenisch, verdraagzaam, weifelend, transigerend? Andermaal neen. Hij verwerpt de scholastieke methode van beide partijen en hun Godsvoorstelling. De rationele gedachtengang inzake een conditionele predestinatie interesseert hem niet, terwijl hij de voorstelling van een God, die naar vrije willekeur verkiest en verwerpt, verafschuwt. Hij zegt erover: 'hoewel ick van dese questien noyt studie en hebbe gemaect / of my 't hoeft met de selve seer gebroken / die de gronden der saeligheyd heel weynig betreffen: so hebbe ick evenwel in 't verby gaen nae mijn gering verstand wel eenigsins kunnen riecken of mercken op wat spille 't gansche werck draeyde'², en: "t Is sotte vermetelheyd (ick beken 't) / Gods diepe verborgentheden en hoge oordeelen met de elle van ons kindsch / sot en versuft vernuft te willen afmeeten: maer geen mindere vermetelheyd (dunckt my) en is 't op twee of drie schriftuyr-plaetsen misschien qualijck gevat of niet wel verstaen eene Theologie te gaen timmeren / waer uyt noodwendelijck gevolgen schijnen te vloeyen, die Gods gerechtigheyd, oprechtigheyd, goetheyt etc. regelrecht tegen gaen: en schoon de saecke bij God also staende/ en dat sijne goedheyd en rechtvaardigheyd (staende soodaenigh besluit) op eene teenemael voor ons onbegrijpelijcke wijze ongequetst konden blijven: so en soude 't evenwel geen menschen voegen soo breed / so stout en ongesouten van dingen te spreken, waer in de schrifture selve so sober gaet'³.

1 Men zou de onderscheiding: *hoog* en *laag* gevoelen nu het best kunnen weergeven met de termen *zwaar* en *licht*.

2 *Kost-verlooren*, C 4 r°.

3 *ibid.* C 4 v°.

Wij hebben gezien, hoezeer Jeremias zijn hoogstaande, wijze en nooit door hem volprezen vader heeft liefgehad. Zijn vaderbeeld heeft ongetwijfeld invloed gehad op zijn godsvoorstelling. Wat de calvinistische leer van God gemaakt had, was in zijn ogen, zonder dat hij zich daar *bewust* rekenschap van gaf, een gruwelijke misvorming van zijn vaderbeeld: 'Dat wy ons vleeschelijck verstand en reden onder de mysteriën der H. Schrift moeten gevangen geven / stae ick toe / en 't is meer als reden: maer 't en volgt niet dat men sulx oock doen moet onder alle menschelijcke glosen / insonderheyd als se consequentien nae sich slepen *welcke Gods goetheyt en rechtvaerdigheyt* (die voor al dienen bewaert) *schijnen tegen te strijden*'¹.

Een grote moeilijkheid voor het begrijpen van de discussie tussen Westerbaen en De Decker is de interpretatie van de klassieke terminologie; daar moet men a.h.w. doorheen kijken. Zo wordt er geschermd met namen als Zeno, Stoa, Seneca, Agamemnon; maar waar het vooral op aankomt, is, erachter te komen, wat het woord Noodlot betekent bij dergelijke polemieken. Dat men het niet zomaar met het antieke *Fatum* gelijk mag stellen, blijkt zonneklaar b.v. uit een vers van de *Lucifer* (nl. 232), waar de engel Gabriël zegt van een raadsbesluit Gods: 'Dit 's noodlot, en een onherroepelijck besluit'². Westerbaen verwerpt elk gebruik van het woord Noodlot in christelijke zin. De Decker evenwel blijkt niet los gekomen van de antieke formuleringen: hij maakt sterk onderscheid tussen Noodlot in stoïcijnse zin, welk begrip voor hem samenvalt met predestinatie, en 't *waere* Noodlot', wat bij hem betekent: de goddelijke Voorzienigheid, de goddelijke beschikkingsmacht over leven en dood, welvaart en armoede. Bij hem is niet alleen het predestinatiegeloof deterministisch gekleurd (zelfs het geloof in de conditionele predestinatie), maar ook, althans naar

1 *ibid.* C 4 v°.

2 *Van Niftrik*, a.w., 75: 'zelfs bij de Hervormers (valt) een vertroebeling der praedestinatieleer door deterministische gedachten waar te nemen.'

de terminologie te oordelen, zijn Voorzienigheidsgeloof¹. Als men dit onthoudt, verstaat men de volgende dichtregels, die hij richt tot Westerbaen:

Maer 'k en hoop niet dat ghy gist
 Dat ick Stoische grillen queeke
 Of in Zenoos schoenen steeke;
 Neen, mijn Heer, dat waer gemist;
 Neen; een Noodlot, dat ons willen
 Een te groot geweld aen doet,
 En met kracht tot quaed of goed
 Noodsaect, hiel ick oyt voor grillen.
 't Waere Noodlot gaet heel sacht;
 't Laet ons willen onbenepen;
 't Hout van leyden, niet van slepen.²

Westerbaen wil daar niets van weten: 't ware Noodlot of het Noodlot-zonder-meer, het is altezamen verwerpelijck stoïcisme.

De Decker vindt dat Westerbaen ten onrechte zich daaraan stoot: Noodlot is bij hem 'Gods voorsienigheyt ontrent den wille', 'alsoo 't Noodlot niet anders en is als de goddelijcke Voorsienigheyt of liever God selve nae 't gevoelen der oude *Stoïci*: 't blijkt uyt de definitien van *Zeno*, *Chrysippus*, *Paretinus*

1 Men kan deze gedachte op andere plaatsen in zijn werk terugvinden. In *Punttd.* II, no 358 verzet hij zich zowel tegen 'Het Noodlot van Chrysipp' als tegen de Fortuyne (het 'wild en woest Geval van Epicurus'), maar in 'Suchten en Tranen over 't Lyck myns Vaders', *R.O.* III, 97 schrijft hij rustig over zijn vader 'die sich wel genoegde / Met all wat God en Noodlot voegde; / Die alles wat hem overquam / Droeg met een effen hert en wesen.' Over het deterministische accent van de conditionele predestinatie bij D.D. zijn opmerking over het woord Noodlot: 'ick en vinde geen bequaemer en beknopter in onse taele om 't latijnsche *Praedestinatie* uyt te drucken als dit; jae de conditioneele selve kan daer onder seer wel werden verstaen: want wat is die anders als een *Noodlot* waer door de geloovige noodwendelijck geschickt zijn ter saligheyd / de ongelovige en onboetvaardige ter verdoemenisse?' (C 5 r°) Maar een Noodlot 'dat den menschelijcken wille bepaelt / beperckt of noodsaeckt tot eenige daed' verwerpt hij. 'Ick segge met ronde duytsche woorden dat ick sodanigen Noodlot verspouwe' (C 5 v°).

2 B 5 r°, v^o (ook *R.O.* III, 43).

en *Seneca*, by *Lipsius* te sien'; 'want de menschelijcke wille / schoon vry sijnde / staet altyts onder Gods voorsienigheyd; men magh sijn vryheid so ver niet uytstrecken / dat men hem die ontrecke'¹. Om dit te adstrueren gebruikt hij dan de volgende fraai uitgewerkte vergelijking: 'Vergelijckt (so 't u Ed. belieft) 't Noodlot of de Voorsienigheyd eens by een schip / ende onse wille by de geene die der in vaeren / so sal de saecke noch wel soo klaer staen. 't Schip schoon voortgaende en belet daer mede niet het gaen en keeren der gene die 't voert; 't laet hun hunne gangen van 't een boort tot het ander / van voren tot achteren / van achteren tot voren gansch vry en liber / en niet te min 't gaet syne gangen / en sleeptse mede. Also oock 't groote schip der Voorsienigheyd / waer inne wy alle vaeren / schoon 't ons met sich ruckt of leyd / 't laet onse wille en hunne bewegingen teenemael vry / jae noch veel vryer als eenig schip de gene die 't voert: want die weten waerse henen moeten / jae voelen 't eenigsints: maer wy / niet wetende werwaerts ons de voorsienigheyd leyden wil / jae daer niet eens aen denckende / loopen elck voor hoeft d'een hier d'ander daer niet alleen met vryen maer veeltijds met onbesuysden loop tot ons bijzonder wit en oogmerck; en niet te min komen wy alle endelijck ter haven / daer 't de Voorsienigheyd op heeft gemunt ..... 't Noodlot dan aengemerckt op dusdaenige wijze ..... dient oock .... uyt de schoolen en kercken niet gegispt / maer wel degelijck daer inne behouden / ten waer m'er alle Godsdienst / jae God selver / uyt wilde gispen'².

Providentie en predestinatie staan veel minder ver van elkaar af dan velen denken. Voor De Decker is de providentie de eigenlijke predestinatie, en wie providentie zegt, zegt God. En God neemt weer de plaats in van het antieke Noodlot. Als Westerbaen hem tegenwerpt: 'hoc est terminos mutare', antwoordt De Decker: 'die veranderinge voorwaer en valt so heel groot niet / dewijle 't een door 't ander dickwils werd

¹ C 5 v°-6 r°.

² C 7 r°.

gedefinieert zelfs by de oude Stoicos', die volgens Lipsius 'Fatum alias Providentiam ipsam appellabant, alias Deum (in Politicis, cap. De Fato)'¹. Mèt Lipsius wil hij het woord Noodlot dus in een vrome christelijke zin gebruiken. Wij zien hier een contaminatie van de antieke en de christelijke gedachten-wereld. En bovendien is hij een pelagiaan, want hij erkent dat de raad Gods wel gaat over de redeloze natuur (het schip), maar niet over de zedelijke wereld, en zeker niet over de eeuwige staat der schepselen.

De facto is Jeremias dus een remonstrant. Weer komt de verzoeking op, hem als dualistisch, transigerend e.d. te beschouwen, en zo oordelende treedt men in de voetsporen van zijn opponent. Lezen we nu, wat hij te zijner verdediging aanvoert: 'Doch schoon ick nae 't leege gevoelen / als minst sorgelijck / deurgaens meest hebbe gehelt / so *heb ick my niet te min altijd gehouden en houde my noch by de publijcke kercke:* want nadien de Leeraers der selve *hunne vermaeningen en bestraffingen noodwendelijck moeten richten nae de voet der conditioneele predestinatie met den aenkleven van dien, indien se met vrucht en stichtinge willen leeren*, gelijkse sich oock in desen kloeckelijck en trouwelijck quijten / so en sie ick geene reden ter wereld van afsonderinge / en nu noch min / nu de meeste hitte over is / en dese dispuytten vry laeuwer en flaeuwer / en niet meer so vierigh op stoel en werden verhandelt / als wel eertijds'². Hij is dus dogmatisch 'bezwaarde', en daarom waarschijnlijk, hoewel gedoopt, niet gekomen tot het doen van belijdenis, maar aangezien de predikanten in de praktijk van de prediking met het aanbod der genade moeten komen, en moeilijk iets kunnen beginnen met speculaties over verkiezing en verwerping, was volgens hem de gereformeerde prediking in feite ook remonstrants.

Wat hier gezegd wordt van de toenmalige gereformeerde prediking, geldt ook voor de dag van vandaag, en nog sterker

¹ D 8 r°.

² C 4 v°. De cursiveringen zijn, evenals in de vorige citaten, van De Decker zelf.

voor de praktijk van de gereformeerde zending en evangelisatie. Men zou hier kunnen spreken van een modern missionair calvinisme, dat het volle accent legt op Gods geopenbaarde wil, en het speculeren over Gods verborgen wil, zonder pertinent te ontkennen dat er een verborgen wil is, nalaat. Als getuigenis over het toenmalige calvinisme is bovenstaande verklaring van een tijdgenoot buitengewoon belangrijk, en zij kan als een heilzame remedie dienen voor allen die nu nog in allerlei caricaturale mistekeningen van de toenmalige gereformeerde prediking geloven. In werkelijkheid zal er niet zoveel verschil geweest zijn tussen toen en nu. Als De Decker b.v. in zijn *Goede Vrydag* het calvinistische predestinatiestandpunt had geleerd, had dit gedicht niet gebruikt kunnen worden voor gereformeerde evangelisatiedoelinden, zoals nu wel geschied is (zie de Bibliografie onder letter I). Het niet spreken over de predestinatie in de gereformeerde godsdienstoefeningen behoeft trouwens niet zozeer te verwonderen, als men bedenkt dat de Heidelbergse Catechismus, het leerboek der kerk, dat in de avondgodsdienstoefeningen ten grondslag ligt aan de prediking, met geen woord rept over de predestinatie, ze zij dan absoluut of geconditioneerd.

Resumerend constateren wij dat De Decker noch remonstrant noch calvinist was. Het eerste niet, omdat de rationele gedachtengang van de remonstrant hem maar matig interesseerde; wel achtte hij hun theorie in principe juist, maar tevens niet belangrijk genoeg om zich daarvoor af te scheiden van de publieke kerk. Het tweede niet, omdat hij de irrationele combinatie van de leer der absolute predestinatie met die der menselijke verantwoordelijkheid, zoals die te Dordt geleerd was, niet kon aanvaarden, reden vermoedelijk waarom hij zich niet kon aansluiten als belijdend lid bij diezelfde publieke kerk, waarvan hij dooplid was¹. Als hij immers verneemt, dat de kerkeraad er ook toen nog bezwaar tegen maakt dat remonstranten, die bij

1 Karsemeijer, a.w., 1 n 1 over zijn gedoopt zijn.

hun gevoelen bleven, worden toegelaten tot de gemeenschap der kerk 'ende dat de Broeders in dit stuck (o dommen yver!) by hunne oude gronden en maximen noch blijven' zegt hij dat dit hem 'voor eerst tot de nadere ghemeenschap wat traegher sal doen voortgaen; niet te min in al te met aldaer een sermoen te gaen hooren en sie ick voor my gansch geene oneere. Sijn oock hunne vermaeningen en bestraffingen by my geen *Canorae nugae* (klinckende beuselingen), alsoo ick my de selve toe eyghene nae mijne meeninge / niet nae hunne stellinge'¹.

Hij benadert deze problematiek niet via het dogma, zoals Westerbaen - alleen wanneer hij door deze gedwongen wordt tot een keuze, geeft hij toe, dat hij de geconditioneerde predestinatie voorstaat - maar via het dichterlijke beeld. Het ware christendom omvat voor hem blijkens het beeld van het varende schip zowel de goddelijke leiding als de vrije menselijke speelruimte. Van de dogmatische polemieken houdt hij zich liefst zo ver mogelijk verwijderd, daar ze in zijn ogen ijdele speculaties betreffen: van de polemisten kan hij alleen Uytendogaert waarderen, en dan feitelijk slechts om diens stijl. Deze dichter geeft een eigen geluid, hij is een zelfstandige geest, die als nonconformist recht heeft op onze achting.

Niet belijdend gereformeerd, maar wel gereformeerd gestempeld zou men hem kunnen noemen. Men behoeft de *Goede Vrydag* maar grondig te bestuderen, om te constateren, hoe door en door schriftuurlijk de dichter ervan dacht. Men heeft Rembrandt wel eens genoemd 'homo unius libri'², met evenveel recht zou men deze betiteling op de dichter van *Goede Vrydag* kunnen toepassen. Of om het nog concreter te zeggen: De Decker is de man van slechts twee boeken, nl. de Schriftuur en de Natuur. Bij hem was vlees en bloed geworden, wat in artikel 2 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis geleerd wordt,

1 F 3 v°.

2 W.A. Visser 't Hooft, *Rembrandts weg tot het evangelie* (Amsterdam 1956), 22. (Geheel omgewerkte en vermeerderde uitgave van *Rembrandt et la Bible*, ook verschenen in het Duits, het Engels en het Spaans).

nl. dat wij God kennen door twee middelen: 'Ten eerste door de schepping, onderhouding en regering der gehele wereld; overmits deze voor onze ogen is als een schoon boek, in hetwelk alle schepselen, grote en kleine, gelijk als letteren zijn, die ons de onzienlijke dingen van God geven te aanschouwen ..... Ten tweede geeft Hij zichzelf ons nog klaarder en volkomener te kennen door Zijn heilig en goddelijk Woord.'

Het was vooral de majesteit van de nachtelijke sterrenhemel die De Decker heeft geïmponeerd. Dikwijls wordt van hem geciteerd het ontroerende gedicht 'De tot God wakende Siele'¹, waar hij spreekt van 'de fackelen ... die 't blaue doorwandelen der lucht met stillen tred', maar te weinig heeft men erop gelet, hoe heel zijn werk, de *Goede Vrydag* niet uitgezonderd, getuigt van zijn bewondering voor de schoonheid van het firmament. In de mond van een Griekse wijsgeer, maar met verwijzing in margine naar Romeinen 1:20, legt hij, om maar één voorbeeld te noemen, in de *Lof der Geldsucht* een lofzang op de sterrenwereld²:

Wie (riep hy) Hoorderen, wie van u allen send
Oyt een aendchtig oog na 's Hemels blauwe Tent,
Tent die des Scheppers hand soo prachtig ging borduuren
Met soo veel vuurig gouds, met soo veel' goude vuuren,
En soo grootdadelijck doorwrocht aen allen kant
Met vlammden robijn en gloënden diamant?
Indien ghy niet als goud geneygt zijt na te trachten,
Send na dat Hemelsch goud uw' oogen en gedachten:
Maer ach! tot iet wat hoogs en hebt ghy hert noch treck.
Wat gouds uyt slijm gegroeyt, wat glinsterenden dreck
Verheft, verwondert ghy (o spottelijcke dingen!)
Veel hooger als all 't goud van 's Hemels solderingen.
En is 't (dus voer hy voort) niet schandig, dat een dier
Van binnen als een God gesielt met hemelsch vier,

1 R.O. III, 129.

2 *Lof der Geldsucht*, van J. de Decker. 't Amsteldam. By Jacobus vander Deyster, Boeckverkooper op de Prince-gracht; en Jan Blom, Boeckverkooper, in Compagnie. 1687, blz. 105-106.

Van buyten met het hoofd recht hemelwaert geschapen,
 Soo slechtelijck sich gaet aen slijm en slijck vergapen!
 En, als vergetende zijn vaderland en lot,
 In plaetse van sijn oog geduuriglijck te richten
 Nu na d'opgaende, nu na d'ondergaende lichten,
 En uyt der selver macht, volmaecktheyd, majesteyt
 De majesteyt, de macht en het volmaekt beleyd
 Des Werckmans duydelijck te leeren sien en mercken,
 En hem eerbiedelijck t'erkennen in sijn' wercken,
 Soo plat op d'aerde valt met sinnen en gemoed....?

En waar we in Rembrandts ets (laatste staat) der Drie Kruisen de kosmische ontzetting zien, uitdrukking van de spanning tussen de toorn en de genade Gods¹, zo zien we in de verzen 709 tot 760 van *Goede Vrydag* een dichterlijke parallel van dit grootse natuurgebeuren.

Het mag daarom des te meer verwondering wekken dat De Decker, grondig kenner van het hemelruim, nog op het vóór-Copernicaanse standpunt staat en in het jaar 1656 nog altijd het Ptolemeïsche wereldbeeld verdedigt². Evenwel, de Copernicaanse wending in de astronomie kon De Decker niet meemaken, omdat voor hem hiermee het gezag van de Heilige Schrift in het geding was, die immers, gelijk we zoëven zagen, 'nog klaarder en volkomener' Godsopenbaring voor hem moest zijn dan de Natuur.

Noemde ik het werk van De Decker gereformeerd gestempeld, de beste omschrijving van zijn geloofsovertuiging is volgens mij die van ethisch-piëtistisch gereformeerd. Knuvelder³ heeft een grote vergissing gemaakt door De Decker te plaatsen in 'de sfeer der in zich besloten piëtistische vroomheid, waarvan Jan Luyken de voortreffelijkste vertegenwoordiger is.' Dit is

1 Visser 't Hooft, a.w., 27. Hij wijst ook op Dullaerts bewondering voor de sterrenwereld, a.w., 72.

2 Vgl. Koopmans, a.w., 71; *Puntd.* II, no 79 en 301; *R.O.* III, 61; *G. Vr.*, 713.

3 Gerard Knuvelder, *Handboek tot de Geschiedenis der Nederlandse Letterkunde II* ('s-Hertogenbosch 1948), 204.

een gevolg van een tekort aan onderscheidingsvermogen inzake het protestantse piëtisme. Beter kan men hiervoor te rade gaan bij de secretaris van de Wereldraad der Kerken, Dr. W.A. Visser 't Hooft¹. De Decker kan men evenals verscheidene andere vrienden van Rembrandt het best rekenen tot de 'bijbelse piëtisten'. Dezen moet men niet verwarren met de 'spiritualistische piëtisten' der 17^e eeuw en de 'sentimentele' der 18^e. De bijbelse piëtisten zijn in wezen anti-scholastisch, ze verzetten zich tegen de intellectualistische orthodoxie en willen persoonlijk deel hebben aan het gebeuren dat in de H. Schrift verkondigd wordt. Maar het heil blijft voor hen geheel gebonden aan de openbaring door het Woord Gods, terwijl voor de spiritualisten het inwendig woord het belangrijkste is. De bijbelse piëtisten hebben 'heel wat op hun hart' tegen de kerk; toch denken ze er niet aan, de kerk de rug toe te keren. Het is de grote verdienste van Visser 't Hooft, dat hij eens nauwkeurig heeft nagegaan, wat voor mensen de 'niedrige Leute' (het woord is van Sandrart)², met wie Rembrandt omging, geestelijk geweest zijn. Hij vond geen enkele vertegenwoordiger van de spiritualistische mystiek in Rembrandts naaste omgeving. Het was een groep mannen (hij bespreekt De Decker, Waterloos, Heybloq, Van den Eeckhout, Dullaert), die graag met elkaar omgaan, en die dezelfde geestelijke atmosfeer zoeken. Op één na (Heybloq) zijn het typische autodidacten. 'Het zijn hervormde christenen, maar ze zijn niet kritiekloos; ze hebben een open oor voor katholieke stemmen, maar staan scherp afwijzend tegenover het roomse systeem'³. In dit verband citeert hij ook De Decker's epigram 'Hedendaegsche Godsdienstigheid'⁴:

De Liefde is nu in praet en niet in daed gelegen;
T'Geloove hangt van 't vernuft, niet van Schriftuur, so 't pleeg;

1 a.w., 76, 77.

2 a.w., 52, 89 n 2.

3 Vgl. het hoofdstuk 'Het geestelijk milieu van de laatste periode', a.w., 52-77.

4 *Puntd.* II, no 378.

De Godsdienst is van 't hert na 't herssenhuys gestegen;
In 't herssen huyst hy nu, en 't hert helaes! staet leêg.

Knuveler valt het moeilijk, een werk als *Goede Vrydag* te waarderen. Hij oordeelt: 'De schrijver heeft zich ernstig verdiept in Christus' lijden, en wijdt daaraan treffende beschouwingen waarbij hij telkens de mensheid - den lezer, den schrijver-zelf, bepaalde personen of groepen van personen - in het geval betreft, hetgeen een reeks vrij gemakkelijke antithesen oplevert. Een vrome lijdensmeditatie, met onmiskenbare vaardigheid berijmd', enz.¹. Ik geloof dat hier een rol speelt verschil van opvatting over het kruislijden zelf: voor de protestant gaat de 'theologia Crucis' boven de 'theologia Glorïae', gelijk Luther die zo scherp als rooms-katholiek heeft gekarakteriseerd². 'De spanning in het Christenleven is een openbaring van wat Christus' eigen leven was, een kruisdragen onder Gods hoede. In Gods hart woont "zornige Liebe", ira misericordiae. Christus, als Godsgezant, als de goede herder, de barmhartige Samaritaan, in wiens hart evenzeer het lijden woont om onzentwil, komt tot ons, spreekt ons toe, neemt ons met zich mee in 't lijden des gewetens, in kruis, gericht en dood, in vertwijfeling en helleangst, om met hem op te staan ten leven.' God 'wordt gekend aan den lijdenden Christus, en 't is de lijdende, de met Christus stervende mensch, aan wien, niet in wijsgeerig 'weten', maar in zich toevertrouwend gelooven Gods 'verborgenheid' wordt geopenbaard. 't Kruis is niet te 'er-denken', niet te 'er-wirken', maar alleen te 'er-leben'³. Van Bakel wijst op de verwantschap van de theologia crucis met de Passionen van Albrecht Dürer en het huiveringwekkende Isenheimer altaar van Matthias Grünewald; Visser 't Hooft op Rembrandts bijbelse kunst. In deze lijn, en niet in

1 a.w., 203-204. Men lette vooral op de-woorden: 'in het geval'.

2 Visser 't Hooft, a.w., 83; vgl. ook H.A. van Bakel, *Circa Sacra, Historische Studiën* (Haarlem 1935): 'Theologie des Kruises', 330 e.v.

3 Van Bakel, a.w., 342.

die van een triumferende Christus Rex, ligt de *Goede Vrydag* van De Decker.

Niet alleen piëtistisch, ik noemde De Decker ook ethisch-gereformeerd. Het is merkwaardig, welk een grote rol de deugd in zijn werk inneemt. Op verscheidene plaatsen in *Goede Vrydag* noemt hij Christus 'de Deugd' (vss. 259, 293, 309-312, 437, 603). Ja, hij schroomt zelfs niet, van de deugd van God de Vader te spreken in zijn 'Bedenkingen op de vijfste Bede van het Vader-Onse'¹: een passage, die hier tevens moge worden aangehaald om te laten zien, hoezeer zijn vader-imago een rol speelt in zijn godsvoorstelling:

'O Schuldheer sacht van aerde, ô vriendelijckste Vader,
Treck uw' Genade-pen doch eenmael van uw oor,
En dopse in 't bloed uws Soons, en hael ons' schulden door;
Laet laetse grondig *sijn vergeten en vergeven*;
Scheld uwen kinders quijt all wat sy oyt misdreven;
Uw' kinders, seggen wy, nadien wy nu voortaan
Den gang van kinderen genegen sijn te gaen,
Van sulcke namelijk, die naer hunn kranck vermogen,
De Vaderlijcke deugd van ver te volgen poogen,
Deugd die vooral bestaet in een barmhertig, soet,
In een verbiddelijck en vriendelijck gemoed.'

De Zon van de christelijke leer, zegt hij elders, gaat in de heidense landen eerst op, als de morgenster van de burgerlijke zeden voorgaat: 'De dag van Godsvrucht volgt der Deugden Dageraad'².

Een theologisch hoogleraar wees er onlangs op, dat in de laatste tijd, o.a. onder invloed van de existentialistische wijsbegeerte, nagenoeg niemand meer van de 'deugd' spreekt, terwijl b.v. in de oudchristelijke ethiek de deugd zo'n grote plaats innam. Er is thans volgens hem weer een streven in de

1 *R.O.* I, 93.

2 *Puntd.* II, no 371. Over De Decker's deugdopvatting ook Koopmans, a.w., 82.

protestantse theologie, de deugd te rehabiliteren¹. De Decker is er een voorbeeld van, hoe een gelovig protestant volle nadruk kan leggen op de beoefening van de deugd, Christus zelfs 'de Deugd' kan noemen, zonder aan de genade te kort te doen. Hij dicht immers ook:

Men segt: men moet op Deugd en niet op bloed vertrouwen:
 'T is bloed nochtans, geen Deugd, dat mijn vertrouwen voed:
 Bloed (seg ick) is 't, geen Deugd, waer op ick heb te Bouwen:
 Neen, neen; mijn' Deugd is 't niet: maer, Christe, 't is uw bloed.²

III De viering van de Goede Vrijdag

De dichter noemde zijn gedicht *Goede Vrydag*. In het gereformeerde milieu van De Decker sprak dat helemaal niet vanzelf. De Goede Vrijdag speelde immers als christelijke vierdag in het kerkelijk-gereformeerde leven van die dagen zo goed als geen rol. Ook Grotius gebruikte de naam in de titel van een zijner gedichten, maar uit het lettertype blijkt duidelijk dat hij het 'Kruys-dagh' genoemd wenste te zien: 'Betraghting van Christus lyden / Op den goeden VRYDAGH / Of den / KRUYSDAGH onses Saligmaekers'³.

Als de dichter aan zijn dichtwerk deze titel geeft van Goede (d.i. Heilige) Vrijdag⁴ (zij het vergezeld van een verklarende ondertitel), en in de twee aanvangsregels er nadrukkelijk op zinspeelt:

Nadien ons dese dag te nooden schijnt veel eer
 Tot klachten als tot kluchten,

1 G. Brillenburg Wurth in ts. *Bezinning*, 1957, 33.

2 *Puntd.* I, no 100. Titel: 'Nobilitas sola est atque unica virtus. Iuvenal. Sat. 8.'

3 *H. de Groots Bewys Van den waren Godsdienst Mitsgaders zijne andere Stichtelyke Gedichten En Gesangen* ('sGravenhage 1683), 207.

4 *Mnl. W.* II, 2038.

dan is er alle reden, een ogenblik bij dit opmerkelijk feit stil te staan.

Zoals men weet, waren de oude calvinisten ertegen, buiten de zondagen extra feestdagen te onderhouden. Trouwens zelfs de zondag, die later zo'n shibbolet zou worden voor een meer wettisch georiënteerd calvinisme, wilden hervormers zoals Luther, en in zekere zin ook Calvijn, uit angst voor roomse werkheiligheid, slechts onderhouden zien uit overwegingen van utiliteit: om de arbeiders rust te geven en aan de christenen gelegenheid te geven de openbare eredienst bij te wonen¹. Ongelooflijk veel feller en duurzamer was echter het verzet tegen de viering van de roomse feest- en heiligendagen. Calvijn preekte op de eerste kerstdag wel over vervolgstof uit Deuteronomium en zelfs in 1675 nog werd de vaste invoering van het kerstfeest te Genève verworpen. Het rigoureuze calvinistische standpunt in dezen vindt men ook in Nederland vertegenwoordigd op de eerste hier te lande gehouden synode, die te Dordrecht in 1574, waar besloten werd 'datmen met den Sondach alleen te vreden sijn sal. Doch salmen de ghewoonlicke materie vander gheboorte Christi Sondaechs voor den Christdach inder Kercke handelen, ende het volck vande afdoeninghe deses feestdachs vermanen, ende oock vander selue materie op den Christdach predicken, soo hij valt op een predickdach. Men sal oock op Paesch ende Pinxter dach vander Verrijzenisse Christi ende seijndinghe des H. Gheestes leeren mueghen, t'welck inde vrijheit der Dienaren staen sal'².

De invloed der magistraten echter, die erop stonden dat de traditionele vrije dagen niet afgeschaft werden, en de noodzaak om dan althans door predikaties aan de lediggang en de baldadigheid van de volksmassa paal en perk te stellen bewerkten, dat men al spoedig water in de wijn deed. Bij besluit van de synode te Dordrecht gehouden in 1578 werd bepaald: 'Het

1 Dr. A. Kuyper, *Tractaat van den Sabbath* (Amsterdam 1890), 58, 60, 156.

2 F.L. Rutgers, *Acta van de Nederlandsche Synoden der zestiende eeuw* ('s-Gravenhage 1889), 142.

ware wel te wenschen dat de vryheit van ses daghen te aerbeyden van God toegelaten in der Kercke gehouden ende de Sondagh alleen ghevyert mocht worden. Nochtans dewyle somighe andere feestdaghen door autoriteyt der Overheynt onderhouden werden,' (nl. 1^e en 2^e kerstdag, 2^e paas- en 2^e pinksterdag, nieuwjaar en hemelvaart) 'soo sullen de Dienaers neersticheyt doen datse met predicatien in den welcken sy in sonderheynt van de gheboorte ende verrysenisse Christi seydinghe des H. Geestes ende derghelycke artykelen des gheloofs, de ghemeynte leeren sullen den onnutten ende schadelicken ledichganck in een heylighe ende profytelicke oeffeninghe veranderen. Het selfde sullen de Kerckendienaren in dien Steden doen daer meer Feestdaghen door de autoriteyt der Overicheyt onderhouden werden. Hierentusschen sullen alle Kercken aerbeyden, dat het ghewoonlick ghebruyck aller feestdaghen behaluen den Christdagh (dewyle Paesschen ende Pyncxteren op den Sondagh koemen) soo vele moghelick is, ende op het aldervoeghelickste affghedaen werden'¹.

In grote trekken is deze regeling in zwang gebleven gedurende de daarop volgende eeuw (alleen in zake Nieuwjaar of de dag van Christus' besnijdenis en de Hemelvaartsdag bleef er tussen 1578 en 1619 verschil in usantie), en is ten slotte de grondslag geworden voor wat in ons vaderland sedert de Zondagswet van 1815 verstaan wordt onder 'zoodanige godsdienstige feestdagen, als door de kerkgenootschappen van de Christelijke godsdienst dezer landen algemeen erkend en gevierd worden'². In het besluit van de Nationale Synode te Dordrecht van 1618-1619 kan men feitelijk de definitieve regeling zien die bepalend zou worden voor het kerkelijk leven van de volgende eeuwen: 'De ghemeenten zullen onderhouden benefens den Sondach oock den Christdach, Paesschen ende Pincksteren, met den volgenden dach: ende dewyle inde meeste

1 Rutgers, a.w., 252.

2 Dr. S.D. van Veen, *Zondagsrust en Zondagsheiliging in de zeventiende eeuw* (Nijkerk z.j.), 179.

steden ende Provincien van Nederlant daerenboven noch gehouden werden, den dach vande besnydinghe ende hemelvaart Christi, zullen de dienaers over al, daer dit noch niet int gebruyck is, by de Overheden arbeyden, datse sich met de andere moghen conformeren' (art. 67)¹.

Voor de 'calvinisten van de echte stempel' was dit alles een hard gelag: in plaats dat alle feestdagen waren afgeschaft, was het aantal nog definitief vermeerderd met Nieuwjaarsdag en Hemelvaartsdag: een bittere concessie aan de overheid². En een sterke puriteinse oppositie, onder leiding vooral van Voetius, bleef nog lang nadien haar stem verheffen tegen deze 'roomse' insluipsels, vooral tegen het, zoals men zeide, 'in een vuile webbe van heydensch bijgeloof gesponnen kerstfeest', en nog sterker tegen het besnijdenisfeest op 1 januari³.

De Goede Vrijdag heeft het dus nimmer tot de rang van kerkelijke feestdag kunnen brengen. 'Want wel begon men reeds op enkele plaatsen in Utrecht en in Zuid-Holland den goeden Vrijdag te vieren, maar dit gebruik vond ernstigen tegenstand en was niet algemeen', zegt H.H. Kuyper⁴, en hij doelt hierbij op de remonstrantse kerkorde van 1612 in Utrecht en op wat er wordt besloten op de Zuidhollandse synode van Gouda, 29 augustus 1589: 'Ende alsoe men verstaet, dat noch op eenige plaetsen opten Goeden Vrydach by nachte wort gepredict, soe heeft de synode dat onstichtich verklaert ende dat daeromme de classe, daer sulcx geschiet, tselve weeren sal'⁵.

Wil men nog een bewijs van de negatieve houding van de

1 H.H. Kuyper, *De Post-acta of Nahandelingen van de Nationale Synode van Dordrecht in 1618 en 1619 gehouden* (Amsterdam-Pretoria z.j.), 146.

2 H.H. Kuyper, a.w., 303.

3 Dr. G.D.J. Schotel, *De Openbare Eeredienst der Nederl. Hervormde Kerk in de Zestiende, Zeventiende en Achttiende Eeuw*. Tweede uitg. door Dr. H.C. Rogge (Leiden z.j.), 209-210, 216.

4 a.w., 151.

5 Dr. J. Reitsma en Dr. S.D. van Veen, *Acta der Provinciale en Particuliere Synoden, gehouden in de Noordelijke Nederlanden gedurende de jaren 1572-1620*, dl. II (Groningen 1893), 345.

gereformeerden t.o.v. de viering van de Goede Vrijdag, men leze de acta van de Zuidhollandse synode te Leiden, 2 november 1592. Daar werd Robertus de Ridder, predikant te Nieuwkoop, vermaand, omdat hij op vrijdagen in de Vasten predikte, 'dat hy alzulcke zaeken, die buyten ordre der gemeynen kercken gedaen worden, sooveel in hem is, soude nalaeten ende affbreken'¹.

Daar staat als enig synodaal getuigenis ten gunste van een dergelijk gebruik tegenover dat op de Gelderse synode van Zutphen, 8 juni 1596, wordt goedgevonden 'Dat oock die praedicanten op die platte landen alle Vrijdaegen in die vasten die historie des lijdens onses Heeren Jesu Christi verclaren sullen'², maar ook dit wijst nog niet op een speciale Goede-Vrijdagsviering.

Dat de passie niet gepredikt mocht worden op Goede Vrijdag, blijkt duidelijk uit het stilzwijgen van de Nationale Synode te Dordrecht, waar de zaak immers aan de orde gesteld was door middel van een gravamen van de Delftse synode van 8 oktober tot 6 november 1618: 'Oock te letten opt vieren van den dach des lydens Christi' (men lette op de vermijding van de naam Goede Vrijdag)³. Het enige wat hier en daar was toegestaan, was het prediken van de passie gedurende de vastentijd. Behalve bovengenoemd Gelders besluit, is nog aan te voeren een bepaling aangenomen op de Drentse synode te Assen, 7 september 1619, naar aanleiding van een gravamen dat luidde: 'passio Domini de vasten (behortt) overall geprediget te werden', nl.: 'Ende sullen alle predigers gehouden wesen t'allen jaren soven weken vor Passchen, twelck de vasten genohmet wert, te predigen die passie des Heeren hetsij dan op Sondagen of in de weken des Woensdags, soals een jechlick pastor in sijn gemeente het am stichtligsten befinden sal'⁴.

1 a.w. II, 454.

2 a.w. IV (1895), 55.

3 a.w. III (1894), 323; H.H. Kuyper, a.w., 432.

4 Reitsma-Van Veen, VIII (1899), 242, 243.

Voor dergelijke passieoverdenkingen gedurende de vastentijd verschenen er in de zeventiende eeuw verschillende passieboekjes, waarvan het eerste was van de hand van Ds. Gosewin Buytendijck in 1635, en dat gevolgd werd door tal van andere¹. Het waren boekjes voor persoonlijke meditatie.

De afkeer van een kerkelijke Goede-Vrijdagsviering zat er bij onze vaders diep in. Dr. J.H. Gunning schreef in 1890 nog: 'Hoe onze doleerende broeders tegenwoordig tegen de kerkelijke herdenking van den Goeden Vrijdag te keer gaan, is bekend'². Zelfs in de tegenwoordige tijd, nu de meeste hervormde kerken van ons vaderland op Goede Vrijdag het H. Avondmaal vieren, beschouwen de gereformeerden deze dag als een gewone werkdag, waarop slechts 's avonds een predikdienst wordt gehouden.

Hoe is deze afkeer te verklaren? De bezwaren tegen deze dag waren voor de strenge gereformeerden nog meer klemmend dan die tegen de overige feestdagen. Een publieke viering betekende alweer een vrije dag meer voor de volksmassa, en dus alweer meer kans op losbandigheid en uitgelatenheid. Dan kon men er maar beter een gewone werkdag van maken, en vermoedelijk heeft de overheid de redelijkheid van dit standpunt ingezien. Daar kwam bij dat ook hier de herinnering aan de roomse gebruiken afschrikwekkend zal hebben gewerkt. Ik behoef slechts te wijzen op wat Marnix, die in zijn *Biencorf* als goed calvinist op grond van Gal. 4:9-10 tegen de 'Vierdaghen en onderhoudinge der feesten' had geijverd³, schrijft

1 Schotel, a.w., 227. Hij noemt de volgende titels: Gosewin Buytendijck, *Harmonie van het lijden Jesu Christi*; Borstius, *De Zugten der Bruid over den Bloedt-Bruidegom*; Byneus en Martinius, *De gekruyste Christus*; Coets, *Klyn licht in de duysternisse*; Van Brakel, *Lydende en verheerlykte Christus* en Stanihurst S.J., *De lijdende Christus*.

2 Dr. J.H. Gunningh JHz., *Onze Eeredienst. Opmerkingen over het liturgische element in den Gereformeerden cultus* (Groningen 1890), 86. In Gunningh's eigen kring was trouwens eerst ook een zekere huivering voor de 'toenemende afzondering (d.i. heiliging) van den goeden vrijdag', blijkens een ingezonden stuk in het ethisch-irenische tijdschrift *Ernst en Vrede VI* (1858), 165: is dit niet meer luthers dan gereformeerd? vraagt de inzender.

3 *De Byen corf der H. Roomscher Kercke* (Amsterdam, Abr. en Ian de Wees, 1664), 299 e.v.

over het 'batamentken', dat op Goede Vrijdag gespeeld werd: 'een Camerspel oft een Guychelmerckt', in welke beschrijving we duidelijk het liturgische passiedrama herkennen¹, en over de kruipende aanbidding van het kruis op deze dag².

De verleiding is groot, in de 'kluchten', waarvoor volgens De Decker (zie vs. 2) deze dag niet geschikt is, deze roomse 'batamentkens' te zien. De Decker heeft als fel antipapist waarschijnlijk de *Biencorf* gekend. Toch is er voor deze term een betere verklaring, gelijk we in de volgende aantekening willen trachten aan te tonen.

IV Een dag voor klachten en niet voor kluchten

Bij aandachtige beschouwing van de proloog van *Goede Vrydag* bemerken wij dat hij symmetrisch is opgebouwd. Strofe 1, 3 en 5 geven een positieve uiteenzetting over het doel van het gedicht, de tussenliggende strofen 2 en 4 geven aan wat de dichter niet wil. Als volgt:

- Str. 1: ik wil over het lijden van Jezus een klaagzang dichten, en over mijn zonden in verband met dat lijden;
- Str. 2: daden van vorsten interesseren mij niet, laat een ander daar maar over dichten;
- Str. 3: ik stel mij het kruislijden voor en wil dat uitbeelden;
- Str. 4: ik behoef daarvoor niet de Muzen aan te roepen, maar bid om inspiratie door de Heilige Geest;
- Str. 5: ik moge dus dichten, zij het met droefheid, over die dood die ons het eeuwige leven doet beërven.

De tegenstelling tussen enerzijds de strofen 1-3-5 en anderzijds de strofen 2-4 wordt aangekondigd door de woorden 'klachten' en 'kluchten' in vers 2.

Het preluderend karakter van deze woorden ontgaat aan

1 a.w., 288-289.

2 a.w., 345.

degene die bij 'kluchten' hetzij aan komediespelen, hetzij aan 'wereldse marktvoorstellingen'¹ denkt. Een nader onderzoek naar de betekenis van het woord 'klucht' is dus vereist.

Het artikel *klucht* is in *WNT* VII 4392 e.v. niet geheel bevredigend. Te veel wordt daar vastgehouden aan het begrip: iets vermakelijks of belachelijks, hoewel vooraf wordt meegedeeld, dat het niet duidelijk is, waarom het woord, dat oorspronkelijk 'afdeling' betekende, 'uitsluitend een g r a p p i g tooneelwerk beteekent'. Uit het volgende zal blijken dat het grappige niet inherent behoeft te zijn aan het begrip *klucht*.

Als eerste betekenis geeft het *WNT* op: 'Tooneelstuk, geschikt om de toeschouwers te vermaken en te doen lachen, doch zonder diepere beteekenis. Het woord heeft de termen *sotternie* en *clute* van de middeleeuwen, en *esbattement* van den rederijkerstijd vervangen.' Naast deze literaire betekenis onderscheidt het dan nog een tweede betekenisfeer: 'Vermakelijke of belachelijke zaak, lachwekkend iets, grap. De onderstaande toepassingen zijn niet altijd scherp te scheiden: eenige willekeur was dan ook onvermijdelijk.' In sommige van de onder deze tweede betekenis gesubsumeerde gevallen heeft men dan volgens het *WNT* nog de 'bijgedachte aan bedriegelijkheid: bedriegelijke aardigheid, (vals)ch praatje, komediespel, en derg.'.

Tweeërlei is hierover op te merken. Allereerst dat in de 16^e en 17^e eeuw heel vaak het bedrieglijke de kern van de betekenis uitmaakt en geen bijgedachte is. Vervolgens dat het begrip klucht, wanneer het op literair terrein gebruikt wordt, al evenzeer het begrip vermakelijkheid of belachelijkheid kan missen, en meer op het fictieve, verbeeldingskarakter van het literaire werkstuk, dus ten slotte op een hogere vorm van bedriegelijkheid, wijst.

Reeds in de betekenissen die Kiliaen opgeeft, schuilen er enkele die niet allereerst op vermakelijke aspecten doelen: 'Ludicrum, res ludicra, res iocularis: mimus. Et fabula, apolo-

1 Karsemeijer, a.w., 168 n.

gus, facetiae, acroama, ludicra narratio, inauditiuncula.’ Bij sommige kan men nog twifelen, zoals bij ludicrum en acroama; bij andere, zoals fabula, apologus (een woord dat speciaal gebruikt wordt voor de Aesopische fabel) en inauditiuncula, is geen twijfel mogelijk: ze wijzen in de richting van het fictieve, fantastische, niet in die van het grappige, schertsende, geestige, komische, kortom het kluchtige.

Een aantal citaten, ontleend vooral aan het werk van Anna Bijns en Jeremias de Decker, mogen ter adstructie van het bovengenoemde dienen.

A. Niet-literaire betekenis: iets bedrieglijks, onbetrouwbaars, vals (zonder bijgedachte aan vermakelijkheid):

1. Streken, vgl. Anna Bijns (II, 14, e, 11): *Bedriegers, die tgoet met valschen cluchten winnen*; (III, 25, e, 14): *Compt luye, trage, hooveerdige, van moede groot, Ghij gulsige, oncuysche, vol valscher cluchten*; (III, 45, c, 4): *Spaerlijc doe ick duecht, maer veel quade cluchten*; Het Geuzenliedboek (ed. Kuiper, no. 103, vs. 143): *Denct wat Thantwerpen is gheschiet: Sy steken vol van Neroes cluchten*; J. de Decker, Baptistes of Dooper (blz. 11, r. 7 v.o.): *'s Volcx handgeklap en straetgeruchten Verachtse als sotte Kinder-kluchten (= kwajongensstreken)*.
2. Kuren, vgl. De Decker, Puntdichten, I, no 193: *Der Vrouwen losse min heeft even sulcke kluchten: Sy vlieden, soo ghy volgt; sy volgen, soo ghy vlied*.
3. Uitvluchten, vgl. A. Bijns (II, 8, e, 17): *Men mach God den Heere niet paeyen met cluchten*.
4. Kletspraatjes, vgl. A. Bijns (III, 61, c, 4): *Al doen sij (nl. de blinde geestelijke leidslieden) hen somtijts eenich goet vermaen, Men achtet voor cluchten*; J. de Decker, Baptistes of Dooper (blz. 8, r. 7): *Wy vullen het gehoor der Koningen met kluchten, Met valsche tijdingen, met sotte straet-geruchten*; De Decker, Brief van Dido aen Aeneas, (R.O., I, blz. 103): *Schelm, ghy liegt, ghy payt ons slechts met kluchten*.

5. Bedrog, kunstgreep. Vgl. De Decker, Baptistes (blz. 30, r. 1): *En rijckelijck gegoed door soo een' soete klucht, Versmeten sy wel haest het masker van de tucht* (Vgl. het origineel van Buchanan: *artibus ... his*).
6. Verzinsels, bedenksels, inbeeldingen, vgl. A. Bijns (I, 6, c, 13): *Sceyt van hem* (nl. Luther) *in tijts, die daer aen sijt gehelt, En wilt doch mercken sijn valsce cluchten*; (III, 57, e, 5): *Heere ... wij en houden u woort ooc voor geen cluchten*; Roemer Visscher, Brabbeling (ed. N.v.d. Laan, II, blz. 35, r. 60): *dees Solonische clauerhey, Is cluyt noch droom, dan Goddelijcke waerhey*; Vondel, Palamedes (vs. 1540): *hy ... maeckte haer' kuyscheyd vroet, Dat niemand Minos heeft nocht Cerberus te vruchten, Dat Styx en Acheron sijn moolocken, en kluchten*; De Decker, Baptistes (blz. 9, r. 5): (De Vorsten) *vreesen schaduwen en ingebeelde kluchten* (Buchanan: *vanos metus Fingunt sibi ipsi*).

Opm. 1: De betekenis 'grappen' in ironische zin is mogelijk bij A. Bijns (III, 5, e, 12): *Oock sullen die vianden (duivels) als beeren en stieren Als leeuwen, wolven, ten sijn gheen cluchten, Het hooren (het hunne) quellen met vervaerlijcke geruchten, Briesschen, loeyen, grimmen en tieren*; men kan hier echter ook aan de betekenis 'verzinsels' denken.

Opm. 2: Bij De Decker vinden we eenmaal de betekenis 'grap, spel', en wel in Baptistes (blz. 32, r. 11 v.o.): *Soo waerd is borger-bloed bij Koningen en grooten, Waer met sy overhand gaen spelen onbeducht, En decken moord met moord en achten 't maer een' klucht* (bij Buchanan: *et caede ludunt mutua*).

B. Literair gebruik.

1. Bij De Decker is één plaats, waar het woord in de gebruikelijke zin schijnt voor te komen: Puntdichten, II, no 229, over Heraclitus en Democritus:

*De sotterny en ramp des menschen wierd voor desen
Van desen staeg bespot, van genen staeg besucht.
De mensch sal altijd sot, altijd rampsalig wesen;
Weshalven altijd sijn de stof van klacht en klucht,*

waarin men de woorden *klacht* en *klucht* wel mag opvatten als treur- en blijspel (eventueel elegie en satire).

Meer in de sfeer van de satirieke humor brengt ons Huygens (ed. Worp, II, 20, r. 8), waar hij een schrijver van 'charakters' of zedeprenten noemt: *een ernstigh kluchten-prater*: een man die ernstig over het belachelijke in de mensen praat.

2. Ten slotte komen we dan bij De Decker uit bij de betekenis: verdichtsel, fictie: het literaire equivalent van de onder A.6 genoemde niet-literaire toepassingen van het woord, en wel in Puntdichten, II no 349, getiteld: Op Polydoor Virgilius.

*Virgilen sijnd' er twee: d'een Maro, d'ander ghy:
Ghy waert een beuselaer, een kluchten-vinder hy.*

De ene Vergilius is dus een verkoper van leugenachtige praatjes, de andere, Vergilius Maro, een bedenker van werken der verbeelding; beide geven ficties ten beste, maar welk een verschil!

Dat *klacht* in vs. 2 van de proloog 'klaaglied' betekent, blijkt o.a. uit *R.O.*, III, blz. 161, waar de proloog van 'De Klaeglieden Jeremiae' aldus eindigt:

*En endelijck soo breeckt en berst
De smert, die hem van binnen perst,
Met vochtig oog en droef geluyd
In dees' benaude klachten uyt,*

en aan de opschriften der klaagliederen: *Eerste lied of klachte*, enz.

We zien derhalve dat vs. 2 van de proloog moet betekenen: deze dag past het ons meer, een klaagzang aan te heffen dan

ons bezig te houden met dat wat geen realiteit, maar louter fictie is.

De proloog blijkt dus gebouwd op drie tegenstellingen:

1. Ik dicht ditmaal klachten, geen 'kluchten'.
2. Ik dicht op Christus' lijden, een ander op vorstendaden.
3. Ik vraag om bezieling door de H. Geest, niet om bezieling door de Muze.

Als we ons nu even te binnen brengen, dat De Decker elders Vergilius 'een kluchten-vinder' noemt, en dat, zoals Karsemeijer reeds opmerkte op blz. 168 (noot), het motto van het gedicht, *Tantae molis erat sceptrum confringere mortis* mogelijk een variant is van Vergilius' *Tantae molis erat Romanam condere gentem* (Aeneis I 33), dan wordt het wel duidelijk dat hij zich in dit episch-lyrisch dichtwerk afzet tegen het epos van Vergilius¹. Bij de 'vorsten-daden' van vs. 6 kan men dan denken aan de daden van Aeneas, bij 'Wat Caesar heeft gedaen' aan de verheerlijking van Caesars daden in *Aeneis* I 286 e.v.: *nascetur pulchra Troianus origine Caesar, imperium Oceano, famam qui terminet astris*, etc.; bij de afwijzing van de Muzen in vs. 13 aan *Aeneis* I 8: *Musa, mihi causas memora*, etc.

Wie de dichter aan deze woorden, uitgesproken onder indruk van de herdenking op Goede Vrijdag, zou willen houden, verwacht een consequentie, die het emotionele genus kunstenaar nu eenmaal niet eigen is. Geen inspraak der Muzen? Maar in 'Arcanum politicum. Reden van Staet' (*Puntd.* II, no 134) lezen we: voortaan zal ik alleen de lof van de Alexanders, Hectors en Achillen bezingen:

Dus sprack ick tot my self noch onlangs ja noch flus:
 Wanneer der Musen een', die van geen' dulle krijgen
 Noch trommel-toonen houd, my wedersprak aldus:
 Ey, wilt uw rijm aen roem van groote meesters sparen, enz.

1 Karsemeijer, a.w., 168 n. wijst alleen in verband met vss. 7-8 op de tegenstelling met Vergilius' heldendicht over Statenstichting; voor mij is die tegenstelling er al in vs. 2: ik dicht een klaagzang, geen heldendicht als b.v. Vergilius' *Aeneis*.

Dan maar liever u houden 'by 't gispen van de seden; / Men schaft door helden-lof slechts stof tot roof en moord; / Die prijzen wil, prijs God.'

Dat zei die Muze dan. Dus nooit oorlogs- en lofdichten? Dan bladere men maar eens het verzamelde dichtwerk van onze Jeremias door, om ook in dit opzicht ontnuchterd te worden. De gedichten op Tromp en Van Wassenaer-Obdam b.v. (men denke b.v. aan het grote gedicht 'Sont en Oostzee ontboeyt') spreken andere taal.

De kern van De Deckers esthetiek is niet de tegenstelling geestelijke en wereldlijke poëzie, maar gelijk bij bijna alle zeventiende-eeuwers: de schoonheid om haar zelfs wille en het nut, zij het dan het nuttige in een sierlijke vorm. Deze gedachte - en daaraan is hij zijn leven lang trouw gebleven - heeft hij uitgedrukt in het gedicht 'Lof der Penne' (*Punttd.* II, no 261) o.a. in deze regels:

Soo wie de paeuwe-pluym om haeren gulden glans
 Of purpren wederschijn stelt voor de veêr der Gans,
 Die stelt het schoon voor 't nut, de verwen voor de vêren,
 De pluymen voor den helm, den bloessem voor de peren..
 Doch 't is haer niet genoeg iet nuts te weeg te bringen;
 Sy ketelt oock ons oog met cierelijcke dingen.
 Waer dê de pauwe-pluym soo welgemaecten swier
 Of vlucht oyt door de lucht, als deze langs 't papier?
 Die proef hier af begeert, besie maer eens de wercken
 Van handen fix ter pen; stracx sal hy sien en mercken,
 Dat paeu-staet noyt soo schoon in goud en purper blinkt,
 Als 't Ganse-vederken in 't swert van hunnen inkt.

V Stijl en compositie

Over stijl en compositie van *Goede Vrydag* is reeds veel en op indringende wijze geschreven. Afgezien van Joh. Heesterbeek in zijn vergelijkende studie 'Gedichten op Christus' lijden

in de zeventiende eeuw'¹, die bezwaar maakt tegen de te veel voorkomende nuttige lessen en toepassingen, en tegen het z.i. te vlotte gerijm en de vaak voorkomende slappe versificatie, is het oordeel over het algemeen prijzend. Ook Karsemeijer, die op blz. 184 tot 191 van zijn monografie een uitvoerige analyse van taal en stijl geeft, is doorgaans vol lof. Hij prijst inzonderheid de muzikaliteit en plastiek van het gedicht, wijst in dit verband op de vele binnenrijmen, assonances, alliteraties, enjambementen, op parallisme, anaphora, apostrophe, climaxen, woordspelingen en antithesen. Zijn bezwaren richten zich tegen een te overdadig gebruik van synoniemen, het te veelvuldig voorkomen van woordherhaling en tussenzinnetjes als versvulling.

Wat Karsemeijer nog afkeurde, is door Godthelp² volkomen aanvaard als geheel passend bij de barokstijl. Met de invoering van dit begrip werden nieuwe perspectieven geopend voor de waardering van stijl en compositie van het gedicht. Godthelp betoogt dat De Decker te emotioneel geladen was om de hele bijbelse geschiedenis ter zake weer te geven: hij breidt uit en laat weg. Het gedicht is z.i. gecompliceerd en toch harmonisch: 'een stromend complex'. Er zijn nl. geen overgangen tussen de beschrijving van het gebeurde en de persoonlijke reactie daarop. Voorts wijst hij op de beheerste afwisseling van lange en korte regels binnen het raam van vier eenheden per groep. Alles wordt door de dichter voorgesteld als een actueel gebeuren; vandaar het gebruik van het presens en vandaar uitroepen als 'sie' en 'hoor', en aanduidende bijwoorden als 'hier' en 'daar'. De machten die zich tegen Christus verzetten, worden gepersonifieerd. 'Het geestelijke gebeuren doorleeft hij zo hevig dat het haast als iets lichamelijks ervaren wordt .... De heftige bewogenheid waarmee hij Christus' lijden in geestes-beschouwing als bij schokken doorleeft, spreekt uit het telkens

¹ In *Studiën*, N.R. 65^e jrg., 119^e deel (1933), 123-132; 432-446; 120^e deel (1933), 168-182.

² a.w., 10 e.v.

weer herhalen van woorden; wanneer de emotie 't hevigst is, stoot hij de gelijke woorden onmiddellijk na elkaar uit'¹. Het spreekt vanzelf dat de synonieme woorden, die in hetzelfde gevoels- en betekenisveld liggen, en de barokke zinsonderbrekingen, die een sterke spanningsboog veroorzaken, Godthelp's volle goedkeuring wegdragen. Terecht? Soms wel, maar men wordt er wat huiverig voor, als men in emotioneel zwakkere gedichten hetzelfde procédé door de dichter ziet toegepast.

De derde die het gedicht grondig, en van de drie het grondigst, analyseerde, is Van Es². Hij gaat elk der negen taferelen na en tracht de samenhang tussen de gebruikte strofenvorm en de inhoud aan te tonen. In elk opzicht acht hij het een barok gedicht: om de telkens andere beweging, de gespannen ritmiek, de emotionele klanken, de hevigheid der woorden, de schrijnende details, de herhaalde overgang van epische en dramatische in bespiegelende en lyrische vormen.

Dit alles betekent wel een volledig eerherstel voor de door sommige vroegere literatuurhistorici verguisde dichter. Toch lijkt het mij noodzakelijk, iets op al deze lof af te dingen. Hier volge allereerst een schema van de strofische opbouw van het gedicht. In de eerste kolom staat het nummer van het tafereel, in de tweede het aantal strofen, daarop volgt de verslengte: de 6 duidt de alexandrijn aan, de 3 het drievoetige jambische vers. In het daarop volgende rijmschema is het staande rijm niet, het slepende wel gecursiveerd.

Proloog	5	6-3-6-6	<i>abab</i>
I	13	6-3-3-6	<i>abba</i>
II	14	3-3-6-6	<i>aabb</i>
III	19	3-3-3-6	<i>aabb</i>
IV	25	6-3-6-3	<i>aabb</i>
V	21	6-3-6-3	<i>abab</i>

1 a.w., 12, 13.

2 a.w., 284-291.

VI	55	6-3-6-6	<i>abab</i>
VII	96	6-3-3-6	<i>aabb</i>
VIII	5	6-3-6-3	<i>aabb</i>
IX	19	3-3-6-6	<i>aabb</i>

Bij aandachtige beschouwing blijkt dat niet juist is, wat Van Es meedeelt: 'ieder tafereel heeft, hetzij door rijmstructuur, hetzij door schikking van de lange en korte regels, zijn eigen variant van die strophische grondstructuur'. Allereerst blijkt dat tafereel II en IX structureel volkomen aan elkaar gelijk zijn. Bij II merkt de schrijver op dat deze strofevorm 'bijzonder geschikt voor de elegie' is, bij IX: 'dat zingt van de heilige vreugde der enige, ware overwinning en eindigt in de biddende geloofsovergave, zonder enige weerhouding.' Dit stemt sceptisch t.o.v. de symbolische waarde, die aan de strofische structuur wordt toegekend. En ook uit de beschouwingen van Van Es zelf blijkt dat hij de syntactische structuur veel belangrijker acht dan de strofische. In het eerste gedeelte van I heerst 'rust en evenwicht', er is een vloeiend ritmische gang; maar vanaf vs. 53 wordt het rustig evenwicht gebroken: 'de kortere, scherper ingedeelde zinsstructuur (verraadt) 's dichters emotie'. Het verschil tussen de lange en korte regels is minder groot dan het lijkt: de alexandrijn valt overal, waar een sterke cesuur is, min of meer in twee delen uiteen; anderzijds zijn de korte regels vaak door enjambement verbonden. Als enig verschil tussen de korte verzen en de lange treedt dan nog op het rijm (dat bij de korte meestal slepend is). De zinsstructuur blijft hoofdzaak, bij de keuze van het strofenschema zal heel vaak het 'varietas delectat' gegolden hebben, al is er natuurlijk een duidelijk merkbaar verschil tussen het staccato-ritme van III: Christus verraden, gevangen, en het lentissimo van VI: Christus gegeesselt, bespogen, bespot.

Een bezwaar van al te uitbundige lof is dat men de zwakke plekken over het hoofd ziet, althans niet noemt. Het middelste deel van dit werk is het meest in bloemlezingen opgenomen.

De verzen 205 tot 389 genieten zo goed als geen aandacht, terwijl ook uit het gedeelte na vers 800 weinig meer geciteerd wordt. Elke lezer zal bemerken dat na het prachtige middengedeelte zijn aandacht begint te verslappen, wat aan de totaalindruk van het gedicht niet ten goede komt.

Mijn laatste opmerking geldt het gebruik van de term barok, voor wat eenvoudig kenmerken zijn van de stijl der 17^e eeuw¹. Wat men het barokke vormprincipe noemt, is in werkelijkheid in meerdere of mindere mate eigen aan vrijwel alle goede specimina van de 17^e-eeuwse literatuur. Inzicht in dit vormprincipe is van groot belang geweest voor de literatuurstudie: het eerherstel van De Decker's poëzie is er mede aan te danken. Maar men hoede zich ervoor, de term barok, die ontstaan is als de aanduiding van een geest waarin bepaalde kunstwerken, vooral in zuidelijke katholieke landen, gemaakt zijn, zonder meer toe te passen op de literaire stijl van protestantse e.a. niet-katholieke dichtwerken. Doet men dit, dan verliest men zeer reële verschillen uit het oog. Typische hoofdelementen van de barokstijl zijn het heroïsche en het erotisch-mystieke, uitgedrukt met een overmaat, een over-spanning van het gevoel: het ene pralend, triomfantelijk, het andere sensualistisch, huivering-wekkend. Algemene kenmerken zijn: exaltatie, extase, pathos. Letten we hierop, dan kunnen we de kunst van De Decker niet anders dan gematigd en beheerst emotioneel noemen, verinnerlijkt als de bijbelse kunst van Rembrandt. Juist aan deze kan men het best duidelijk maken wat hier bedoeld is: Rembrandt, die zijn leven lang in de 17^e-eeuwse tijdsstijl geschilderd heeft, liet de uiterlijke barok varen om in te keren tot de soberheid, de eenvoud, de innigheid van het evangelieverhaal. En

¹ Vgl. voor het onderscheid tussen de stijl van de 17^e eeuw (de Seicento), en die van de 16^e eeuw (de Cinquecento) mijn inleiding voor *Nederlandse Strijdzangen uit de 16^e en de eerste helft der 17^e eeuw* (Zwolle 1954), 17-25, en voor de barok als kunst der contra-reformatie en van het absolutisme hfdst. II van mijn *Het Calvinisme in de spiegel van de Zuidnederlandse literatuur der Contra-Reformatie* (Groningen 1942), 24-54. Voor de opvatting van Van Es ook nog: *Barokke Lyriek van Protestantsche Dichters in de zeventiende eeuw* (Groningen 1946).

aan een man, die wel als tegenvoeter van De Decker mag gelden, de dichter-predikant Johannes Vollenhove met zijn *Kruistriomf* (1656). Hij, die met Antonides de eer deelt, 'zoon' van Vondel in de dichtkunst genoemd te worden, heeft met al het pathos van de retor de barok, die legitieme uiting van de kunst der contra-reformatie, in het protestantisme ingevoerd. Zijn poëzie is even barok als de oude orgelfronten in vele hervormde kerken. Spijtig merkt dan ook Visser 't Hooft op dat het protestantisme weinig belangstelling toonde voor het werk van Rembrandt en de barokstijl binnenhaalde 'zonder in te zien, dat deze stijl in tegenspraak was met de grondbeginselen van zijn geloofsbelijdenis'¹. Wel vinden we ook bij De Decker *zwakke* reminiscenties aan sensuele erotische barok, en trouwens in het slot ook aan de heroïsche barok, waar hij de opgestane 'grote Held' bezingt, maar wat is dit alles beheerst, vergeleken bij de pathetische heroïek en het realistische illusionisme van een Vollenhove, van wie ik ter illustratie en ter vergelijking enkele passages wil aanhalen²:

Daar komt zyn moedt de Hel uitdagen,
 Die in zyn bittre kruispyn groeit;
 En zalze, brullende en geboeit,
 Omvoeren voor zyn' zegewagen.
 Daar zie ik onder menschebeen
 En holle menschebekkenelen,
 Gestroot by halven en by helen,
 Gezaait, gedolven ondereen,
 In zulk een strytperk, naar en yslyk,
 Twee Vorsten 't hoofd elkander biên,
 Als nooit de zon meer heeft gezien:
 Twee Vorsten kampen daar afgryslyk,
 De Draak en dappre Michaël,
 Een sterkgewapende en een sterker.

1 a.w., 83, vgl. ook 24.

2 *J. Vollenhoves Kruistriomf en Gezangen. In 'SGravenhage Gedrukt by Mattheus Gaillard, MDCCL*, blz. 12, 19, 21, 22.

Laat bersten uit den duistren kerker,
 Al wat, noch helscher dan de hel,
 De wapens aanschiet voor den Satan,
 Hardnekkig tegens Godt gekant:
 De helt, die sterft, houdt d'overhant,
 Beknelt en velt den Leviatan. -
 't Hebreuwsche stamhuis schrikt en yst
 Van Moses schrikkelyke vloeken,
 Elk voorgelezen uit zyn boeken,
 Daar Ebals kruin ten hemel ryst.
 Nu zyn, geen wetvloek uitgezondert,
 Zyn vloeken met een' naren kreet
 Op hem, die onder 't kruispak zweet,
 In enen kruisvloek uitgedondert,
 Tot zegening van Abrams zaat. -
 Hy laat zyn lyf en leden rekken,
 Dat aâr en zenuw kraakt en lilt,
 Om van beneden opgetilt,
 Al zyn Gemeenteleên te trekken. -
 De hartquetsuur in 's Heilants zyde,
 Al gaaptze vreeslyk, stort gena
 By hele stromen uit, zo dra
 Het scherpe punt zyn vleesch doorsnyde.
 Dan smaken wy Godts minzaamheên,
 Als zyn oprechte kruisgetuigen,
 En komen lekkren honig zuigen,
 En oli uit den hardtsten steen.
 Dan vliegen wy, als honigbyen,
 Naar 't Dootshoofveld, om 't hart gezont
 Te zuigen aan dien bleken mont,
 Aan dat gewonde hart, vol lyen.

Of uit een der 21 Kruisgezangen, 'Jesus Grootste Wonderwerk', nl. de bekering van de moordenaar aan het kruis¹:

1 a.w., 83.

De dichtkunst raast met ydle droomgeruchten
 Van man of vrou, in vee, of vogelvlugten,
 Of steen hervormt, van goón in menschenschyn,
 Van Esons jeugt, en Circes toverwyn.

Hier werkt de kracht (geen dichtervont, of zothet)
 Die zelf den mensch herschept naar 't beelt der Godtheit;
 Die wolf en zwyn de wet der liefde leert,
 Die harten buigt, en steen in vleesch verkeert.

VI Waardering voor het gedicht gedurende twee eeuwen

Van het moment van verschijning af heeft het gedicht de bewondering van de kenners gewekt. Dat Brandt met zijn vijf medewerkers, waaronder Jan Vos, Jan Six en T. van Domselaar, het opnam in zijn *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* (1651) met een prijzende aanbeveling, zegt reeds iets: 'Dat de meeste (nl. van de hier opgenomen gedichten) *Grotius, Hooft, Barlaeus, Huygens* en *Vondel* voor Autheuren kennen: en dat d'andere, insonderheydt die van *Martinius* en *Decker* sich sterk maken, om sonder een anders hulp, sich self nae waerde te prijsen: en nevens de groote namen der grootste Poëten ... sulk een plaets en lof verdienen.'

Door verscheidene tijdgenoten werd het tot de beste poëzie van die tijd gerekend. Oudaen prees De Decker, vooral om zijn *Goede Vrydag*, in een lofdicht als het hoogtepunt van de Nederlandse poëzie: 'niemand kan zoo hoogh Het Tempel-spits besteyg'ren, dan De Decker'¹ en hij vreesde slechts voor een daling van het peil der poëzie, nadat de lijn van Spieghel via mannen als Hooft, Heinsius, Huygens, Vondel en Cats tot De Decker steeds opwaarts was gegaan.

De lof die het gedicht ten deel viel, zal trouwens niet alleen

1 Voor deze e.a. uitingen van waardering bij tijdgenoten vgl. Karsemeijer, a.w., 305 e.v.

aan de literaire kwaliteiten te danken geweest zijn. Het midden van de 17^e eeuw heeft, indirect mede onder invloed van de barok als kunst der contra-reformatie¹, grote belangstelling gekoesterd voor de uitbeelding van Christus' lijden. Boven memoreerden we al een aantal boekjes met lijdensmeditaties, die na 1635 verschenen. De bundel *Verscheyde Nederduytsche Gedichten* bevat behalve *Goede Vrydag* een aantal andere lijdens-gedichten, nl. van Grotius, Franc. Martinus en Caspar van Baerle². Maar ook daarbuiten blijkt het een zeer geliefd onderwerp te zijn voor de dichters. In de reeds vermelde studie van Joh. Heesterbeek worden vergeleken de werken van Revius, Vondel, Anslo, Vollenhove, Oudaen, Brandt, De Decker, Lodensteyn en Dullaert over dit onderwerp.

Even vanzelfsprekend als het is dat *Goede Vrydag* in de tijd van de barok in overeenstemming was met de heersende smaak, even evident is het dat men in de 18^e eeuw, de tijd van de Verlichting en haar equivalent in de kunst, het rococo, wat huiverig stond tegenover dit intense beleven van het kruislijden. Het rococo houdt van satire en didactiek, en is afkerig van religieuze vervoering. Typerend hiervoor is b.v. Poot, die in zijn *Werelt-toneel* De Decker 'een der braefste Dichthelden van Hollant' noemt, en die iets citeert, 'gehaelt uit den sierlyken en netten dicht-kruitwinkel van J. de Decker', voorts driemaal iets aanhaalt uit diens *Dooper* en herhaaldelijk uit diens *Puntgedichten*³; of Spex, die vindt dat De Decker 'met sommige *schrandere slagen* zelfs Vondel te boven gaat'⁴; of Wagenaar, die alles noemt behalve de *Goede Vrydag*⁵.

Nauwelijks is de 19^e eeuw aangebroken, of juist *Goede Vrydag* vindt weer de meeste waardering. Het is de tijd waarin een door de pre-romantische gevoeligheid zachtgetint classicisme

1 Vgl. mijn *Het Calvinisme*, 11, 35, 287 (over Poirters' *Het Duyfken inde Steenrotse, dat is een medelijdende Siele op die bittere Passie Iesu mediterende*, 1657).

2 blz. 157-202.

3 Dr. C.M. Geerars, *Hubert Korneliszoon Poot* (Assen MCMLIV), 355, 359.

4 a.w., 308.

5 Karsemeijer, a.w., 315.

opgeld doet. Het woord vooraf van J^o de Vries voor zijn monografie van de dichter (1807) begint aldus: 'Altijd vond ik iets behagelijks in de Gedichten van *Jeremias de Decker*. Eenvoudige en natuurlijke schoonheden bekoorden mij. Ook trok mij tot zich de zachtheid van aard en aandoenlijkheid des harte, overal uitblinkende, zodat ik, den dichter vereerende, den mensch lief kreeg.' En over *Goede Vrydag* in het bijzonder: 'Onder de eerste voortbrengsels van zijnen Dichtgeest behoort de *Goede Vrijdag*, een bundel van uitnemende Gedichten op het lijden van Jezus; eene verzameling, niet, gelijk honderd dergelijken, lang, droog, en met geen ander bewijs van kunst, dan dat, waardoor men de woorden der Heilige Schrijveren met pijnigende moeite tot het rijm gedwongen heeft, maar los, vol vernuft, vuur en schildering, zoo dat men eerder meent Tafereelen te zien, dan Gedichten te lezen. Wie verbeeldt zich niet ooggetuige te zijn van het deerlijk geeselen des Heilands, wanneer hij onzen Dichter dus hoort spreken'¹. Of de zeer typerende uitlating: 'Niet alleen bezong de godvreezende de Decker het lijden des Heilands, maar in alles stelde hij zich Jezus voor als het volmaakte voorbeeld van deugd en goede zeden, en volgde dat zoo veel mogelijk'².

De hele eerste helft van de 19^e eeuw is vol van de roem van *Goede Vrydag* en van zijn geestelijke vader. Karsemeijer noemt daar tal van bewijzen voor, en deze kunnen met verscheidene andere vermeerderd worden. Het loont de moeite, er hier een paar bij elkaar te zetten, omdat ze tevens het tijdvak van restauratie, romantiek en reveil zo voortreffelijk typeren. Dan allereerst Witsen Geysbeek in zijn inleiding tot de uitgave van 1827: 'Echte godsvrucht, gemoedelijke vroomheid en Christelijke braafheid straalt allerwege in zijn gedichten door .... Hij omhelsde der Hervormden kerkleer, en paarde met eene warme, redelijke en opgeklaarde godsvrucht, gematigdheid, liefde en

¹ a.w., 24.

² a.w., 26; vgl. ook zijn *Proeve eener Geschiedenis der Nederduitsche Dichtkunde*, 1^e deel (Amsterdam MDCCCX), 193, 195.

verdraagzaamheid jegens anders denkenden; alle kettervervolging en religiehaat verfoeiende, was hij even zulk een regtschapen en braaf mensch en burger als deugdzaam en naauw-gezet Christen, die meer hield van gemoedelijk betrachten dan stelselmatig gelooven¹. M. Westerman in zijn voorrede voor het 22^e deeltje van *Keur van Nederlandsche Letteren*, gewijd aan Jermias (sic) de Decker (1827-1828): 'Indien immer een dichter ontegenzeggelijk bewezen heeft dat het gevoel de eenige zuivere hoofdbron der kunst is, zoo is het de deugd en zinrijke *Jermias de Decker*, overal vindt men bij hem het vernuft door het gevoel beziid; en de indruk die het voorwerp op hetzelfde maakte straalt altijd heerlijk bij hem door; naar den aard van hetzelfde drukt zich zijn geest stout en krachtig, of eenvoudig en beminlijk uit.' Van Kampen in zijn *Beknopte Geschiedenis der Letteren en Wetenschappen in de Nederlanden*, deel I (1821), blz. 208: 'Vondel noemde hem *een' Dichter van sierlijke netheid*; ons komt het voor, dat het kenmerk van zijn dichttrant *gevoel* was (hier voelt en tast men het verschil tussen de 18^e en de 19^e eeuw. W.B.); een gevoel hetwelk zich vooral hechtte aan de dierbare huisselijke betrekkingen van Vader en Broeder, ... en hetwelk ook in den Godsdienst, door het wreede lijden des Zaligmakers, diep getroffen werd.' Ook voor Willem de Clercq is het echte, zuivere gevoel het meest karakteristieke van De Decker's werk, en 'In zijn *Goeden Vrydag* vinden wij een der verhevenste Gedichten, welke tot nu toe bij ons aan den Christelijken Godsdienst hunnen oorsprong verschuldigd waren.'² Voor de romanticus Hofdijk is hij 'de priester van het gevoel' en *Goede Vrydag* 'overstroomd met het volle licht van een rein, Christelijk gemoed, smeltende van liefde-vollen eerbied voor den Heer'³.

¹ *Oorspronkelijke Dichtstukken van Jeremias de Decker*, 1^e deel (Amsterdam MDCCCXXVII), blz. X, XI.

² *Verhandeling ... ter beantwoording der Vraag: Welken invloed heeft vreemde letterkunde ... gehad op de Nederlandsche Taal- en Letterkunde* (Amsterdam 1824), 223.

³ W.J. Hofdijk, *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, 3^e dr. (Amsterdam 1864), 290, 291.

Genoeg om te doen zien, dat men in deze periode de verhevenheid, de reinheid, de natuurlijkheid, en bovenal het gevoel in dit werk wist te waarderen. Opvallend is de eenstemmigheid van de oordeelvellingen door figuren, die wij in de cultuur-geschiedenis altijd streng van elkaar scheiden: typische restauratiegeesten als Siegenbeek en Van Kampen, een reveilman als De Clercq, een romanticus als Hofdijk verschillen betrekkelijk weinig in de toonaard van hun bewondering. Blijkbaar was er ook in dit tijdvak een algemeen levensgevoel, een algemeen geestelijk klimaat, dat de mensen meer samenbond dan ze zelf beseften en dat gunstig was voor de waardering van juist deze poëzie: natuurlijkheid, eenvoud en gevoel spreken al deze mensen aan. Het is geen geringe verdienste van De Decker dat hij al deze ongelijksoortige mensen, van Siegenbeek (1806)¹ tot Van Vloten (1865)² zo ongemeen geboeid heeft.

Hoe deze waardering in het derde kwart der eeuw ten dele verdwenen is en bij sommigen zelfs plaats gemaakt heeft voor verguizing en kleinering, hebben we vroeger reeds gezien.

Tevens, hoe daarnaast, geheel los van de gevoelsverheerlijking van de 19^e eeuw, *Goede Vrydag* weer, veelal na grondige stijl-analyse, om zijn wezenlijke artistieke kwaliteiten werd gewaardeerd.

VII De uitgaven tijdens het leven van De Decker verschenen

Gelijk men in de bibliografie achter deze uitgave kan zien, is *Goede Vrydag* viermaal tijdens het leven van de dichter verschenen. De eerste keer geschiedde het in de reeds vermelde verzamelbundel, waarvan Penon aannemelijk gemaakt heeft, dat Geeraard Brandt de uitgever-verzamelaar was³. De Decker

1 Matthys Siegenbeek, *Proeven van Nederduitsche Dichtkunde uit de zeventiende eeuw* (Leyden MDCCCVI), blz. LX-LXIII.

2 Dr. J.v. Vloten, *Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Letteren van de vroegste tijden tot op heden*, 2^e dr. (Tiel 1871), 280-284.

3 a.w., 72.

was toen in 1651 nog een onbekende ster aan het firmament, maar vol vertrouwen nam Brandt zijn gedicht op, gelijk niet alleen blijkt uit de reeds geciteerde voorrede voor het lezers-publiek, maar evenzeer uit het opdrachtvers dat hij schreef in het exemplaar, bestemd voor zijn verloofde Suzanna van Baerle:

Hier komt de wijsheyt aen den dagh,
En ziet de groote kruisdagh vieren,
De doornekroon met dicht verciere[n],
Daer Decker al zijn schat ontdekt.¹

Deze uitgave kan niet als grondslag dienen voor een herdruk tengevolge van haar onvolledigheid t.o.v. de druk van 1656, evenmin als de tweede druk van de *Verscheyde Nederduytsche Gedichten*, die in 1659 uitkwam en die, afgezien van een vermeerdering van het aantal drukfouten, gelijk is aan de eerste².

Tussen 1651 en 1654 is *Goede Vrydag* waarschijnlijk niet herdrukt. Penon meent op grond van het voorbericht voor de uitgave van 1656 te mogen aannemen dat er een afzonderlijke druk in die jaren heeft bestaan³. Hij grondt dat op de volgende woorden in Colom's uitgave: 'De *Goede Vrydag* van Jeremias de Decker, doch by hem verbeterd, en met een goed getal Vaersen vermeerderd, my by gevalle in handen gevallen zynde, soo heeft 'et my niet onraedsaem gedacht, den selven ... van nieuws in den druck te vervorderen.' Volgens mij zal dit 'van nieuws' slaan op de oudste druk, nl. die van 1651. Deze min of meer in een verzameluitgave verborgen druk, met op losse bladen verbeteringen en aanvullingen van de dichter, viel hem bij toeval in handen. Dit soort 'toevalligheden' komen we in

1 a.w., 75.

2 Deze uitgave niet in de bibliografie van Karsemeijer, a.w., 348-360. Behalve de door mij onder D in de bibliografie vermelde drukker is er nog een andere geweest; volgens Penon, a.w., 3-4 zijn er ook exx. gedrukt: *Tot Leyden, Voor Jacobus Burghorn, Boeck-verkooper op de Breede-straet, over 't Stadt-huys. Anno 1659.*

3 a.w., 33.

de drukkerswereld van die tijd wel meer tegen. Als het boekje gewoon tussen 1651 en 1654 herdrukt was, waarom staat er dan 'by gevalle'?

Een andere vraag is, of de druk van 1656 in 1654 als *afzonderlijke* uitgave is verschenen. De titelbeschrijving van uitgave B doet zien, dat zowel de *Baptistes* als de *Goede Vrydag* afzonderlijke titelpagina's hebben, met het jaartal 1654. Dit is in de meeste exx. met inkt doorgehaald en vervangen door 1656. Is er vóór de grote uitgave van De Decker's verzamelde *Gedichten*, in 1656 door Colom uitgegeven, eerst nog een soort voordruk geweest van de *Dooperen* en een van de *Goede Vrydag*?

Om twee redenen geloof ik dat niet. Ten eerste, omdat de paginering en de signering doorloopt. De *Baptistes* zou desnoods afzonderlijk uitgegeven kunnen zijn, want de paginering ervan begint met 1 en de signering met A 1. Voor de *Goede Vrydag* is dat niet aan te nemen, want de titelpagina is blz. 59 en gesigneerd H 2. Blijft nog de mogelijkheid dat ze te zamen in 1654 zijn uitgegeven, maar ook dat is niet waarschijnlijk, want op de verso-pagina van de laatste bladzijde van *Goede Vrydag* (93 of M 3 r°) volgt meteen 'Danklied'. Uit de voorrede van J. Colom blijkt dat de uitgave door bepaalde oorzaken is vertraagd. Een van die oorzaken noemt hij zelf: hij had nl. heel wat moeite gehad om het tweede deel der *Puntgedichten* uit 's dichters handen te krijgen.

Deze uitgave van 1654-1656 is ten grondslag gelegd aan de onderhavige. Het is de enige, waarvan de zeer precieze dichter zelf de druk heeft gecontroleerd. Terecht zegt Jeronimo de Vries ervan: 'Deze uitgave, zindelijk van druk, en sierlijk van Prentkunst, hoewel, gelijk natuurlijk is, verre van alle de *Gedichten* van de Decker te bevatten, is en om hare zeldzaamheid, en omdat zij de eenige ons bekende is, welke met des Dichters voorkennis in het licht kwam, van waarde te houden'¹. Het aantal verzen is, vergeleken met de uitgave van 1651, met 144

1 Jeremias de Dekker, 46.

vermeerderd en op verscheidene plaatsen zijn wijzigingen in de tekst aangebracht. Deze veranderingen, even zovele verbeteringen, zijn door Karsemeijer uitvoerig besproken op blz. 192-196 van zijn werk; ik moge daarnaar verwijzen.

De druk van *Goede Vrydag* in de *Rym-oeffeningen* van 1659 is een uitgeversspeculatie van Abraham van Blancken, waar de dichter zich, gelijk wij zagen, niet mee wilde bemoeien. Het boek werd door Van Blancken op 1 juli van dat jaar opgedragen aan J. Westerbaen. Hij meende in de geest van de dichter te handelen, als hij de nieuwe uitgave opdroeg aan diens vriend: 'Ick versekere my ten vollen dat hy selve, indien 't hem gelust hadde hand aen desen druck te houden, geen en anderen Schutsheer en soude verkoren ... hebben.' De voorrede van Van Blancken aan de lezer is een pleidooi voor zijn en tegenover Colom en tegenover De Decker nu niet bepaald faire handelwijze. Hij had bevonden, zegt hij, dat de *Gedichten* zeldzaam waren geworden, en in elk geval duur waren. Hij wilde nu een druk in zakformaat ('beknoper formaat') aan de man brengen. De dichter had hem wat nieuws gegeven, blijkbaar echter niet met de bedoeling dat ook het vroeger reeds gedrukte zou worden herdrukt. Wanneer De Decker dat verneemt, wordt hij woedend: de voorafgegane druk zou er volkomen waardeloos door worden. Om concurrenten voor te wezen, heeft Van Blancken het werk toch tegen de wil en buiten weten van de dichter ter perse gelegd. Nieuwe verontwaardiging van De Decker: men deed hem 'kracht en geweld' aan, door dingen te gaan nadrukken, die hier en daar 'de spongie' vereisten en in elk geval anders moesten worden gerangschikt. De uitgever stond op zijn stuk: hij meende, zeker na twee of drie jaar, het recht te hebben, een ongeprivilegeerd boek na te drukken. De Decker geeft dan na veel geharrewar in zoverre toe, dat hij de orde van de gedichten vaststelde en ze 'met iet merckelijcks' vermeerderde. (Hierbij horen dan ook de acht verzen, die hij aan *Goede Vrydag* toevoegde en die in de onderhavige uitgave door mij tussen haken zijn geplaatst.) Met de

druk wilde hij zich in het geheel niet bemoeien¹. Bij vergelijking blijkt dat de drukker zich uiterst consciëntieus van zijn taak gekwetten heeft. Op blz. 183-184 van deel III vindt men nog een korte lijst van drukfouten (waaronder vijf uit *Goede Vrydag*). Blijkbaar wilde hij tot elke prijs een dichter als De Decker te vriend houden. In de beide volgende jaren heeft hij door De Decker vertaalde werken uitgegeven, en in *Lof der Geldzucht* heeft deze Van Blancken nog als zijn uitgever vereeuwigd.

Een belangrijke vraag is nog, van wie de titel *Rym-oeffeningen*, waaronder de bundel sedert 1659 voor alle volgende eeuwen bekend zou blijven, afkomstig is, van Van Blancken of van de dichter zelf. Volgens Karsemeijer² van de uitgever. Ik geloof dat niet. Ook al denkt men bij het woord Rym-oeffeningen niet aan de dichtoefeningen die onder leiding van meester Pennewip tot stand kwamen, ook al zou men liever willen denken aan de Experimenten van Geerten Gossaert, en bovendien, al bedenkt men dat de grootste dichters van die tijd 'rijmers' werden genoemd³, dan nòg zal men de betiteling *Rym-oeffeningen* van 1659 als bescheidener klinkend aanvoelen dan die van *Gedichten*, die de dichter er in 1656 aan gegeven had. Ik kan me niet voorstellen dat een uitgever, die toch ook toen op reclame bedacht zal zijn geweest, zijn debiet zou willen schaden, met de lezers slechts dichtproeven aan te bieden in plaats van gedichten. Het is ook in strijd met wat er in de opdracht aan Westerbaen staat te lezen: 'mitsdien de selve den

¹ Een brief van De Decker aan Oudaen van 26 juli 1659 (vgl. Penon, a.w., 2^e deeltje, 145) bevestigt de door Van Blancken gegeven voorstelling: 'Want alsoo 't werck ter Goude op de persse wierde gebracht, half buijten mijne kennisse en ganschelijck tegens mijnen wille, als die wel wiste dat sulcx niet en konde strecken als tot schade van mijnen vriend Colom, soo en hebbe mij met den druck eensdeels niet kunnen, eensdeels niet willen moeijen.'

² a.w., 28. De Raaf, a.w., 85, twijfelde reeds aan deze door Penon gelanceerde opvatting.

³ Vondel, Hooft en Bredero werden door hun tijdgenoten 'rijmers' genoemd; de ongunstige bijbetekenis kreeg het woord vooral sinds de tijd van Van Effen. Wel stelde Vondel (*Aenleidinge ter Ned. Dichtk.*, uitg. W.B. V, 486, r. 65) een 'Poeet' boven een 'rijmer', maar het laatste betekent nog slechts: iemand die de dichttechniek beheerst.

dagh nu sien sullen onder eenen anderen tytel, in anderen schick en ordre en met noch iet anders merckelijck verrijckt'. Zoëven zagen we dat èn die rangorde èn die 'merkelijke verrijking' van De Decker zelf afkomstig waren. Alleen met het drukken en de drukproeven heeft hij zich niet willen bemoeien. Waarom ook: hij had immers in alles zijn zin gekregen. Ik kan me niet voorstellen dat de nieuwe titel aan het brein van Van Blancken ontsproten is of althans tegen de zin van de dichter gekozen. Bovendien spreekt deze in het woord vooraf voor de 'Klaeglieden Jeremiae' over 'de reste mijner Rijm-oeffeningen', die hij beschouwt als 'mijne geringheden'. Dit neemt, dunkt mij, de laatste twijfel inzake des dichters bedoeling weg. Het boek is dus terecht onder deze titel de literatuurgeschiedenis ingegaan.

Bij de tweede druk

Deze uitgave is een ongewijzigde herdruk (M) van de in de Bibliografie op blz. 143 nog niet vermelde druk L: Jeremias de Decker / Goede Vrydag / ofte / Het Lijden onses Heeren Jesu Christi / ingeleid en van aantekeningen voorzien door / Dr. W.J.C. Buitendijk / (*vignet*) / N.V. Uitgeversmaatschappij / W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1958. (Zwolse Drukken en Herdrukken voor de / Maatschappij der Nederlandse Letterkunde / te Leiden. Nr. 32).

Enkele aanvullingen en verbeteringen van deze uitgave zijn opgenomen op blz. 144.

Rembrandts portret van de dichter, gereproduceerd op blz. 78, bevindt zich in de Hermitage te Leningrad.

De reproductie op het omslag is gemaakt naar prent 10 t.o. blz. 79 van uitg. B. Het is een gravure van Jacq. de Gheijn (in samenwerking met zijn leerling Zacharias Dolendo) naar een tekening van Carel van Mander (ex. Univ. Bibl. Utrecht, sign. 119, G, 9).

Doorn, zomer 1978

Willem Buitendijk

Rembrandt. Portret van Jeremias de Decker (1660)

J. de Deckers

Goede Vrydag

Ofte

Het Lijden onses Heeren Jesv Christi.

*

[*Tantae molis erat sceptrum confringere mortis.*]^{motto}

Nadien ons dese dag te nooden schijnt veel eer¹

Tot klachten als tot kluchten:²

Soo voel ik my beweegt uw bitter lijden, Heer,³

En in uw lijden, laes! myn' sonden te besuchten.⁴

5 Een ander, Christe, mag (indien 't hem lust) een lied⁵

Op vorsten-daden smeden:

Voor my (ik spreke rond) 't en raekt 't en roert my niet⁷

Wat Caesar heeft gedaen, maer wat ghy hebt geleden.

Ik dencke menigmael nu aen die felle roên,

10 Nu aen dat valsch betichten,¹⁰

Nu weer aen kroon en kruys; wat kan ick beter doen,⁹⁻¹¹¹¹

Als die gedachten eens uytwerpen in gedichten?¹²

* *Motto. In B alleen op de afzonderlijke titel-pagina.*

motto Vgl. Vergilius, *Aeneis*, lib. I vs. 33: 'tantae molis erat Romanam condere gentem.' Vertaling van het *motto*: Zoveel inspanning kostte het, de heerschappij van de dood te verbreken.

1 *Nadien*: Omdat; *nooden*: aansporen, prikkelen.

2 *klachten*: klaagliederen; *kluchten*: verdichtselen, fictie. Vgl. de Inleiding, blz. 55 e.v.

3 *beweegt*: bewogen, aangedreven.

4 *laes*: helaas; *besuchten*: zuchten over.

5 *Christe*: Christus. Over de vocatief in De Decker's poëzie, vgl. het slot van zijn voorrede 'Aen den Leser', vóór de *Puntgedichten*.

7 *Voor my*: Wat mij betreft; *rond*: openhartig.

10 *betichten*: beschuldigen.

9-11 *nu ... Nu ... Nu ...*: nu eens ... Dan weer ... Vervolgens; *roên*: geselroeden.

11 *kroon*: doornenkroon.

12 *uytwerpen*: uitstorten, spuien.

*

En ick en hoeve hier toe 'k en weet wat Musen niet¹³

Om konst en kracht t'erlangen:¹⁴

15 Neen, neen: uw geest, die kracht in alle geesten giet,¹⁵

Geef kracht aen mijnen geest, en geest aen mijn' gesangen;¹⁶

Op dat ick, onvermoeyt van aerdsche sorgen, sing,¹⁷

Hoewel niet zonder schreyen,

Hoe swaer die smerte was die u door 't herte ging,¹⁹

20 En welk' een' doot ons moest in 't eeuwig leven leyen.²⁰

Christi jongste Avondmael.^{Titel}

Als Jesus nu den Tijd ten lesten sag vervult,²¹

Waer in hy door zyn lijden

Voorsien voor alle tijden,²³

Voldoen moest Gods gerecht om ons t'ontslaen van schuld;²⁴

*

19 A. harte

21-24 A. ontbr.

13 *hoeve*: heb nodig.

14 *konst*: kunstvaardigheid; *erlangen*: verkrijgen.

15 *geest*, *kracht*, vgl. Hand. 1:8: 'gy sult ontfangen de kracht des Heyligen Geests, die over u komen sal'; Micha 3:8: 'ick ben vol krachts van den Geest des HEEREN'.

16 *Geef*: Geve; *geest*: bezieling.

17 *onvermoeyt*: zonder vermoeid te worden.

19 *smerte*: pijn, vgl. Ps. 55:5: 'Mijn herte smert in het binnenste van my' (*Kantt.* 'Dat is, lijdt smerte, als eener barender vrouwe').

20 Vgl. Heiman Dullaert, *Christus stervende*: 'En hoe het leven sterft om dooden te doen leven.'

Titel *jongste Avondmael*, voor Laatste Avondmaal, niet vermeld in *WNT* VII 1, 351.

21 *vervult*, vgl. Luc. 9:51: 'Ende het geschiedde, als de dagen sijner opneming vervult wierden'; Joh. 7:8: 'want mijnen tijt en is noch niet vervult' (*Kantt.*: 'D. gekomen') (D. = dat is).

23 Vgl. Hand. 2:23: 'Desen, door den bepaelden raet ende voorkennisse Godts overgegeven zijnde' (*Kantt.*: 'D. niet by gevalle, ofte na den moetwille van sijne vyanden alleen, maer na het besluit, beschickinge, ende toelatinge Godts.') Duidelijk is hier bij De Decker een overhellen naar het remonstrantse standpunt te bespeuren: Christus' lijden is van eeuwigheid door God vooruitgezien, in plaats dat dit is geweest naar Gods raad, d.i. besluit, voornemen.

24 *gerecht*: gerechtigheid. Vgl. voor het *voldoen*: *Heid. Cat.* antw. op vr. 12: 'God wil dat sijner gerechtigheyt genoegh geschiede.' *Heid. Cat.* en *Avondmaalsformulier* worden hier geciteerd naar: *De / Catechismus / ofte / Onderwijsinge inde Christelijcke / Religie, die inde Gereformeerde Kerc- / ken van Nederlandt geleert wort / met clare Schriftuerplaatsen over- / vloedelijcker bevestigt: / Mitsgaders / De Formulieren der Ceremonien ende / Gebeden inde selve Kercken / gebruycklijck. / Item / De Confessie ende Kercken-Orden der / selver Kercken / met den / Siecken Troost / (Vignet met randschrift: Concordia res parvae crescunt) / Tot Leyden, By Lowies Elzevier. Anno 1617.*

- *
- 25 En sich derhalven nu tot sterven had bereydt,
 En d'ure sag genaken,
 Wenscht hy noch eerst te smaken²⁷
 Met sijn' Apostelschaer dit scheymael eer hy scheyd:²⁸
- Hem lust, eer hem de last sijns lijdens overval,²⁹
- 30 Met hun het Pascha t'eten;³⁰
 Want (segd hy) ghy moet weten
 Dat ick geen Pascha meer op aerdrijck nutten sal:³¹⁻³²
- Dus spreekt hy, en begint daer op door wijn en brood
 Hun levend af te malen³⁴
- 35 Sijn' naerderende qualen,³⁵
 En all' d'omstandigheên van sijn aenstaende dood:³⁶
- Beveelt hen ook daer door geduurig in 't gemoed
 Der Christelijcke scharen³⁸
 't Gedencken te bewaren³⁹
- 40 Van sijn gebroken lijf, van sijn vergoten bloed;⁴⁰

- * 25 A. Als Jesus sich tot doot en lijden had bereydt,
 27 *smaken*: nuttigen.
 28 *scheymael*: afscheidsmaaltijd.
 29 *hem ... overval*: op hem ... zou neerkomen.
 30 *het Pascha*: het paaslam (ter herinnering aan de uittocht der Israëlieten uit Egypte, vgl. Ex. 12:11).
 31-32 Vgl. Luc. 22:15-16: 'Ende hy seyde tot haer, Ick hebbe grootelicks begeert dit Pascha met u te eten, eer dat ick lijde. Want ick segge u, dat ick niet meer daer van eten en sal, tot dat het vervult sal zijn in het Koninckrijcke Godts.'
 34 *levend af te malen*: levendig af te schilderen.
 35 *naerderende qualen*: op handen zijnde kwellingen.
 36 *all' d'omstandigheên van sijn ... dood*: alles wat betrekking had op zijn dood. Christus beeldt af en *beveelt* (vs. 37-40), vgl. *Heid. Cat.* antw. op vr. 75: 'dat Christus my ende allen geloovigen, tot sijner gedachtenis, van dit gebroken broot te eten, ende van desen drinckbeker te drincken bevolen heeft, ende daertoe oock beloof. Eerstelijck, dat sijn lichaem so sekerlijc voor my, aent cruys geoffert ende gebroken, en sijn bloet voor my vergoten zy, als ick met oogen sie, dat dat broot des Heeren, my gebroken, ende den drinckbeker my mede gedeylt wert.'
 38 *Der Christelijcke scharen*: Der christenen.
 39 *'t Gedencken*: De gedachtenis.
 40 *lijf*: lichaam. *Lijf en bloed*, vgl. vs. 33: *wijn en brood*: chiasme.

*

En leert hen onderdies soo ernstig als hy mag⁴¹
 Hen selven niet vergeten⁴²
 Aen 't Pascha dat sy eten;⁴³
 Maer op het Pascha sien, waer op dat Pascha sag;⁴⁴

45 Dat is op hem alleen, die 't Paeschlam is, wiens bloed
 Aen ons gemoed gewreven⁴⁶
 Ons' sielen houd by leven,⁴⁷
 En voor de slaende vuyst van dood en duyvel hoed.⁴⁸

Dus voed, dus laeft hy hen ook geestelijcker wijs,⁴⁹
 50 En doet hunn' sielen smaken
 Een meer als aerdsch vermaken,⁵¹
 Ja eenig hemelsch heyl ook onder aerdsche spijs.⁵²

Maer tast Iscarioth wel heftig in 't gemoed;⁵³
 De valsheyd van dien vuylen⁵⁴
 55 En kan hem niet ontschuylen,⁵⁵
 Hy siet door 't weynsen heen wat hy in 't herte broed.

*

- 56 A. harte
- 41 *leert*: vermaant; leren en vermanen worden in het Nieuwe Testament vaak vrijwel tautologisch gebruikt, b.v. Col. 3:16, 1 Tim. 6:2; *onderdies*: ondertussen; *mag*: kan.
- 42 *Hen zelven niet vergeten*: zich niet te buiten te gaan (zoals later in de gemeente van Corinthe gebeurde, vgl. 1 Cor. 11:20-34. Christus heeft aan Paulus geleerd, hoe er op de juiste wijze Avondmaal gevierd moet worden; De Decker veronderstelt nu dat Christus het ook zo 'in den nacht in welken hy verraden wiert' aan zijn discipelen geleerd heeft).
- 43 *'t Pascha*, hier figuurlijk gebruikt voor brood en wijn van het Avondmaal.
- 44 *het Pascha ... waer op dat Pascha sag*: Christus; het geslachte paaslam was een prefiguratie van Christus, vgl. 1 Cor. 5:7: 'Want oock ons Pascha is voor ons geslachtet, (namelick) Christus.'
- 46 *gewreven*, vgl. Ex. 12:22: 'ende strijckt aen den bovendorpel, ende aen de beyde zijdposten van dat bloet' (en dan zal de slaende Engel des Gerichts dat huis voorbijgaan en sparen).
- 47 *by leven*: in het leven.
- 48 Toespeling op 2 Cor. 12:7, waar Paulus zegt dat hem gegeven is 'een Engel des satans, dat hy my met vuysten slaen soude'. In Egypte sloeg de Engel des Gerichts alle eerstgeborenen der Egyptenaren: 'daer en was geen huys daer niet een doode in en was' (Ex. 12:30).
- 49 *Dus*: Aldus.
- 51 *vermaken*: genieting.
- 52 *eenig hemelsch heyl*: zelfs reeds een weinig hemelse zaligheid; omdat het H. Avondmaal niet alleen een teken, maar ook een *zegel* is van de verkregen verlossing, vgl. Joh. 6:54: 'Die mijn vleesch eet, ende mijn bloet drinckt, die heeft het eeuwige leven.'
- 53 *Maer*, enz.: onmiddellijk na de instelling van het H. Avondmaal, zegt Christus: '*Doch*, siet, de hant des genen, die my verraet, is met my aen de tafel' (Luc. 22:21); *tast*: grijpt; *Iscarioth*: Judas Iskariot.
- 54 *vuylen*: laaghartige mens (gesubstantiveerd adjectief).
- 55 *hem ontschuylen*: voor hem verborgen blijven.

*

Schaemt ghy u, booswicht, niet dat ghy uw tanden slaet,
 Gelijck als knecht met eeren,⁵⁸
 In 't heylsaem brood uws Heeren,

60 Met wiens bederffenis uw' siele swanger gaet?⁶⁰

En ghy, ô elleftal, siet ghy uw' Meester aen,
 En houd ghy u van weenen?⁶²
 Uw goeden Heer gaet henen
 Om all' des werelds schuld op sijnen hals te laên.⁶⁴

65 Ghy zult ghy zult eerlang dat statig aengesicht,⁶⁵
 Die lieffelijcke kaken,⁶⁶
 Sien schenden en mismaken,
 En deerlijck breken sien dat Goddelijck gesicht.⁶⁸

Hy stapt gelijk een held zijn lijden te gemoet;
 70 Och houd hem, schut zijn' schreden;⁷⁰
 Neen, laet hem henen treden,
 Zijn gaen is u en my en all' de wereld goed.

Christus in 't Hofken.^{Titel}

Uw' pijnelijcke banden,
 Uw' doorgeslagene handen,⁷⁴
 75 Uw een en ander voet doorboort als eycke plank,⁷⁵
 Uw drooge mond gelaeft met gal en alssendranck;⁷⁶

*

76 A. Gal- en Alssen-dranck

58 *knecht met eeren*: een onberispelijk dienaar.

60 Bet.: terwijl uw ziel voornemens is, hem in het verderf te storten.

62 *houd ghy u*: onthoudt gij u.

64 Vgl. vs. 29.

65 *statig*: eerbiedwaardig.

66 *kaken*: wangen.

68 *gesicht*: ogen.

70 *houd hem*: houdt hem tegen.

Titel *Hofken*: Hof van Gethsemané op de Olijfberg.

74 *doorgeslagene*: doorboorde.

75 *als*: gelijk een.

76 *gal en alssendranck*, vgl. Matth. 27:34: 'Gaven sy hem te drincken edick met galle gemengt.' Gal en alsem waren bittere dranken, die in de bijbel vaak in één adem genoemd worden, Deut. 29:18; Jer. 9:15, 23:15; Klaagl. 3:19 In De Decker's berijming van *De Klaeglieden Ieremiae*: 'Doordien de Heer na zijn' gestrenge rechten My heeft gedrenckt met droeven alssendranck, En opgedischt gal-bittere gerechten.'

- En wat ghy in uw' leden⁷⁷
 Noch vorder hebt geleden,
 En dunkt my niet soo swaer als dat beswaert gemoed,⁷⁹
 80 't Welk u in plaets van sweet afperste louter bloed.⁸⁰
- O Jesu, welck' een' smerte
 Beknelde doen uw herte,⁸²
 Doen ghy soo angstig riept, ach Vader! Vader, ach!
 Weert desen bangen kelk soo 't immers wesen mag.⁸³⁻⁸⁴
- 85 Doen wierd de last der sonden⁸⁵
 U op den hals gesonden⁸⁶
 Van Noord, van Zuyder-oord, van 't heete Middelland,⁸⁷
 Daer d'een en d'ander Hond steyl over henen brand.⁸⁸
- Doen klonk u eerst in d'ooren
 90 De slag van 's Vaders toren:⁹⁰
 Doen wierd uw' siel bestormt van hel en helsch gevaer,⁹¹
 Doen, doen nam sy alleen all' 's werelds schuld op haer.⁹²

77 *leden*: lichaam (typische zegswijze in het N.T., b.v. Rom. 6:13, 19; 1 Cor. 12:14).

79 *beswaert*: geprangd, beangst.

80 Vgl. Luc. 22:44: 'Ende in swaren strijt zijnde, badt hy te ernstiger. Ende zijn sweet wiert gelijk groote droppelen bloets, die op de aerde aflieden.'

82 *beknelde*: benauwde.

83-84 Vgl. Luc. 22:42: 'Seggende, Vader, of gy wildet desen drinckbeker van my wechnemen! doch niet mijnen wille, maer den uwen, geschiedde'; *immers*: op enige wijze; *wesen mag*: kan geschieden.

85 Vgl. vs. 29, 64 en het *Formulier om dat heylige Nachtmael te houden* (blz. 52 e.v. na de *Heid. Cat.* 1617). 'doen hem den last onser sonden ... het bloedige sweet inden hof uytgedrukt heeft.'

86 *gesonden*: geworpen.

87 *Middelland*: tropen.

88 *d'een en d'ander Hond*: de sterrenbeelden grote hond en kleine hond, die in de hondsdagen tegelijk met de zon opkomen en ondergaan; vgl. *Rym-oeffeningen* III, 62: onder 'de Beelden daer de Zuyder-sy Met is bestickt' noemt hij ook 'de Kleener Hond, De Grooter met sijn' klaren mond'; *steyl*: recht in de hoogte.

90 Vgl. *Kantt.* bij Luc. 22:44, waar gesproken wordt over de angst of benauwdheid, 'welcke hier in Christo geweest is, niet soo seer van wegen de aenstaende lichamelicke doot, maer van wegen den last des toorns Godts tegen de sonden der menschen, die hy droeg.'

91 *hel en helsch gevaer* vgl. de gereformeerde opvatting van het geloofsartikel 'nedergedaald ter helle' als helse kwelling: 'onuytsprekelijcke benautheyt, smerten, verschrinkinge, ende helsche quale' (*Heid. Cat.*, antw. op vr. 44).

92 *haer*: zich.

Die schuld die lang te voren
Uyt hoogmoed was geboren⁹⁴

95 En dat in eenen hof, die loed ghy sonder schuld⁹⁵
In eenen hof op u met ootmoed en geduld.⁹⁶

Uws vaders wil in Eden⁹⁷
Soo schandelijck vertreden⁹⁸

Recht ghy alhier weer op, wanneer ghy sacht en stil⁹⁹
100 Uw' wille vlijdt en voegt naer uwes Vaders wil.¹⁰⁰

Ghy ligt hier als verschoven:¹⁰¹
Maer een gesant van boven¹⁰²

Terwijl dat Simon slaept en Judas lagen leyt,¹⁰³
Versterkt u onder 't pak uw' schouders opgeleyt.

105 Hoe kon 't u, Simon, lusten¹⁰⁵
Soo sachtelijck te rusten,
Daer ghy uw' Meester saegt soo bang soo wee te moe,
En in sijn' droeve siel benout tot stervens toe?¹⁰⁸

Ghy, die soo korts voorhenen¹⁰⁹
110 Soo moedig had geschenen,
Soo korts voorhenen noch met hem in boey en band
la in de dood woud gaen, ligt van den slaep vermant.¹¹⁰⁻¹¹²

94 *Uyt hoogmoed*, vgl. Gen. 3:5: 'ende gy sult als Godt wesen, kennende het goet ende het quaet.'

95 *eenen hof*: de hof van Eden, het Paradijs; *loed*: laaddet.

96 *eenen hof*: Gethsemané.

97 *wil*: gebod, het z.g. proefgebod (Gen. 2:17).

98 *vertreden*: overtreden.

99 *Recht ghy alhier weer op*: Herstelt gij hier weer in ere.

100 *vlijdt en voegt naer*: ondergeschikt maakt aan. Over Christus' 'gehoorsaemheyt onder den wille sijns Vaders' Hebr. 10:7-9 en de *Kantt.*; Hebr. 5:7-8 en de *Kantt.*

101 *verschoven*: verstoten.

102 *een gesant van boven*, vgl. Luc. 22:43: 'Ende van hem wiert gesien een Engel uyt den hemel, die hem versterckte.'

103 *Simon slaept*, vgl. Marc. 14:37: 'Ende hy quam ende vant haer slapende, ende seyde tot Petrum, Simon slaept gy? En kondt gy niet een ure waken?'

105 *kon 't u lusten*: kondt gij er lust in hebben.

108 Vgl. Marc. 14:34: 'Ende seyde tot haer, Mijn ziele is geheel bedroeft tot der doot toe.'

109 *korts voorhenen*: kort tevoren, nl. toen Jezus en zijn discipelen op weg waren naar de Olijfborg.

110-112 Vgl. Luc. 22:33: 'Ende (Petrus) seyde tot hem, Heere, ick ben bereyt met u oock in de gevangnisse ende in den doot te gaen.'

*

Hef op uw' oogen-leden;¹¹³

Kom sie eens hoe hy heden

- 115 Dien grooten strijd begint by 't flaeuwe licht der Maen,
Die morgen 't middag-licht de Son zal doen ontgaen.¹¹⁶

Kom, sie den hoogmoed vluchten¹¹⁷

Voor sijn ootmoedig suchten:¹¹⁸

Kom, sie den Adam hier, niet die 't verboden eet;¹¹⁹

- 120 Maer die u 't hemelsch brood verdient met bloedig sweet,¹²⁰

Dat sweet daer geen' koralen¹²¹

In prijs by mogen halen,

Dat sweet, dat heylzaam sweet, 't welck en den helschen gloed¹²³

Geblust heeft en gesust des Vaders gram gemoed.¹²⁴

- 125 O Hofken drymael boven

Dien eersten Hof te loven:

Gods felle wraek aldaer ontvonkt door oogenlust¹²⁷

Is hier eensdeels met sweet en tranen uytgeblust.¹²⁸

*

113-116 A. *ontbr.*

113 Bet.: Sla uw ogen op (gezegd tot Petrus).

116 Die morgen zal bewerken dat na het middaguur de zon verduisterd wordt (Matth. 27:45).

117 *hoogmoed* (gepersonifieerd), vgl. vs. 94.

118 *ootmoedig*, vgl. vs. 96.

119 *den Adam*; Christus, als de 'tweede Adam' (1 Cor. 15:45-47 en de *Kantt.*).

120 *u*, nl. Simon; *'t hemelsch brood*: de geestelijke spijs der ziel (in tegenstelling met de verboden aardse spijs in het Paradijs, vs. 119). Uitvoerig hierover Joh. 6 ('die dit broot eet sal inder eeuwigheyt leven', vs. 58).

121 *koralen*: bloedkoralen.

123 *den helschen gloed*: het helse vuur, vgl. Matth. 5:22; 18:9 en Hosea 13:14: 'ick salse van 't geweld der helle verlossen ... helle, waer is u verderf?'

124 *gram*: toornig.

127 *Gods felle wraek*, nl. de paradijsvloek (Gen. 3:16-19); *oogenlust*, vgl. Gen. 3:6: 'Ende de vrouwe sagh, dat die boom goet was tot spijs, ende dat hy een lust was voor de oogen.'

128 *eensdeels* (met klemtoon op de tweede lettergreep): voor een deel (omdat Jezus pas vlak voor zijn sterven kon zeggen: het is volbracht).

Christus verraden, gevangen.

O Geldsucht boose pryē,¹²⁹
 130 Waer vind men schelmerye
 Soo schandig, soo veracht,
 Waer toe ghy niet en rukt het sterffelijk geslacht?¹³⁰⁻¹³²

Wat derft ghy niet bedrijven,¹³³
 Die om een' hand vol schijven
 135 (O boosheyd al te groot!)
 Des levens Vorst verraed, en levert in de dood?¹³⁶

Meyneedige, waer henen?¹³⁷
 Ghy sult 'et feyt bestenen,¹³⁸
 Waer henen, Iuda? keer,¹³⁹
 140 Bevek uw' handen niet in 't bloet van uwen Heer;

Wacht u des vromen leven¹⁴¹
 Om geld ten roof te geven:¹⁴²
 Dus redent uw gemoed:¹⁴³
 Doch ghy van geldsucht blind ghy siet niet wat ghy doet:

145 Ghy hoort na geen geweten;
 Maer loopt gelijk beseten
 Tot dat vervloekt bestaen.¹⁴⁷
 Daer komt het roovers rot, en, booswicht, ghy voor aen:

- 129 *Geldsucht*, door De Decker gepersonifieerd in zijn grootste dichtwerk *Lof der Geldsucht* (1668); zij wordt daar voorgesteld als een godin, die opkomt uit de onderwereld; *prye*: kreng.
 130-132 Bet.: Is er wel één schelmstuk, hoe schandelijk en verachtelijk ook, waar gij de mens niet heen sleept? Vgl. vs. 201-204.
 133 *derft*: durft; *ghy*, nl. Judas.
 136 *Des levens Vorst*, vgl. Hand. 3:15: 'Ende den Vorst des levens hebt gy gedoodet.'
 137 *Meyneedige*: Judas had als volgeling van Jezus het 'Opsinders ampt' (Hand. 1:20) of het 'Apostel-ampt' (*Kantt.*); door zijn verraad had hij zijn verbintenis verbroken.
 138 *'et feyt bestenen*: jammeren over uw lage daad.
 139 *Iuda*: Judas (vocatief).
 141 *des vromen*: van de rechtschapene (vgl. De Decker's *Beeld eens vromen Mans* in *Rym-oeffeningen* III, 32-33. De *Statenvert.* gebruiken het woord *vroom* alleen voor gewone mensen; Christus is 'de heylige ende rechtveerdige', b.v. in Hand. 3:14.
 142 *ten roof*: ten buit.
 143 Bet.: aldus redeneert gij.
 147 *bestaen*: daad.

- *
 150 Ghy komt met staven, stocken
 En fackels aengetrocken¹⁴⁸⁻¹⁵⁰
 Als op een' dullen hond;
 En kust (dit was de leus) uw' Meester voor den mond:¹⁵²
- Die op dien kus in handen
 Stracx valt van sijn vyanden.¹⁵⁴
 155 O valsche Joabs kus!¹⁵⁵
 Verkoopt en levert ghy des menschen Soon aldus?
- Verkoopt ghy op dees' wijse,
 En tot soo snooden prijse¹⁵⁸
 Dat kostelijcke bloed,¹⁵⁹
 160 Dat bloed, dat ons den soen des Hemels koopen moet?¹⁶⁰
- En kan dat sedig wesen¹⁶¹
 Uw herte niet belesen?¹⁶²
 Staet (dunkt u) sijn gelaet¹⁶³
 Min minnelijk als 't plag om dat het droever staet?¹⁶⁴
- 165 Ghy vind hem dus bestreden¹⁶⁵
 Noch even sacht van seden:¹⁶⁶
 Hy raekt, en maekt gezond
 Een' uyt den woesten hoop door Simons stael gewond,¹⁶⁷⁻¹⁶⁸

- * 151 A. dollen
 162 A. harte
- 148-150 *rot*: bende. Vgl. Joh. 18:3: 'Judas dan genomen hebbende de bende (krijghsknechten), ende (eenige) dienaers van de Overpriesters ende Pharizeen, quam aldaer met lanteernen, ende fackelen, ende wapenen' ('met sweerden ende stocken', Matth. 26:47).
- 152 *de leus*: het afgesproken teken, vgl. Matth. 26:48: 'Ende die hem verriet, hadde haer een teecken gegeven, seggende, Dien ick sal kussen, deselve is 't, grijpt hem.'
- 154 *Stracx*: Weldra.
- 155 *Joabs kus*, vgl. 2 Sam. 20:8-10: 'Ende Joab seyde tot Amasa; Is 't wel met u, mijn broeder? ende Joab vattede met de rechterhant den baert van Amasa, om hem te kussen. Ende Amasa en hoedde sich niet voor het sweert, dat in Joabs hant was; soo sloegh hy hem daer mede aen de vijfde ribbe, ende hy stortte sijn ingewant ter aerden uyt, ende hy en sloegh hem niet ten tweeden male, ende hy sterf.'
- 158 *tot soo snooden prijse*: tegen zo'n geringe prijs (nl. dertig zilverlingen).
- 159 *kostelijcke*: kostbare.
- 160 *den soen des Hemels*: de verzoening van God met de mensen.
- 161 *sedig wesen*: vredig aangezicht.
- 162 *belesen*: vermurwen, vertederen.
- 163 *Staet*: Ziet ... eruit (vgl. *WNT* s.v. *staen*, 19a).
- 164 *minnelijk*: vriendelijk; *als 't plag*: dan vroeger.
- 165 *dus bestreden*: aldus aangegrepen (vgl. Matth. 27:50: 'Doe quamen sy toe, ende sloegen de handen aen Jesum, ende grepen hem').
- 166 *seden*: natuur.
- 167-168 Vgl. Joh. 18:10: 'Simon Petrus dan hebbende een sweert, trock 't selve (uyt) ende sloegh des Hoogenpriesters dienstknecht, ende hieuw sijne rechter oore af', en Luc. 22:51: Jezus 'raeckte sijne oore aen, ende heelde hem.'

- *
 En geeft den Simon teeken¹⁶⁹
 170 Het ijser op te steken;
 En seyt hem ernstig aen,
 Wie met den swaerde slaet, die sald'er met vergaen.¹⁶⁹⁻¹⁷²
- Ghy siet hem daer beneven¹⁷³
 Geen duystre proeve geven¹⁷⁴
 175 Van Goddelijck geweld,¹⁷⁵
 Wanneer all' 't krijgsche rot, waer met ghy komt verselt,¹⁷⁶
- Op sijn eenvoudig vragen
Wien soeckt ghy? word geslagen
 Met doodschrick in 't verstand,¹⁷⁹
 180 En op het woord *lck ben 't*, flux neergevelt in 't sand.¹⁷⁷⁻¹⁸⁰
- Maer, och! uw' stijve sinnen¹⁸¹
 Sijn nergens mee te winnen:
 Het bloed-loon dy belooft¹⁸³
 Heeft, luda, binnen dy de reden uytgedooft.¹⁸⁴

- *
 172 A. sal' er meê
 173-180 A. *ontbr.*
 182 C. mê
- 169 *den Simon*: vgl. voor het lidwoord vóór een eigenaam *WNT* III, 2, 2316; behalve de daar vermelde tekst Num. 22:41 (en 23:28) ook Dan. 6:25: 'die mannen ... die den Daniel overluyt beschuldight hadden.'
- 169-172 Vgl. Matth. 26:52: 'Doe seyde Jesus tot hem, keert uw' sweert weder in sijne plaetse: want alle die het sweert nemen, sullen door het sweert vergaen.'
- 173 *daer beneven*: bovendien.
 174 *Geen duystre proeve*: Een zeer duidelijk bewijs.
 175 *geweld*: macht.
 176 *'t krijgsche rot*: de krijgsbende.
 179 *in 't verstand*, pleonastisch gebruikt (eig.: in de geest).
- 177-180 Vgl. Joh. 18:4-6 (hetgeen voorafgaat aan het optreden van Petrus tegen Malchus): 'Jesus dan ... gingh uyt, ende seyde tot haer, Wien soeckt gy? Sy antwoorden hem, Jesum den Nazarener. Jesus seyde tot haer, lck ben 't. ... Als hy dan tot haer seyde, lck ben 't, gingen sy achterwaerts, ende vielen ter aerde.'
- 181 *stijve sinnen*: verstokt gemoed.
 183 *bloed-loon*, vgl. Matth. 27:6, waar de dertig zilveren penningen genoemd worden een 'prijs des bloets'; waarvoor de 'acker des bloets' gekocht is.
 184 *reden*: vermogen tot onderscheiding van goed en kwaad.

- 185 Ghy doet hem flux de banden
 Om armen slaen en handen,
 In banden laet ghy slaen
 Hem, die u van den band des duyvels socht t'ontslaen.¹⁸⁵⁻¹⁸⁸
- Hy word aldus gebonden
 190 Sijn' haters toegesonden:¹⁹⁰
 En ghy op staende voet
 Haelt met de buyl vol gelds een beul in uw gemoed.¹⁹²
- Hoe vele zijnder heden
 Die dy gelijk in seden,
 195 Gelijk in schelmery,
 Een strop om hunnen strot soo waerdig zijn als ghy!¹⁹⁶
- Men vint 'er noch met hoopen
 Die God om goud verkoopen,
 Die om het vuyl genot
 200 Van 't ongesielde goud noch siel ontsien noch God.¹⁹⁸⁻²⁰⁰²⁰⁰
- O geldsucht, boose pryde,
 Waer vind men schelmerye,
 Soo leelijk, soo veracht,²⁰³
 Waer toe ghy niet en rukt het sterffelijk geslacht?²⁰⁴

185-188 Vgl. Joh. 18:12 over het binden van Jezus. Men lette op de antithetische stijl en woordkeuze.
 190 *Sijn' haters*, nl. Kajafas de hogepriester, de schriftgeleerden en de ouderlingen.
 192 *een beul*, nl. de wroeging.
 196 Vgl. Matth. 27:5: Judas ging heen en 'verworghde hemselven'.
 198-200 Chiasme God-goud: goud-God; tevens woordspeling: ongesielde - siel ontsien.
 200 *ongesielde*: zielloze; *noch* enz.: hun eigen ziel niet in waarde houden en God niet vrezen.
 203 *leelijk*: schandelijk, vgl. vs. 131.
 204 In zijn *Lof der Geldsucht* (uitg. 1687, blz. 96-97) beschouwt Vrouw Geldsucht zich, doordat zij 'den Iscarioth is in de borst gevaren', als 'Beleydster van 't stuck der saligheyd'.

Christus beschuldigt.

*

205 Gods Soon verslijt den nacht in duchten, suchten, sorgen,²⁰⁵
 Maer och! de dag van morgen²⁰⁶
 Genaekt vast, komt vast op, en met dien droeven dag²⁰⁷
 Een noch veel droever slag.

Hy heeft den gantschen nacht slechts in sijn' siel geleden,
 210 Nu geld 'et siel en leden.²¹⁰
 Men send hem smadelijk nu hier, nu weder gins,
 Nu Priester toe, nu Prins.²¹²

Men stelt hem voor den Raed der Schrift en wetgeleerden,²¹³
 Die Schrift en wet verkeerden.²¹⁴

215 Hier word hy, die de Wet ook tot een stip voldoet,²¹⁵
 Onwettelijk begroet.²¹⁶

Men komt hem valschelijk met schelmery betijgen,²¹⁷
 Hy wederleyt met swijgen.²¹⁸

Men eyscht hem waerheyd af, hy spreektse klaer en rond,²¹⁹
 220 Men smijt hem voor den mond.²²⁰

*

209 A. slechts

210 C. leden,

205 *verslijt*: brengt door; *sorgen*: vrezten.

206 *dag* in de dubbele bet. van etmaal en daglicht.

207 *vast*: reeds.

210 *leden*: lichaam.

212 *Priester*: Annas en Kajafas; *Prins*: Herodes.

213 *Raed der Schrift en wetgeleerden*: Sanhedrin, Hoge Raad (71 leden); *Schrift en wetgeleerden*: leraars die de wet en de profeten uitlegden.

214 *Schrift*: Oude Testament; *wet*: de vijf boeken van Mozes en de leer welke deze bevatten (in tegenstelling tot de boeken der profeten); *verkeerden*: verdraaiden.

215 *ook tot een stip*: zo stipt mogelijk. Vgl. Matth. 5:18, waar Jezus zegt dat er geen jota of tittel (d.i. streepje of puntje van een letter) van de wet zal voorbijgaan 'tot dat het alles sal zijn geschiet'.

216 *Onwettelijk*: Op een wijze die met de wet in strijd is; *begroet*: bejegend.

217 *met ... betijgen*: betichten van; vgl. Marc. 14:56: 'Want vele getuyghden valschelick tegen hem.'

218 Vgl. Marc. 14:61: 'Maer hy sweegh stille ende en antwoordde niets.'

219 *eyscht hem waerheyd af*: eist met nadruk van hem dat hij de waarheid spreekt.

220 *smijt*: slaat; vgl. Joh. 18:22: 'Ende als hy dit seyde, een van de dienaeren die daer by stont, gaf Jesu eenen kinnebackslag, seggende, Antwoort gy alsoo den Hoogenpriester?'

*

De Prins der Priesteren, het hoofd der huychelaren,²²¹
 Besweert hem te verklaren
 Bescheydelijk, recht uyt en sonder veynsery²²³
 Van wien en wie hy zy.²²⁴

225 't Welk als hem Godes Soon komt sonder veynsen leeren,²²⁵
 De veynsert scheurt sijn kleeren,²²⁶
 Quansuys, en onder schijn van sucht tot 's Hemels eer,²²⁷
 En roept, wat wil men meer?

Hy heeft sich d'eere Gods (ô laster!) aengemetten,²²⁸⁻²²⁹²²⁹
 230 Daer op word hy gesmeten,²³⁰
 Bespogen en bespot, en lasteraer genoemd,
 En voorts ter dood gedoemt.

O grousaem lasterstuck! de vuylste lasteraren²³³
 Die oyt ter wereld waren,
 235 Verdoemen hier Gods Soon, die niet en sprak als waer,²³⁵
 Voor een' Godslasteraer.²³⁶

Hy vind sich (soo wy dik in onspoed ondervinden)²³⁷
 Verlaten van sijn vrinden:²³⁸
 Ia Petrus, die soo kortst noch proef van trouheyd gaf,²³⁹
 240 Versaekt hem, sweert hem af.²⁴⁰

*

233-236 A. *ontbr.*

221 *Prins der Priesteren*: voornaamste der priesters, de hogepriester; er waren 24 'overpriesters' lid van de Grote Raad, waarvan hij het 'overhoofd' was (*Kantt.* bij Matth. 2:4); *huychelaren*: Farizeeën.

223 *Bescheydelijk*: duidelijk.

224 Vgl. Matth. 26:63: 'Ick besweere u by den levendigen Godt, dat gy ons seght, of gy zijt de Christus, de Sone Godts?'

225 't *Welk*, nl. dat hij was Christus en de Zoon van God; latinistische constructie van de relatieve zin; bet.: als Gods Zoon hem dit ... gaat leren, vgl. A. Weynen, *Zeventiende-eeuwse Taal*, 2e dr., 95).

226 Vgl. *Kantt.* bij Matth. 26:65: 'Dit plachten de Joden te doen als sy wilden betoonen een uysterste droefheyte ofte mishagen over sekere sake, als Godslasteringe, &c.'

227 *sucht*: genegenheid.

228-229 Vgl. Matth. 26:65: 'wat hebben wy noch getuygen van noode? Siet, nu hebt gy sijne (Gods)lasteringe gehoord?'

229 *aengemetten*: aangematigd.

230 *gesmeten*: geslagen.

233 *lasterstuck*: schanddaad.

235 *verdoemen*: veroordelen; *niet*: niets; *waer*: de waarheid.

236 *Voor*: Als.

237 *dik*: dikwijls; *onspoed*: tegenspoed.

238 Vgl. Matth. 26:56: 'Doe vluchteden alle de discipelen, hem verlatende.'

239 *kortst*: kort tevoren; *proef*: bewijs; vgl. vs. 109-112.

240 *versaekt*: verloochent.

*

Wy kennen Christus niet als hy van 's wereldds Grooten
Verschopt werd en verstooten:²⁴²

Maer als de Koningen hem troetelen, ô dan,²⁴³
Dan kennen wy den Man.²⁴⁴

245 Hy derf de tong nu niet voor sijnen Heer bewegen,²⁴⁵
Flus dorst hy hand en degen.²⁴⁶

Ach! Simon, die nog strax den mannen wou te lijf,²⁴⁷
Beswijkt nu voor een wijf.²⁴⁸

Hy blijft in 't loochenen troulooselijk volherden
250 Ten tweeden, ja ten derden,
Misschien ten vierden ook, soo 't kraeyen van den haen
Hem niet en had doen gaen.

Het kraeyen van den haen komt sijn vergrijp ontdekken,
En sijn geweten wecken,
255 't Welk nergens rust en vind, voor dat soo vuyl een smet
In tranen is genet.²⁵¹⁻²⁵⁶²⁵⁶

Sijn Heer word onderwijl gekluystert en gebonden
Den Landvoogd toegesonden.²⁵⁸
Hier scheldmen op de deugd, hier steltmen God te recht²⁵⁹
260 Voor 't menschelijk gerecht.

*

242 A. wordt

242 *werd*: wordt.

243 *hem troetelen*: hem in het gevlj trachten te komen.

244 *den Man*: de Mens; toespeling op Petrus' woorden: 'Ick en kenne den mensche niet' (Matth. 26:72).

245 *derf*: durft.

246 *Flus*: Zojuist; *hand en degen*, nl. bewegen.

247 *strax*: zoëven.

248 *wijf*, nl. de dienstmaagd van de hoogepriester (Marc. 14:66).

251-256 Vgl. Matth. 26:75: (Na de derde verloochening) 'Ende terstont krayede de haen: ende Petrus wiert indachtigh des woorts Jesu, die tot hem geseght hadde, Eer de hane gekraeyt sal hebben, sult gy my driemaal verloochenen. Ende na buyten gaende weende hy bitterlick.'

256 *genet*: schoongewassen, gereinigd.

258 *Den Landvoogd*, vgl. Marc. 15:1: 'Jesum gebonden hebbende, brachten sy (hem) henen, ende gaven (hem) aen Pilatum over.'

259 *de deugd*: Christus, die in de lijdensgeschiedenis de 'rechtveerdige' genoemd wordt (Matth. 27:19, 24; Luc. 23:47). Voor De Decker had het woord *deugd* soms een andere gevoelswaarde dan voor ons, vgl. *Rym-oeff.* I, 93, waar hij zelfs spreekt van Gods 'Vaderlijcke deugd ... Deugd die vooral bestaet in een barmhertig, soet, In een verbiddelijck en vriendelijck gemoed.' Hij komt zelfs tot een smakeloosheid als in *Rym-oeff.* II, 140: 'Als Christus tusschen twee deugnieten hing aen 't kruys, Doen lag de deugd, of noyt, in 't gulde midden t'huys.'

*

Hier heeft hy wederom all' 't onverdiende smaden,²⁶¹
 All' d'opgedichte quaden²⁶²
 Van staetsucht, muystery en wederspanningheyd,²⁶³
 Met swijgen wederleyt.²⁶¹⁻²⁶⁴

265 Die grooten Advocaet, die voor ons' quade feyten²⁶⁵
 Soo magtig weet te pleyten,²⁶⁶
 Brengt voor sijn' goede saek ook niet het minste woord²⁶⁵⁻²⁶⁷
 Uyt sijnen boesem voort.²⁶⁸

Maer och! wat kond hy ook veel voor syn' sake spreken?
 270 Hy hadde zich gesteken
 Als borg in onse schuld, die moeste sijn voldaan,²⁷⁰⁻²⁷¹
 Daer gold geen spreken aen.²⁷²

Al is hy onbeswaert van eygene misdaden,²⁷³
 Hy staet met d'ons' verladen,²⁷⁴
 275 Die liggen hem soo swaer soo lastig op 't gemoed,²⁷⁵
 Dat hy verstommen moet.

*

269-280 A. *ontbr.*

261 *smaden*: honen, lasteren.

262 *opgedichte*: hem ten onrechte aangewreven.

263 *staetsucht*: machtsbegeerte (Jezus noemde zich koning der joden).

261-264 Vgl. Luc. 23:2, 5: 'Ende sy begonden hem te beschuldigen, seggende, Wy hebben bevonden dat dese het volck verkeert, ende verbiedt den Keyser schattinge te geven, seggende dat hy selve Christus de Koningh is. Ende sy hielden te stercker aen, seggende, Hy beroert het volck'; Marc. 15:5: Ende Jesus en heeft niet meer geantwoort, so dat Pilatus hem verwonderde.'

265 *Advocaet*: Christus, vgl. 1 Joh. 2:1: 'wy hebben eenen Voorsprake by den Vader, Jesum Christum den rechtveerdigen' (*Kantt.*: 'eygentlick een Advocaat'); *quade feyten*: misdaden.

266 *magtig*: krachtig.

265-267 Chiasme: *grooten-ons' quade feyten: sijn' goede saek-minste.*

268 *Uyt sijnen boesem*: uit zijn gemoed, vgl. ontboezeming.

270-271 *hadde sich gesteken ... in onse schuld*: had onze schuld op zich genomen, vgl. de uitdr.: zich in schulden steken.

272 *gold ... aen*: hielp ... aan, baatte ... voor.

273 *onbeswaert*: vrij van de last.

274 *verladen*: beladen.

275 *lastig*: drukkend.

*

Hy hoefde geen verschoon voor sijn bedrijf te weven,²⁷⁷

Hy hadde niet misdreven;²⁷⁸

En och! der gener schuld, die hy alhier vertoont,²⁷⁹

280 En kon niet sijn verschoont.²⁸⁰

Dus schoon de rechter hem tot spreken wil bewegen,

Het dunkt hem best geswegen;²⁸²

D'oprechtheyd des gemoeds, al slaet hy geen geluyd,

Straelt hem ten oogen uyt,

285 Blinkt door de wolcken heen van lastering en logen

Tot in des rechters oogen.

De rechter merkt terstond, hoe listig hier de Nijd²⁸⁷

D'onnooselheyd verbijt.²⁸⁸

Pilatus heeft hem voorts geknevelt en gebonden

290 Herodes toegesonden;²⁸⁹⁻²⁹⁰

Herodes wederom bespottelijck geçierd

Pilatus toegestiert.²⁹¹⁻²⁹²

Dus kaetst men met de deugd, dus wordse van de Grooten²⁹³

Vast gins en weer gestooten,²⁹⁴

295 Geen' voorspraek vindende die voor d'Onnooselheyd,

Geen' die voor d'onschuld pleyt.²⁹⁵⁻²⁹⁶

* 281-282 A.

De Rechter pooght den Man tot spreekken te bewegen,
Maer 't dunckt hem best geswegen:

277 *verschoon*: rechtvaardiging; *bedrijf*: daden; *weven*: bedenken.

278 *niet*: niets.

279 Bet.: de schuld van hen, die hij hier representeert (als borg, vgl. vs. 271).

280 *verschoont*: vergoelijkt.

282 *best geswegen*: het best te zwijgen.

287 *de Nijd*, personificatie gebaseerd op Marc. 15:10: 'Want hy wist, dat hem de Overpriesters door *nyt* overgelevert hadden.'

288 *D'onnooselheyd*: De conschuld (vgl. echter de aant. bij vs. 295-296); *verbijt*: in het verderf stort, te gronde richt.

289-290 Vgl. Luc. 23:7: 'Ende verstaende dat hy uyt het gebiedt van Herodes was, sondt hy hem henen tot Herodem, die oock selve in die dagen binnen Jerusalem was.'

291-292 Vgl. Luc. 23:11: 'Ende Herodes met sijne krijghslieden, hem veracht ende bespot hebbende, dede hem een blinckende (*Kantt.* "Of, cierlick") kleet aen, ende sonde hem weder tot Pilatum.'

293 *van*: door.

294 *Vast gins en weer*: Steeds heen en weer.

295-296 *voorspraek*: advocaat; *d'Onnooselheyd* - *d'onschuld*: De Decker maakt dus onderscheid tussen de onnoozelheid, hier gepersonifieerd: hij die geen kwaad heeft gedaan, dus heilig is, rein, onbesmet (vgl. Hebr. 7:26, waar van Christus gezegd wordt dat hij was 'heyligh, onnoosel, onbesmet, afgescheyden van de sondaren'), en de onschuld, hier gepersonifieerd: hij die geen schuld heeft, dus geen straf verdient, zoals in Matth. 27:4, waar Judas zegt: 'Ick hebbe gesondigt, verradende 't *onschuldig* bloet.'

O Iesu, laet 'et ons, ons die vol schulden steken
 Aen voorspraek niet ontbreken:
 Wilt, wilt, als ik te recht voor Gods gerecht verschijn²⁹⁹
 300 Mijn tong en voorspraek zijn.³⁰⁰

Want om des voorspraeks ampt daer boven te bekleeden,³⁰¹
 Soo moest ghy hier beneden
 Voor 't menscheijk gerecht uw' schuldeloose saek³⁰³
 Sien doemen sonder spraek.³⁰⁴²⁹⁷⁻³⁰⁴

Christus verwesen.^{Titel}

305 Hoe krachtig weet de Nijd het oog van ons gemoed³⁰⁵
 De Reden te verblinden!
 Dat mergeloos gedrocht kan ons het quade, goed,³⁰⁷
 Het goede, quaed doen vinden.

De Boosheyd staet aen d'een, de Deugd aan d'ander zy,³⁰⁹
 310 Ghy door den nijd gedreven,
 Verwoede Phariseen, ghy spreeckt de Boosheyd vry,³¹¹
 En steekt de Deugd na 't leven.³⁰⁹⁻³¹²

299 *te recht*: volgens recht en billijkheid.

300 *tong*: woordvoerder.

301 *daer boven*: in de hemel.

303 *schuldeloose saek*: rechtvaardige zaak.

304 *doemen*: vonnissen; *sonder spraek*: zwijgend (vgl. Jes. 53:7).

297-304 Vgl. *Formulier om dat heylige Nachtmael te houden*: 'Onschuldich ter doot veroordeelt, op dat wy voor tgerichte Gods vry gesproken souden werden.'

Titel *verwesen*: veroordeeld.

305 *krachtig*: zeer; *het oog van ons gemoed*, *De Reden*: de rede als het vermogen tot onderscheiding van goed en kwaad, het oog van onze ziel.

307 *mergeloos*: uitgemergelde, 1.: krachteloze.

309 *De Boosheyd*: Barabbas, een oproermaker, 'die in den oproer eenen dootslagh gedaen hadde' (Marc. 15:7); *de Deugd*, vgl. de aant. bij vs. 259.

311 *verwoede*: verdwaasde.

309-312 Vgl. Matth. 27:20: 'Maer de Overpriesters ende de Ouderlingen hebben de scharen aengeraden dat sy souden Barabbam begeeren, ende Jesum dooden.'

*

- Om aen d'onnooselheyd des Heylands lang verwacht³¹³
 Uw' moordsucht te betoonen,
- 315 Getroost ghy u een' pest van 't menschelijk geslacht³¹⁵
 Een' moorder te verschoonen.³¹⁶
- Hoe kond ghy, wreed gebroed, hoe kond ghy onverschrikt³¹⁷
 Dien Artz ter dood verwijzen,
 Die met een woord, een wenk uw' kranken heeft verquikt,³¹⁹
- 320 Uw' dooden doen verrijsen?
- Noch maekt ghy swarigheyd (zoo teer sijt ghy van geest)³²¹
 't Gerichte te versellen,³²²
 Om onbesmet quansuys te treden tot uw feest,³²³
 En suyvere gesellen,³²⁴
- 325 Ghy ruyd van buyten vast bey rechter op en graeu³²⁵
 Om d'onschuld t'onderdrucken,³²⁶
 En hebt geveynst geboeft 't geweten niet te naeu³²⁷
 Voor moord en boevestucken.

*

- 321-332 A. *ontbr.*
- 313 *lang verwacht*: eindelijk, na lang op een geschikte gelegenheid gewacht te hebben; vgl. voor een dgl. onontwikkelde bijzin: lang geleden (partic. praet. van 'lijden': voorbijgaan). Voor de bedoeling vgl. Joh. 11:53: sedert de opwekking van Lazarus 'raetslaeghden sy te samen, dat sy hem dooden souden.'
- 315 *Getroost ghy u*: Durft gij.
- 316 *verschoonen*: sparen.
- 317 *kond*: kunt; *onverschrikt*: zonder te vrezen.
- 319 *verquikt*: gezond gemaakt.
- 321 *swarigheyd*: bezwaar; *teer ... van geest*: teergevoelig.
- 322 Bet.: aanwezig te zijn bij het (Romeinse) rechtsgeding; vgl. Joh. 18:28: 'ende sy en gingen niet in het rechthuys, op dat sy niet verontreynigt en souden worden, maer op dat sy het Pascha eten mochten.' Het proces had plaats in het Praetorium, en daarbij waren de joden niet tegenwoordig (Joh. 18:33, 38).
- 323 *onbesmet quansuys*: z.g. rein; z.g., want hiervoor stond er geen gebod in het O.T., het was slechts een joods gebruik (*Kantt. Hand.* 10:28).
- 324 *suyvere gesellen*: fijne broeders, 1.: reine mannen (rein, doordat ze de joodse wet zo angstvallig onderhouden).
- 325 *van buyten*: daarbuiten; *vast*: steeds maar; *bey ... en*: zowel ... als.
- 326 *onderdrucken*: verdrukken.
- 327 *hebt ... 't geweten niet te naeu*: zijt niet te nauwgezet van geweten om terug te deinzen.

*

Hy dan, die u wel eer gewitte graven hiet,³²⁹
 330 Had kennis van uw' perten,³³⁰
 En wist wel dat ghy meer d'onzuyverheyd ontsiet³³¹
 Der handen als des herten.

De rechter staet ver stelt, en met d'onnooselheyd
 Beladen en verlegen;³³³⁻³³⁴
 335 Hy poogt het lichte graeu door priester-nijd verleyd³³⁵
 Tot reden te bewegen.³³⁶

Maer och! hy poogt om niet; die opgeruyde schaar³³⁷
 Wil na geen' reden hooren.³³⁸
 't Roept al kruyst, kruyst den boef, kruyst, kruyst den lasteraer,
 340 Of wacht des keyzers toren.³³⁹⁻³⁴⁰³⁴⁰

Wacht, Rechter, wacht u wel uw' handen aen het bloed
 Des vromen mans te schennen,³⁴¹⁻³⁴²³⁴²
 Dien uwer vrouwen droom, uw' lippen en gemoed³⁴³
 Van schulden suyver kennen.³⁴⁴

*

333 A. d'Onnooselheydt

329 *gewitte graven*, vgl. Matth. 23:27: 'gy zijt de witgeplaesterde graven gelijk, die van buyten wel schoon schijnen, maer van binnen zijne vol dootsbeenderen ende aller onreynigheyd.'

330 *perten*: streken.

331 *ontsiet*: vreest. Vgl. Luc. 11:39: 'Nu gy Pharizee, gy reynight het buytenste des drinckbekers ende des schotels: maer het binnenste van u is vol van roof ende boosheyd.' Voorts Marc. 7:3-4.

333-334 *staet ... Beladen*: is begaan.

335 *het lichte graeu*: het wufte volk, het wispelturige gepeupel.

336 Bet.: ertoe te bewegen, hun verstand te gebruiken. De toespraak van Pilatus: Luc. 23:14-16.

337 *om niet*: voor niets, vergeefs.

338 Bet.: Wil niet naar rede luisteren.

339-340 Vgl. Luc. 23:23: 'Maer sy hielden aen met groot geroep, eysschende dat hy soude gekruyst worden: ende haer ende der Overpriesteren geroep wiert geweldiger'; Joh. 19:12: 'de Joden riepen, seggende, Indien gy desen loslaet, soo en zijt gy des Keyzers vrient niet.'

340 *wacht*: neemt u in acht.

341-342 *uw' handen ... te schennen*: u te vergrijpen.

342 *vromen*, vgl. aant. bij vs. 141.

343 *uwer vrouwen*: van uw vrouw; vgl. Matth. 27:19: Pilatus' vrouw zond hem de boodschap: 'Hebt (doch) niet te doen met dien rechtveerdigen: want ick hebbe heden veel geleden in den droom om sijnen wille'; *uw' lippen*, vgl. Luc. 23:14, 15, 22; *gemoed*, vgl. Matth. 27:18.

344 Bet.: schuldvrj verklaren.

345 Of wilt ghy, dwase, meer den Priesterlijcken trots³⁴⁵
 Als uw' geweten schroomen?³⁴⁶
 Hoe? sal des Keysers gunst u waerder zyn als Gods,³⁴⁷
 Of als het recht des vromen?

Helaes! ick sie wel ja: och of die hoofsche kunst³⁴⁹
 350 Met u waer overleden.
 Hoe vele vindm'er noch die om der Grooten gunst
 Der kleenen recht vertreden!

Ghy werpt het Schaepken dan ook tegens uw gemoed³⁵³
 Den wolven op de tanden;
 355 En meent de vuyle vlek t'ontwijken van dat bloed³⁵⁵
 Door 't wasschen van uw' handen.³⁵⁶

Ia wasch uw' handen vry tot blijk van suyverheyd,
 Ghy sult al veel verplassen,
 Eer ghy de smette sult van sulk een schandig feyt
 360 Uyt uw' gewisse wasschen.³⁶⁰

En ghy, ghy, die de wraek van dat onnoosel bloed³⁶¹
 Hebt over u beropen,³⁶²
 Ghy sult (gelooft 'et vry) ghy sult'et, boos gebroed,
 Eens met uw bloed bekoopen.

365 Helaes! geen veertigmael en sal de Son den Ram
 Verwermente doorkruypen,³⁶⁵⁻³⁶⁶
 Of 't uytgestorte bloed van dat onschuldig Lam³⁶⁷
 Sal u in d'oogen druypen.³⁶⁸

345 *den Priesterlijcken trots*: de trotse priesters.

346 *schroomen*: vrezzen.

347 *waerder*: kostbaarder.

349 *die hoofsche kunst*: die aan de hoven gebruikelijke handelwijze.

353 *tegens uw gemoed*: tegen uw eigen overtuiging in.

355 *t'ontwijken*: te ontkomen aan.

356 Vgl. Matth. 27:24: Pilatus nam water 'ende wiesch de handen voor de schare, seggende, Ick ben onschuldigh van het bloet deses rechtveerdigen'.

360 *gewisse*: geweten; vgl. voor deze str. *de Kantt.* op bovengenoemd vers: P. was niet geheel onschuldig 'alsoo hy niet en vermocht eenen onschuldigen ten believen van andere te dooden'.

361 *ghy*: het joodse volk; *van*: over; vgl. Matth. 27:25: 'Ende alle het volck antwoordende seyde, Sijn bloet (kome) over ons, ende over onse kinderen.'

362 *beropen*: opgeroepen, 1.: ingeroepen.

365-366 Bet.: Geen veertig jaren zullen er verlopen; bedoeld wordt op de inneming van Jeruzalem in 70; *den Ram Verwermente*: de zon treedt bij de aanvang van de lente in het teken van de ram, althans zo was het ± tweeduizend jaar geleden: op Goede Vrijdag stond de zon dus in dat teken van de dierenriem.

367 *uytgestorte*: vergoten.

368 Bet.: Zal u duur te staan komen.

En ghy, die nu soo mild voor 't leven van een' man³⁶⁹
 370 Derft dertig schijven tellen;³⁷⁰
 Weest seker en gewis dat uwer dertig dan
 Maer een' en sullen gellen.³⁷¹⁻³⁷²

Pilatus evenwel, Iscarioth en ghy³⁷³
 Dient tegens uw' begeeren,³⁷⁴
 375 Ia vordert en volvoert ook door uw schelmery³⁷⁵
 Den grooten raed des Heeren.³⁷⁶

Het hoofd der huychelaers en wilde self soo 't scheen³⁷⁷
 Gods raed niet tegen vallen;³⁷⁸
 Hoewel hy 't anders vat; hy oordeelt dat'er een³⁷⁹
 380 Te sterven dient voor allen.

Dus weet de wijse God sijn allerwijsten raed
 Door sotheyd te voltrecken:
 Dus weet hy soet uyt suur; dus weet hy goed uyt quaed,
 En heyl uyt hel te trecken.³⁸⁴

369 *ghy*: priesters; *mild*: gul.

370 *schijven*, nl. de zilverlingen voor het verraad van Judas.

371-372 Bet.: Weest ervan overtuigd dat dertig van u dan maar één zilverling waard zullen zijn (Een zilverling was volgens de *Kantt.* op Matth. 26:15 ongeveer een halve of een kwart rijksdaalder waard). In de oorlog tegen de joden werden 97.000 gevangenen gemaakt; 1.100.000 joden stierven of sneuvelden (Fl. Josephus, *Joodse Gesch.*, VI, 45).

373 *evenwel*: niettemin (al beseft gij dit zelf niet).

374 *tegens uw' begeeren*: tegen uw zin.

375 *vordert*: bevordert; *volvoert*: voert uit.

376 *raed des Heeren*: het eeuwig plan van God met deze wereld.

377 *Het hoofd der huychelaers*: Kajafas.

378 *tegen vallen*: ingaan tegen.

379 *'t anders vat*: er een ander begrip van heeft. Vgl. Joh. 11:50: Kajafas zeide (in het Sanhedrin na de opwekking van Lazarus) 'dat het ons nut is, dat een mensche sterve voor het volck, ende het geheele volck niet verloren en ga'. Johannes voegt eraan toe dat dit profetische woorden waren, maar dat zij op heel andere wijze in vervulling gegaan zijn dan K. bedoelde, of zoals de *Kantt.* het zeggen: 'Hy verstont dit wel van den wereltlicken stant des Joodschen volcks, maer Godt heeft sijne tonge alsoo gestiert, dat hy onwetende gepropheteert heeft van de vrucht des doots Christi, tot versoeninge ende behoudinge der uytverkorene kinderen Godts.'

384 *hel*: helse boosheid; *trecken*: puren.

385 Dus heeft hy tot een goed en heylsaem wit beleyd³⁸⁵
 Der menschen boose vonden,³⁸⁶
 En ons, als door de hand der sondaers, toebereyd³⁸⁷
 Het tegengift der sonden.

Christus gegeesselt, bespogen, bespot.

390 Moest ghy de strengheyd oock der Roomsche sede smaken,³⁸⁹
 O Jesu overgoed?
 Ach! mogt uw lichaem niet aen 't schandig hout geraken,
 't En zy door felle roên gepurpert in sijn bloed?³⁹²

Had dan de Rechter sich niet grof genoeg vergrepen,
 Dat hy u dus verwees?³⁹⁴
 395 Dus schuldeloos verwees? ach! moest hy noch met sweepen³⁹⁴⁻³⁹⁵³⁹⁵
 En roeden morselen uw teer en edel vleesch?

De beulen toonen sich elk even seer verbolgen,³⁹⁷
 Hunn' krachten heulen t'saem.³⁹⁸
 Ik sie op elken slag een' ope wonde volgen,
 400 Op elken wederslag een' purper-roode straem.⁴⁰⁰

Amy! amy! die sweep komt op de teere lenden,⁴⁰¹
 Die op de ribben aen.
 O mijn' versteende siel, sie, sie op wat ellenden⁴⁰³
 En smerten uwen Heer uw' vuyle lusten staen.⁴⁰⁴

385 *wit*: einddoel; *beleyd*: geleid.

386 *vonden*: bedenksels, gedachten.

387 *als*: als het ware, *toebereyd*: bereid, klaargemaakt.

389 *Roomsche sede*: Romeinse gebruik (*Kantt.* bij Matth. 27:26: 'De Romeynen hadden ... de gewoonte, datse de gene die tot de doot verwesen waren, eerst opentlick deden geesselen').

392 *'t En zy*: Tenzij eerst; *gepurpert*: rood gekleurd; *sijn*, nl. van het lichaam.

394 *verwees*: veroordeelde.

394-395 *dus*: zó, op deze wijze.

395 *noch*: ook nog.

397 *even seer verbolgen*: even grimmig.

398 *heulen t'saem*: verenigen zich (tot een gemeenschappelijk doel).

400 *wederslag*: volgende slag (van de tweede beul); *straem*: striem.

401 *Amy*: Ai mij; *die ... die*: de ene ... de andere.

403 *versteende*: steenharde (in tegenstelling met *teere lenden*).

404 *smerten*: pijnen.

- *
 405 Sie, sie hoe d'onschuld moet voor uwe schulden bloeden,
 En stil en sonder stem
 De grouwelijcke breuk vergelden en vergoeden,⁴⁰⁷
 Die Adam had gemaekt, en ghy helaes! in hem.
- Hoe kond ghy, kijckeren, dat smijten langer dulden?⁴⁰⁹
 410 Ach! weet ghy wien men slaet?
 Men slaet de trouwe borg, die voor all' 's wereldds schulden,
 De borge, die voor mijn', die voor uw' schulden staet.⁴¹²
- Men slaet den teeren rug, die met ons' schelmeryen
 Belast is al te swaer;⁴¹⁴
 415 Men slaet de schouderen, die d'ons' van slagen vryen;⁴¹⁵
 Men slaet een' God in 't vleesch, een' God en mensch te gaêr.⁴¹⁶
- Wilt, beulen, aen dit vleesch uw' hand niet vorder schenden,⁴¹⁷
 Roert, roertse niet soo vlug:⁴¹⁸
 Die slag (gelooff'tet vry) viel nutter op uw' lenden,⁴¹⁹
 420 Die op des rechters borst, en die op mijnen rug.
- Verkeerde rechter, seg, is 't niet genoeg gesmeten,⁴²¹
 Niet lang genoeg gewoed?
 Ghy siet (ô wreed bedrijf!) den rug van een gereten,
 De schouderen gevilt, den boesem rood van bloed:
- 425 Ghy siet de zijden bey doorsweept aen alle zijden;⁴²⁵
 En siet ghy dit verdriet,
 Dit bitter lijden aen ontkleed van medelijden?⁴²⁷
 Dit weenende gelaet, en, wreede, weent ghy niet?

* 417 A. voorder
 407 *breuk*: misstap, zonde; *vergelden*: betalen (voor); *vergoeden*: weer goed maken.
 409 *kond*: kunt; *smijten*: slaan.
 412 *staet*: aansprakelijk is.
 414 *belast*: beladen.
 415 *van ... vryen*: vrijwaren voor.
 416 *een' Godt in 't vleesch*: een vleesgeworden God; *te gaêr*: te zamen.
 417 *uw' hand ... schenden*: u vergrijpen.
 418 *Roert*: Beweegt.
 419 *vry*: voorzeker.
 421 *Verkeerde*: Ontaarde; *gesmeten*: geslagen.
 425 *sijden-zijden*: men lette op het kunstmatig verschil tussen de begrippen 'zijde' in engere en ruimere zin (vgl. *Stv. zijn* esse en *sijn* suus); *doorsweept*: met zweepslagen doorstriemd; *aen alle zijden*: overal.
 427 *ontkleed*: ontbloot.

*

Och! noch al, noch al klinkt dat kletsen in mijn' ooren⁴²⁹
 430 Van sweep en taye roe:
 Daer valt de leste slag, of soud ick qualijk hooren?⁴³¹
 Ach neen; men bind hem los gemat tot swijmens toe.⁴³²

Maer sal de wreedheyd nu door 't woeden op de lenden
 En sijden zijn verzaed?
 435 Neen, neen, nu salse sich tot hoofd en aensicht wenden,
 En die voorgaende smert verdubbelen met smaed.

De Deugd schier uytgebloed, schier t'eenemael aen 't flauwen,⁴³⁷
 En afgemartelt schier,
 Valt van de felle vuyst der beulen in de klauwen
 440 Des woedenden soldaets, dat 's van den vloed in 't vier.⁴⁴⁰

Hier wordse weer bespot, bespogen en geslagen,
 En van gewaed berooft;
 Hier doetmen haer om 't lijf een slet van purper dragen,⁴⁴³
 Een' spot-staf in de hand, een' sotskroon om het hoofd:

445 Om 't hoofd, dat binnen sich een' wijsheid houd verholen,⁴⁴⁵
 Waer by de wetenschap,
 De wijsheyd en vernuft van all' des werelds scholen
 Niet, niet als sotheyd is, als wind, als kinderklap.⁴⁴⁸

*

- 447 A. 't vernuft
 429 *noch al*: nog steeds.
 431 *qualijck*: niet goed.
 432 *gemat*: uitgeput.
 437 *De Deugd*, vgl. aant. bij vs. 259; *schier uytgebloed*: bijna doodgebloed; *t'eenemael*: helemaal; *aen 't flaeuwen*: op het punt te bezwijmen.
 440 *des woedenden soldaets*: van de tierende soldaten, vgl. Matth. 27:27: 'Doe namen de krijgshknechten des Stadthouders Jesum met haer in het Rechthuys, ende vergaderden over hem de gansche bende'; *van den vloed in 't vier*: van de ene onaangename toestand in de andere, vgl. de uitdr. *uyt de roock in 't vier* (Stoett, *Ned. Spreekw.* II, no 1920).
 443 *slet*: versleten kledingstuk, vod.
 445 *verholen*: verborgen.
 448 *niet als*: niets dan; *kinderklap*: kinderpraat.

*

Hier hoortse sich in spot Vorst, Prins en Koning noemen,⁴⁴⁹
 450 Maer, ongenadig rot,⁴⁵⁰
 Ghy lapt de waerheyd uyt en meentse te verbloemen.⁴⁵¹
 Hy is het in de daed, 't geen ghy hem noemt in spot.

Flus riept ghy, lasteraer, tsa wil ons propheteren,⁴⁵³
 Wie was het die u smheet?⁴⁴¹⁻⁴⁵⁴⁴⁵⁴
 455 Nu kroont ghy hem met smaed: dus moet hy sich onteeren
 Sien in sijn ampt van Prins, van Priester, van Propheet.⁴⁵⁶

Schaemt ghy u, boeven, niet, met fluymen te besmetten⁴⁵⁷
 Dat suyver aengesicht,
 Waer voor de hemelen sich schamen en ontsetten,⁴⁵⁹
 460 Waer by de sterren self onsuyver zijn van licht?⁴⁶⁰

Maer wat ontsich, helaes! wat schaemte soud' u dwingen,⁴⁶¹
 Die selfs de vuyst verwoed⁴⁶²
 Soo fel daer tegens drijft, dat neus en mond ontspringen,⁴⁶³
 En 't blond geslagen oog sijn' tranen mengt in t' bloed?⁴⁶⁴

*

452-456 A. *ontbr.*

449 *se*, nl. de Deugd, Christus.

450 *ongenadig rot*: wrede bende.

451 *lapt ... uyt*: flapt ... uit; *en*: terwijl ge.

453 *Flus*: Kort tevoren, Zoëven, nl. in de vergadering van het Sanhedrin, vgl. Matth. 26:67-68: 'Doe spogen sy in sijn aengesichte, ende sloegen hem met vuysten. Ende andere gaven hem kinnebacksslagen, seggende, Propheeteert ons Christe, wie is 't die u geslagen heeft?'; *propheteren*: onthullen hetgeen verborgen is.

441-454 Vgl. Matth. 27:27-28: 'Ende als sy hem ontkleet hadden, deden sy hem eenen purperen mantel om. Ende een kroone van doornen gevlochten hebbende, setteden (die) op sijn hoofd, ende eenen rietstock in sijne rechter(hant): ende vallende op hare knijen voor hem, bespotteden sy hem, seggende, Weest gegroet, gy koningh der Joden.'

454 *smeet*: sloeg.

456 *van Prins, van Priester, van Propheet*: het 'drievoudig ambt' van Christus. Deze trias is te vinden in Zondag 12 van de *Heid. Cat.* en is o.a. gebaseerd op Deut. 18:15, Ps. 110:4, Ps. 2:6. Als koning werd Chr. onteerd door de spotkroon, als profeet door de spot inzake het profeteren, als priester door de betiteling (Gods)*lasteraer*.

457 *fluymen*, vgl. Matth. 27:30: 'Ende op hem gespogen hebbende, namen sy den rietstock ende sloegen op sijn hoofd.'

459 *Waer voor enz.*, nl. nu het zo met speeksel besmet is.

460 *Waer by*: Waardoor; *self*: zelfs; *onsuyver van licht*: dof (vgl. *suyver* in vs. 458: het heelal lijdt mee met de Zoon van God).

461 *ontsich*: eerbiedige vrees; *dwingen*: in toom houden.

462 *de vuyst verwoed*: de dolle vuist.

463 *daer tegens drijft*: erop laat neerkomen; *ontspringen*: openspringen, beginnen te bloeden.

464 *blond*: bont en blauw (eig. geelachtig blauw).

- *
 465 Noch meer. de distelkroon hem om het hoofd gewonden⁴⁶⁵
 (Ondraechelijcken hoon!)
 Die slaet, die drukt ghy neer, opdat hy soo veel' wonden
 Mag dragen aen sijn hoofd, als prickels aen die kroon.⁴⁶⁸
- O ghy mijn schuldig hert terstond van spijt ontsteken⁴⁶⁹
 470 Ook om een klein verwijt,⁴⁷⁰
 Sie wat uw Koning lijd, ja lijd om uw' gebreken,⁴⁷¹
 la schuldeloos, ja stil en sonder morren lijd.
- la sie hem vry te deeg van boven tot beneden,⁴⁷³
 Sulx is des rechters wensch
 475 Die hem aldus verçiert doet voor elcx oogen treden,
 En elk vermaent tot sien, en roept: *Siet daer den mensch*,⁴⁷⁶
- Sie daer den mensche*, mensch, ach! stel uw' ydelheden
 Een weynig aen d'een sij.⁴⁷⁷⁻⁴⁷⁸
 Wilt slechts een oogenblik aen dit tooneel besteden,
 480 En *sie den mensch*, sie God, maer mensche, mensch, om dy.⁴⁸⁰
- Hier staet de Sone Gods des Hemels welgevallen,⁴⁸¹
 Verdrukt van helschen nijd:⁴⁸²
 Voor allen staet hy hier, hier staet hy om ons allen,
 Aen allen doende sien wat hy voor allen lijd.

- * 470. oock tekst heeft *Ook* zonder *c.*
 477 *C. Siet*
- 465 *distelkroon*: doornenkroon. De woorden *doornen* en *distelen* worden in de *Stv.* op tal van plaatsen in één adem genoemd.
- 468 *prickels*: doornen.
- 469 *van spijt ontsteken*: van woede ontstoken, in drift ontbrand.
- 470 *oock*: zelfs.
- 471 *gebreken*: boze neigingen.
- 473 *sie*: bezie; *te deeg*: goed, met volle aandacht.
- 476 *vermaent*: aanspoort; vgl. Joh. 19:5: 'Jesus dan quam uyt, dragende de doornen kroone, ende het purperen kleet. Ende (Pilatus) seyde tot haer, Siet, de mensche.'
- 477-478 *stel uw' ydelheden ... aen d'een sij*: laat uw nietswaardige vermaken nu eens varen.
- 480 *maer mensche, mensch, om dy*: maar mens geworden, o mens, om u.
- 481 *des Hemels welgevallen*, vgl. Matth. 3:17 (bij de doop van Jezus door Johannes): 'Ende siet, een stemme uyt de hemelen, seggende, Dese is mijn Sone, mijn geliefde, in den wekken ick mijn welbehagen hebbe', en Matth. 17:5 (bij de verheerlijking op de berg).
- 482 *van*: door; *nijd*: vijandschap.

- *
 485 Hier staet hy, die by God voor onse schuld moet spreken,⁴⁸⁵
 Als stom en sonder mond:
 Ach! ach! die 't all vertroost, staet hier van troost verstecken:⁴⁸⁷
 Die 't all' verlost, geboeyt: die 't all geneest, gewond.
- Is dit het aengesicht, zijn dit de frisse kaken
 490 Van 's Hemels bruydegom,⁴⁹⁰
 Waer op het blos in 't blank soo vierig plag te blaken,⁴⁹¹
 Het purper van de roos in 't sneeu der leliblom?
- Is dit die schoone vriend die ieder deed ontvonken,⁴⁹³
 Die beyde rood en wit,⁴⁹⁴
 495 Wiens oogen lieflijk als duyven-oogen blonken,
 Wiens mond was als korael, wiens geurig hair als git?⁴⁹⁶
- Ach! ach! hoe siet hy nu, hoe jammerlijk vervallen,⁴⁹⁷
 Hoe flaeu en ongedaen!⁴⁹⁸
 Van all' die aardigheyd en sien wy niet met allen,⁴⁹⁹
 500 't Is all door smert en smaed, door hertseer all vergaen.⁵⁰⁰
- Helaes! men siet aen hem van boven tot beneden
 Geen lid dat niet en lijd:
 Zijn voorhoofd is gebuylt, sijn' sijden zijn doorsneden,⁵⁰³
 Sijn' oogen vol verdriet, sijn' ooren vol verwijt,⁵⁰⁴

- *
 500 A. hartseer
 485 voor ... spreken: zich borgstellen voor, 1.: opkomen voor; om 'spreken' te behouden mét de tegenstelling in volgend vs. zou ik 'vertalen': ten beste spreken, pleiten.
 487 verstecken: beroofd.
 490 's Hemels bruydegom: Christus, zo genoemd op grond van het Hooglied, Ps. 45, Openb. 19 en 21, in mystiek huwelijk verbonden met de Bruid, d.i. de kerk.
 491 het blos: de blozende kleur; vierig: vurig; plag te blaken: eertijds gloeide.
 493 die schoone vriend, vgl. Hoogl. 5:16: 'Sulck een is mijn Liefste, ja sulck een is mijn Vrient, gy dochters van Jerusalem'; ontvonken: in liefde ontvlammen.
 494 rood en wit (nl. was), vgl. Hoogl. 5:10: 'Mijn Liefste is blanck ende root'; duyven-oogen: 'Sijne oogen zijn als der duyven by de waterstroomen' (vs. 12).
 496 als korael, vgl. 'Uwe lippen zijn als een scharlaken snoer' (van de bruid gezegd, Hoogl. 3:4); als git, vgl. 'sijne hairlocken zijn gekrult, swart, als een rave' (5:11).
 497 siet hy nu: ziet hij er nu uit. De volgende verzen zijn geïnspireerd door de profetieën over de lijdende knecht des Heren (Ps. 22, Jes. 53); vervallen: uitgeteerd.
 498 flaeu: krachteloos, mat; ongedaen: lelijk, afzigtelijk.
 499 aardigheyd: schoonheid.
 500 smert: pijn; smaed: hoon; hertseer: zielsverdriet; vergaen: verloren gegaan.
 503 gebuylt: met builen bedekt.
 504 sijn' ooren vol verwijt: hij hoort nog al de tot hem gerichte woorden van hoon.

- 505 Sijn' lippen doodsch en bleeck, sijn' kaken ingevallen,
 Sijn' haren stijf van bloed;
 En 't welk noch harder drukt, ja swaer valt boven allen,
 Hy draegt in 't seerig lijf noch seeriger gemoed.⁵⁰⁸
- O ghy, die spottelijk all' 't aardrijk loopt beroeren⁵⁰⁹
 510 Om ik en weet wat kroon,⁵¹⁰
 Siet welk' een' hoon-kroon hier der Vorsten voogd moet voeren,⁵¹¹
 la voert vrywilliglijk, om ons t'ontslaen van hoon.⁵¹²
- Leert eens de sotte sucht tot 's werlds eer vergeten⁵¹³
 Door liefde tot de sijn',⁵¹⁴
- 515 Die t'uwen besten heeft een' staf een rijk versmeten,⁵¹⁵
 Daer all' uw' staven stof, uw' rijcken rook by zijn.⁵¹⁵⁻⁵¹⁶
- Ach! die om ydel' eer met vier en yser woeden,⁵¹⁷
 Of om een' lichten hoon
 De wereld jammerlijk hier roocken doen, daer bloeden,
 520 't Sijn roovers, stroopers sijn 't, al draegt hun hoofd een' kroon.
- O ghy, die kinderlijk op hairlok of op kleeren⁵²¹
 Verwaende lusten voed,⁵²²
 Treet toe tot dit tooneel, siet, siet, hoe 't hair uws Heeren
 Om uw verwijft gebaer deurpoeyert hangt van bloed:⁵²⁴

508 *'t seerig lijf*: het pijnlijk lichaam; *seeriger gemoed*: groter zielepijn, 1.: pijnlijker zielsgesteldheid.

509 *spottelijk*: tot spot (van anderen); *beroeren*: in beroering brengen.

510 *ik en weet wat kroon*: ik weet niet wat voor een kroon.

511 *der Vorsten voogd*: der vorsten heer, vgl. Openb. 1:5: Jezus Christus, 'de Overste der koningen der aerde'; 17:14: 'want het (Lam) is een Heere der heeren, ende een Koningh der koningen' (ook 19:16).

512 *ontslaen*: bevrijden; *hoon*: schande.

513 *sucht*: begeerte.

514 *de sijn'*, nl. de eer van hem ...

515 *t'uwen besten*: om uw bestwil; *staf*: scepter; *versmeten*: verworpen.

515-516 Vgl. de geschiedenis van de verzoeking in de woestijn, inz. Luc. 4:5-8, waar Christus al de macht en de heerlijkheid van al de koninkrijken der wereld verwerpt; voorts Joh. 18:36: 'Mijn Koninckrijk en is niet van dese werelt: Indien mijn Koninckrijk van dese werelt ware, soo souden mijne dienaers gestreden hebben, op dat ick den Joden niet en ware overgelevert.'

517 *met vier en yser woeden*: oorlog voeren.

521 *kinderlijk*: onwijs, dwaselijk; *op ... op*: met ... met.

522 Bet.: aan wulpse begeerten voedsel geeft, 1.: opgeblazen begeerten koestert.

524 *gebaer*: uiterlijk; *deurpoeyert*: doordrenkt (met bijgedachte aan het haarpoeder der vrouwen).

525 Hy moet om uwen' t wil een hoofd vol wonden dragen,
 En soud ghy wel een' schaer
 Ter liefde van dat hoofd door uwen hairbos jagen?
 Neen, neen; uw Heer is u min waerdig als uw hair.⁵²⁸

O ghy, die uwen buyk tot God maekt van uw' herten,⁵²⁹
 530 Treed ook al herwaerts aen,
 Siet eens hoe uwen Heer uw' quade lusten smerten,⁵³¹
 En op wat wonden hem uw' weelde-vonden staen:⁵³²

Sijt ghy niet fraey gestelt om voor sijn' eer te lijden,⁵³³
 Die niet den minsten lust,
 535 Den minsten buyklust soud om sijnent wil besnijden,⁵³⁵
 Al mogt sijn' smert daer door en lijden sijn gesust?⁵³⁶

O ghy, die 't goud als God verheft in uw' gemoeden,⁵³⁷
 Ghy word hier ook genood,
 Komt by, siet hoe om u de Gever aller goeden,⁵³⁹
 540 Die 't all aen allen schenkt, van allen staet ontbloot.⁵⁴⁰

Ghy, die soo vierig sijt in schijven op te hoopen,⁵⁴¹
 Ghy (heb ik dik gedocht)
 En soud den Sone Gods van 't kruys niet willen koopen
 Tot noch geringer prys als ludas hem verkocht.

528 *waerdig als*: waard dan.

529 Vgl. Philipp. 3:18-19: 'vyanden des kruyses Christi ... welcker Godt is de buyck'.

531 *smerten*: pijn doen.

532 *weelde-vonden*: grillen door genotzucht ingegeven; *staen*: te staan komen.

533 *fraey gestelt*: uitstekend geschikt (ironisch).

535 *buyklust*: vleselijke begeerte; *besnijden*: besnoeien.

536 *gesust*: gelenigd.

537 *als God verheft*: als Mammon eert, vgl. *Kantt.* op Matth. 6:24: 'Is een Syrisch woort, ende beteekent rijckdom, winste, ofte schatten, die de menschen dickmael als eenen Godt eeren ende dienen.'

539 *Komt by*: Komt dichterbij; *aller goeden*: van alle zegeningen.

540 *van allen*: van alles; een datief mv., die in de *Stv.* veel voorkomt, b.v. Hand. 20:35, Phil. 4:12, 1 Tim. 4:15, Tit. 2:9, 10, Hebr. 7:2); *staet ontbloot*: is beroofd.

541 *vierig*: vol ijver (vgl. voor deze bet. Neh. 3:20 en *Kantt.*).

- *
 545 En ghy, betoont ghy u noch even stijf van sinnen,⁵⁴⁵
 Onmenshelijcke schaer?
 Kan dit droef schouspel dan niet op uw' herten winnen?⁵⁴⁷
 Is 't noch al; kruyst den boef, kruyst, kruyst den lasteraer?⁵⁴⁸
- Ghy siet sijn teeder vleesch tot stervens toe doorslagen;⁵⁴⁹
 550 Noch perst ghy hem verwoed⁵⁵⁰
 Op dien gevilden rug 't vervloekte kruys te dragen⁵⁵¹
 Tot die vervloecte plaets alwaer 't hem dragen moet.⁵⁵²
- Sijn bloed en tranen-nat en kan u niet versaden,
 Ghy vordert noch sijn sweet.⁵⁵⁴
- 555 Ach! siet hoe hy geboogt, gebukt gaet en beladen,⁵⁵⁵
 En schier tot elcken stap beswijmelt dien hy treed.⁵⁵⁶
- Siet hoe de wreedheyd hem met sweepen groet en roeden⁵⁵⁷
 Soo ras hy iet vertraegt.
- Soo, soo, Cyrener, soo, vat aen en help dien moeden⁵⁵⁹
 560 't Kruys dragen, 't welk hy ook tot uwen besten draegt.⁵⁶⁰
- Ghy helpt het Offerlam sijn eygen alter dragen,⁵⁶¹
 Dien alter, die terstond
 Een offer dragen sal, 't welk God met ons verdragen⁵⁶³
 En d'offers schorten sal vereyscht in 't oud verbond.⁵⁶⁴

- *
 547 A. harten
 545 *stijf van sinnen*: stijfzinnig, onvermurwbaar.
 547 *niet op uw' herten winnen*: niet uw hart vertederen.
 548 *noch al*: nog steeds, 1.: toch, nochtans.
 549 *doorslagen*: doorwond.
 550 *perst*: noopt; *verwoed*: ontzind.
 551 *vervloekte kruys*, vgl. Gal. 3:13: 'Want daer is geschreven, Vervloect is een yegelijk die aen het hout hanght.'
 552 *vervloecte plaets*: Golgotha of 'hoofdscheelplaetse' ('Of, *plaetse des beckeneels*, of, *der hoofspanne*, welke plaetse alsoo schijnt genaemt te zijn, om dat aldaer de justitie plagh te geschieden, ende over sulcks vele dootshoofden van misdadige aldaer gevonde wierden' (*Kantt. Matth. 27:33*))
 554 *sweet*, nl. door de inspanning van het dragen van het kruis.
 555 *geboogt*: gekromd (lett.: boogvormig).
 556 *tot*: bij.
 557 *groet*: ranselt.
 559 *Cyrener*, vgl. Luc. 23:26: 'Ende als sy hem wech leydden, namen sy eenen Simon van Cyrenen, komende van den acker, ende leyden hem het kruyce op, dat hy 't achter Jesum droege.'
 560 *tot uwen besten*: om uw bestwil: voorstel voor omschrijving: tot uw voordeel, voor uw zieleheil.
 561 *Offerlam*: Lam Gods, voor de zonden der wereld geslacht; *alter*: altaar; Christus is priester (offeraar op het altaar) en offer tegelijk (Hebr. 10:10-12).
 563 *verdragen*: verzoenen.
 564 *schorten*: doen ophouden: 't oud verbond': het Oude Testament. Vgl. voor de afdoening van de ceremoniële wet en over de verzoening met God door het kruis: Hebr. 8-10, Eph. 2:14-16.

- *
 565 Dus trad hem Isac voor, die op sijn' moede leden⁵⁶⁵
 Hier ook sijn slachtbank brogt,⁵⁶⁶
 Dus tred hy 't voorbeeld na, maer och! op dat hy heden⁵⁶⁷
 Dat groote werk volvoer, 't welk Isac niet vermogt.
- Men drijft hem als een boef verachtelijk na buyten;
 570 Ach! kond ghy, kond ghy hem
 Hem, wreed Ierusalem, uyt uwe vesten sluyten,⁵⁷¹
 Die 't kruys den sleutel draegt van 't nieu Ierusalem?⁵⁷²
- Hy word gelijk een' pest een' schandvleck uitgestooten,⁵⁷³
 Nochtans met reyner bloed
 575 En hebt ghy, Joden, noyt uw' alteren begoten,
 Dat tuygt u Pontius, dat tuygt u uw gemoed.⁵⁷⁶
- [Soo wierd de roode Koe oock voormaels uytgedreven;⁵⁷⁷
 Soo sagmen haer voorheen
 Door 't bloedig offermes oock buyten 't leger sneven.⁵⁷⁹
 580 Hoe geestig komen beeld en leven overeen!]⁵⁸⁰

- * 577-580 *alleen in C.*
- 565 *Isac*, prefiguratie van Christus, vgl. Gen. 22:1-19; *Kantt.* op vs. 2: Abrahams offerande 'kan ons eenighsins afbeelden het genaden-werck Godes, die sijnen eygenen welbeminden Sone niet gespaert, maer voor ons allen overgegeven heeft, om onse sonden te dragen op het hout'.
- 566 *Hier*, nl. in het land Moria, vgl. Gen. 22:2 en de *Kantt.*: 'Dit is het lant daer in Jerusalem gelegen, ende de Tempel op den bergh Morija gebouwt is'; *sijn slachtbank*, vgl. vs. 6: 'Ende Abraham nam het hout des brand-offers, ende leyde 't op Isaac sijnen sone.'
- 567 *'t voorbeeld*: het prototype.
- 571 *wreed Ierusalem*, vgl. Matth. 23:37: 'Jerusalem, Jerusalem, gy die de Propheten doodet, ende steenight die tot u gesonden zijn'; *uyt uwe vesten*: buiten uw muren.
- 572 *den sleutel*, vgl. Jes. 22:22: 'Ende ick sal den sleutel des huys Davids op sijne schouder leggen', hetgeen blijkens Openb. 3:7 op Christus ziet: 'de Heylige, de Waerachtige, die den sleutel Davids heeft'; *'t nieu Ierusalem*: de hemel, vgl. Openb. 3:12 en 21:2.
- 573 *pest*: verderfelijk mens (vgl. Hand. 24:5, waar Paulus 'een peste' genoemd wordt door de hem vijandig gezinde joden).
- 576 *tuygt*: verzekert; *Pontius*: Pilatus, vgl. aant. bij vs. 343; *uw gemoed*, vgl. Luc. 23:48: 'Ende alle de scharen, die daer te samen gekomen waren om dit te aenschouwen, siende de dingen, die geschiet waren, keerden wederom slaende op hare borsten.'
- 577 *de roode Koe*: de 'roode volkomene veerse, in dewelcke geen gebreck en zy, op dewelcke geen jock gekomen en zy' uit Num. 19:1-10; zij werd 'buyten den leger' geslacht; de as ervan werd vermengd met water: dit was ontzondigingswater, dat onrein vlees reinigde, als het erop gesprekeld werd. Deze ganse ceremonie was prefiguratief, gelijk blijkt uit Hebr. 9:13; *voormaels*: eertijds.
- 579 *leger*: legerplaats, vgl. Hebr. 13:11-13: 'Daerom heeft oock Jesus, op dat hy door sijn eygen bloet het volck soude heyligen, buyten de poorte geleden. Soo laet ons dan tot hem uytgaen buyten de legerplaetse, sijne smaetheyt dragende'; *sneven*: sterven.
- 580 *geestig*: sprekend.

*

Hoe dringt, hoe woelt men hier! de Stad schijnt uytgelaten⁵⁸¹

En over 't veld gespreyd:⁵⁸²

't Krielt hier van vrouwen, mans, van Priesters en soldaten;

D'een scheld hier, d'ander swijgt; d'een lacht hier, d'ander schreyt:⁵⁸⁴

585 Maer 't vrouwelijck geslacht voornamelijck bewogen⁵⁸⁵

Met 's Heylands diepe smert,

Volgt sijn' bebloeden stap met rood bekretene oogen;

't Welk hem omsiende noch dees' woorden wringt van 't hert:⁵⁸⁸

Ghy Salems dochteren, laet (segd hy) af van weenen,⁵⁸⁹

590 Laet af, bedrukte schaer,⁵⁹⁰

Soo 't u om rampen lust of jammeren te stenen,

Steent om de mijne niet, maekt over d'uw' misbaer:

Want dagen staen u haest en tijden te verwachten⁵⁹³

Soo bange, soo beswaert,⁵⁹⁴

595 Dat elk die borst en buyk sal voor geseigent achten,⁵⁹⁵

Die noyt gesoogt en heeft, die noyt en heeft gebaert.⁵⁸⁹⁻⁵⁹⁶

*

585-596 A. *ontbr.*

581 *de Stad schijnt uytgelaten*: het lijkt of men de hele stad naar buiten heeft laten gaan; vgl. Luc. 23:27: 'Ende een groote menigte van volck, ende van vrouwen volghde hem.'

582 *gespreyd*: verspreid.

584 *scheld*: schimpt.

585 *'t vrouwelijck geslacht voornamelijck*: vooral vrouwen, vgl. Luc. 23:27: 'vrouwen ... welke oock weenden ende hem beklaegden'.

588 *wringt van 't hert*: met moeite afperst.

589 *Salem*: oude naam voor Jeruzalem (Gen. 14:18); *laet af van*: houdt op met.

590 *bedrukte schaer*: bedroefde mensen.

593 *haest*: weldra.

594 *beswaert*: bitter zwaar.

595 *die*, met klemtoon.

589-596 Vgl. Luc. 23:28-29: 'Gy dochters van Jerusalem, en weent niet over my, maer weent over u selven, ende over uwe kinderen. Want siet daer komen dagen, in welke men seggen sal, Saligh (zijn) de onvruchtbare, ende de buycken die niet gebaert en hebben, ende de borsten die niet gezooght en hebben.'

*

Dus naekt, dus nadert hy met sweeten en met stenen
 Den heuvel, dien de dood⁵⁹⁸
 Met schedels heeft besaeyt, en half verrotte beenen,
 600 Op dat hy haer aldaer als in haer vest bestoot.⁶⁰⁰

Daer klimt, daer houd hy stal, soo mat in all' sijn' leden⁶⁰¹
 Als in sijn' siel bedroeft:
 Daer word de Deugd gebloot van boven tot beneden,⁶⁰³
 Daer staetse moedernaectt in 't midden van 't geboeft.

605 Daer strekt men haer op 't hout: waer laet ick nu mijn' oogen?
 Soo wreed een 'rasery⁶⁰⁶
 En is myn teer gesicht niet machtig te gedoogen:⁶⁰⁷
 Amy! mijn hert beswijkt; ick geef my aen d'een zy.⁶⁰⁸

Christus gekruyst.

Ik hoor de spijckeren met ysselijcke slagen
 610 Door hout en handen jagen:
 't Geklop gaet overhand,⁶¹¹
 De wreedheyd treft by beurt dan d'een dan d'ander' hand.

Nu salse gaen aen 't hout de teere voeten hechten:
 Daer smijtse door den rechten,
 615 Daer door den slincken heen;⁶¹⁵
 Amy! wat slaen is dat! dat knerst door vleesch en been.

*

- 597 A. Hy naeckt, helaes! hy naeckt met sweeten en met steenen
 598 Vgl. aant. op vs. 552.
 600 *haer*, nl. de Dood (dus als vrouwelijk wezen gezien); *vest*: vesting; *bestoot*: aantast.
 601 *houd hy stal*: blijft hij staan; *soo mat ... Als*: even moe ... Als hij ... is.
 603 *de Deugd*, vgl. de aant. op vs. 259; *gebloot*: ontbloot.
 606 *rasery*: woest optreden.
 607 *teer gesicht*: ogen die weinig kunnen verdragen; *is ... machtig te gedoogen*: kan lijdelijk aanzien.
 608 *geeft my*: begeef me, ga, *aen d'een zy*: terzijde.
 611 *overhand*: om de beurt.
 615 *smijt*: slaat.

- Men recht het hout om hoog: ach! ach! dat dreunen, draeyen,⁶¹⁷
 Dat waggelen en swaeyen⁶¹⁸
 Dan van dan na den grond,⁶¹⁹
 620 Is elk hier weer op nieu een slag in elke wond.⁶²⁰
- Sie daer het kruys gerecht, sie daer des Heeren leden
 Van boven tot beneden
 Soo jammerlijk gerekt,
 Dat laes! het vel geen' rib geen' senuw houd bedekt:⁶²⁴
- 625 Sie daer het wondenbloed verspreyt in twee paer beken⁶²⁵
 Langs hout en armen leken,
 Dat suyver wondenbloed
 Gestort tot suyvering van ons besmet gemoed:
- Mijn siele (seg ik) sie, maer sie met een uw' sonden⁶²⁹
 630 Den oorsprong van sijn' wonden
 En onverdiende pijn;
 Hier siet ghy watse sijn, en watse waerdig sijn.⁶³²
- Want soo de gramme God de straf van ons' misdaden⁶³³
 Had liever op te laden⁶³⁴
 635 Een' schuldeloos' persoon,
 Ia sijnen Sone self, ja self sijn' eenig' Soon,
- Als ongestraft de smet der sonde te gedoogen;
 Soo moetse voor sijn' oogen
 Seer leelijk sijn en snood,⁶³⁹
 640 Ia leelijker als hel, als duyvel sijn en dood:

617 *dreunen*: schudden (Kil. *nutare*).

618 *waggelen*: slingeren.

619 *na*: naar.

620 *elk*: altemaal; *hier*, nl. op Golgotha.

624 *laes*: helaas; *senuw*: spier; *houd bedekt*: verbergt.

625 *twee paer beken*, enz.: het bloed uit de handwonden vloeit langs de armen, dat uit de voetwonden langs het hout.

629 *met een*: tegelijkertijd.

632 *se*, nl. uw wonden, 1.: zonden; *watse waerdig sijn*: wat ze (voor straf) verdienen.

633 *soo*: indien; *gramme*: toornige.

634 *Had liever*: Verkoos.

639 *leelijk*: afzichtelijk; *snood*: verderfelijk.

*

O laet u dan niet meer van sulk' een' vloek verheeren.⁶⁴¹

Nu wilt u weder keeren

Na 't kruysse, mijn gemoed,

En sie wat uwen Heer hier sien en hooren moet:

645 Hier siet hy in sijn' smert sijn' weynig' kleeders stelen,

En of door 't stael verdeelen⁶⁴⁶

Van 't woeste krijgers rot,⁶⁴⁷

Of wat ondeelbaer is verspelen door het lot.⁶⁴⁵⁻⁶⁴⁸

Twee moorders siet hy hier met sich ter wedersijden

650 Een selve straffe lijden⁶⁵⁰

Als waer de misdaed een,⁶⁵¹

la sich (ô spijt!) als 't hoofd gespijckert tusschen twee.⁶⁴⁹⁻⁶⁵²

Hy siet sijn' moeder hier met half gebroken' oogen⁶⁵³

Tot in haer siel bewogen

655 Om 't geen hy uyt moet staen,

la door haer' droeve siel een swaerd van droefheyd gaen.⁶⁵³⁻⁶⁵⁶

Sijn' Vader siet hy hier, maer toornig en ontsteken,⁶⁵⁷

Maer vaerdig om te wreken⁶⁵⁸

Den schandelijcken hoon,

660 Sich aengedaen by ons, op sijn' beminden Soon:⁶⁶⁰

*

641 C. verheeren,

641 *van sulk' een' vloek verheeren*: door dit kwaad overheersen (voor de bet. van *sulk' een'* vgl. Jac. 4:13: 'Wy sullen heden ofte morgen na sulcken stadt reysen').

646 *'t stael*: het zwaard.

647 *van*: door; *krijgers rot*: soldatenbende.

645-648 Vgl. Joh. 19:23-24: 'De krijgshknechten dan als sy Jesum gekruyst hadden, namen sijne kleederen (ende maeckten vier deelen, voor elcken krijgshknecht een deel) ende den rock. De rock nu was sonder naedt, van boven af geheelick geweven. Sy dan seyden tot malkanderen, Laet ons dien niet scheuren, maer laet ons daerover loten, wiens (die) zijn sal.'

650 *lijden*: ondergaan.

651 *een*: dezelfde.

649-652 Vgl. Marc. 15:27: 'Ende sy kruycighden met hem twee moordenaers, eenen aen (sijn) rechter, ende eenen aen sijn slincker (zijde).'

652 *spijt*: hoon; *'t hoofd*: de aanvoerder, de hoofdman.

653 *half gebroken' oogen*: bijna brekende blik (van Jezus gezegd).

653-656 Vgl. Joh. 19:25-27, tevens met toespeling op Luc. 2:35, waar Simeon van Maria profeteerde: 'Ende oock een sweert sal door uw' selfs ziele gaen').

657 *ontsteken*: verbolgen.

658 *vaerdig*: gereed.

660 *by*: door.

*

Hier siet, hier voelt hy hem soodanig als de poelen⁶⁶¹
 Des afgronds hem gevoelen;
 Hy siet, hy voelt hem hier⁶⁶³
 Als een' vergrimden Leeu, als een verterend vyer.⁶⁵⁷⁻⁶⁶⁴

665 Hier siet hy 's Hemels boôn als tuygen van sijn lijden
 Vergaert van alle sijden;
 Maer och! van allen geen,
 Geen, die hem hier vertroost, hier lijd hy 't all alleen.⁶⁶⁵⁻⁶⁶⁸

Hier hoort hy, nu byna van helschen angst verslonden,⁶⁶⁹
 670 Der lasteraren monden
 Soo onbeschaemt als wreed
 Noch smaden op sijn' smert, noch lachen in sijn leet.

Hier hoort hy: dit 's de man die tempelen kan slechten,
 En in dry dagen rechten,⁶⁷⁴
 675 Die goddelijke man
 Dael neder van het kruys, en toon nu wat hy kan.⁶⁶⁹⁻⁶⁷⁶⁶⁷⁶

Hier hoort hy: Dit 's de man die raed wist tot elcx pijn,⁶⁷⁷
 En suft hy op de sijne?⁶⁷⁸
 In God heeft hy vertrouwt,
 680 Laet sien eens of hem God nu helpen sal van 't hout.⁶⁷⁷⁻⁶⁸⁰

*

677-696 A. *ontbr.*

661 *hy*, nl. Christus; *hem*, nl. de Vader; *de poelen Des afgronds*, lett.: de afgronden van de hel; de helse geesten en de verdoemden (vgl. Openb. 19:20: 'den pool des vyers' en 9:1 'den put des afgronts').

663 *een' vergrimden Leeu*: een woedende Leeuw. In het O.T. wordt God soms een 'felle leeuw' genoemd: Job 10:16; Hos. 5:14, 13:7; *een verterend vyer*, vgl. Deut. 4:24: 'Want de HEERE uwe Godt die is een verteerende vyer'; Hebr. 12:29).

657-664 Vgl. *Formulier om dat heylige Nachtmael te houden*: 'Aengesien dat den toorn Gods tegen de sonde also groot is, dat hy die (eer dat hyse ongestraft liet blijven) aen sijnen lieven Sone Jesu Christo, met den bitteren ende smadelijcken doot des cruyces gestraft heeft.'

665-668 '*s Hemels boôn*: de engelen; *tuygen*: getuigen. Vgl. Matth. 26:53: Jezus bij de gevangenneming: 'Of meynt gy dat ick mijnen Vader nu niet en kan bidden, ende hy sal my meer als twaelf legioenen bysetten?'

669 *van helschen angst verslonden*, vgl. vr. en antw. 44 van de *Heid. Cat.*: het kruislijden was het dieptepunt van de 'nederdaling ter helle'; *byna*, vgl. Ps. 16:10: 'Want gy sult mijne ziele in de helle niet verlaten' (*Kantt.*: 'verstaet met sommige, de helse pijn die Christus in sijn lijden om onsent wille gedragen heeft').

674 *rechten*: oprichten.

669-676 Vgl. Matth. 27:39-40: 'Ende die voorby gingen lasterden hem, schuddende hare hoofden, Ende seggende, Gy die den Tempel afbreeckt, ende in drie dagen opbouwt, verlost u selven. Indien gy de Sone Godts zijt, soo komt af van het kruys.'

676 *Dael*: Dale; *toon*: tone.

677 *tot elcx pijn*: voor ieders lichamelijk lijden.

678 *suft hy op*: staat hij machteloos tegenover.

677-680 Vgl. Matth. 27:42-43: 'Andere heeft hy verlost, hij en kan hemselven niet verlossen. Indien hy de Koningh Israëls is, dat hy nu afkome van het kruys, ende wy sullen hem gelooven. Hy heeft op Godt betrouwt: dat hy hem nu verlosse indien hy hem (wel) wil.'

Ongoddelijk gebroed, dit pak van pijn te dragen⁶⁸¹
 Is thans sijn welbehagen;
 Ia weet dat hem de pijn,
 Die ghy aen hem verdient, meer druks doet als de sijn'.⁶⁸³⁻⁶⁸⁴

685 Hy bid hier niet alleen dat God u wil vergeven
 Den hoon aen hem bedreven,
 Maer bovendien hy pleyt
 Voor u, en schuyft uw schuld op uw' onwetenheyd.⁶⁸⁵⁻⁶⁸⁸

Hy dalen van het kruys? 't en komt hem niet gelegen;⁶⁸⁹
 690 Hy is te kruys gestegen,
 Onmenschelijk geslacht,⁶⁹¹
 Om meer sijn' lijdsaemheyd te toonen als sijn' macht.⁶⁸⁹⁻⁶⁹²

Gods Sone wil ons thans door lijden en door sterven
 Gods soen aen 't kruys verwerven;⁶⁹⁴
 695 De liefde tot dien soen
 Houd hem aen 't hout gehecht meer als uw' nagels doen.⁶⁹⁶

681 *dit pak van pijn*: deze last van lijden.

683-684 *de pijn, Die ghy aen hem verdient*: de pijn, Die gij (als straf) verdient door hem dit aan te doen; *meer druks doet*: meer benauwt, meer leed berokkent.

685-688 Vgl. Luc. 23:34: 'Ende Jesus seyde, Vader, vergeeft het haer, want sy en weten niet wat sy doen..'

689 *'t en komt hem niet gelegen*: het voegt hem niet.

691 *Onmenschelijk geslacht*: Onmensen.

689-692 Vgl. Luc. 24:26: 'En moeste de Christus niet deze dingen lijden, ende (alsoo) in sijne heerlickheyd ingaen?' (ook vs. 44-46).

692 *lijdsaemheyd*: geduld in het lijden.

694 *Gods soen*: De verzoening met God.

696 *nagels*: spijkers.

*

De bange mist ('t is waer) der menschelijke qualen⁶⁹⁷

Houd hier een wijl de stralen

Van sijne Godheyd doof:⁶⁹⁸⁻⁶⁹⁹

700 Maer waert ghy niet verblind door nijd en ongeloof,

Ghy soud in hem iet meer als menschelijks sien stralen

Ook door den mist der qualen:⁷⁰²

Siet maer den moorder an:

Die stijgt een boef te kruys, en sterft een eerlijk man,⁷⁰⁴

705 Dien weet hy van een' leeu terstond een lam te maken,

Sijn dat geringe saken?

Ia heden (sweert hy hem)

Word u mijn Rijk gemeen; is dat eens menschen stem?⁷⁰³⁻⁷⁰⁸⁷⁰⁸

En lust u meer te sien? soo slaet uw' duyster' oogen⁷⁰⁹

710 Eens opwaerts na den hoogen,⁷¹⁰

En schaemt u, schandig rot,⁷¹¹

Voor 't aensicht van de Son dien sienelijcken god;⁷¹²

* 697 A. Ongoddelijk gebroedt, 't is waer, de mist der qualen

704 A. ten kruys

697 *bange*: benauwende; *qualen*: kwellingen.

698-699 *Houd ... doof*: Maakt ... dof.

702 *Ook*: Zelfs nog.

704 *een boef*: als een misdadiger; *een eerlijk man*: als een rechtvaardig mens.

703-708 Vgl. Luc. 23:42-43: De ene boosdoener zeide tot Jezus: 'Heere, gedenckt mijner, als gy in uw Koninckrijcke sult gekomen zijn. Ende Jesus seyde tot hem, Voorwaer segge ick u, heden sult gy met my in het paradijs zijn.'

708 *gemeen*: deelachtig.

709 *duyster'*: verblinde. Op tal van plaatsen in het O. en N.T. wordt gesproken van duistere, verduisterde, verblinde ogen en van het 'ziende niet zien': men ziet de dingen wel met zijn lichamelijke ogen, maar de 'ogen des verstands' zijn verduisterd, zodat men de zin van hetgeen men ziet, niet begrijpt (o.a. Jes. 6:9; Matth. 13:14).

710 *na den hoogen*: naar de hemel.

711 *schandig rot*: schandelijk gebroed.

712 *dien sienelijcken god*: die zichtbare god, vgl. Hoofd, *Gedichten I* (1899), blz. 50, *Sonnet*, r. 7.

*

Die sienelijcke god die prince der planeten⁷¹³
 Tast u in uw geweten,
 715 En toont u naekt en klaer
 Dat of Natuur of God in angst is en gevaer;

Hy suft, ach! ach! hy swicht voor 's hemels minder' lampen;⁷¹⁷
 't En zijn nochtans geen' dampen,⁷¹⁸
 Geen' Maen, geen' swijmel-vlaeg;⁷¹⁹
 720 Apoll huyst in den Ram, sijn Suster in de Waeg:⁷²⁰

la heel ons* Halve rond siet hem den moed ontsincken,⁷²¹
 En die den Niger drincken,⁷²²
 En die aen 't Witte Meir
 Geplaetst tot** toppunt heeft de Vieren van den Beir.⁷²³⁻⁷²⁴

725 [En die den Tygerstroom, en die de smalle baren⁷²⁵
 Van Hercules bevaren,⁷²⁵⁻⁷²⁶
 Sien in sijn flaeu gelaet⁷²⁷
 Den grouwel, dien ghy thans aen sijnen Heer begaet.]⁷²⁸

*

718 A. 't Zijn
 721 C. ontsincken:
 724 C. Beir,
 725-728 *alleen in C.*

713 *prince*: voornaamste, vgl. *Rym-oeff.* II, blz. 81: 'De Son ... aller lichten Prins.' De D.'s wereldbeeld was nog voor-Copernicaans, vgl. b.v. a.w. 132.

717 *suft*: is ontsteld, verbijsterd; *swicht voor 's hemels minder lampen*: doet onder voor, geeft minder licht dan de (overige) planeten en sterren.

718 't: Er; *geen' dampen*, die de zon verduisteren, en van de aarde opstijgen of op geringe hoogte daarboven zweven (waardoor de duisternis alleen een plaatselijk karakter zou hebben).

719 *Geen' Maen*, die de verduistering kan bewerkstelligen. Vgl. *Kantf.* bij Matth. 27:45: 'Dit en was geen ordinair Eclipsis der sonne, alsoo het Paesschen op de volle maen gehouden wiert, wanneer de mane recht over de sonne staet op d'ander zijde des hemels, ende derhalven het licht der sonne niet en kan beletten: maer een overnatuerlick werck Godts, by mirakel geschiet, gelijk de duysternisse in Egypten, Exod. 10.22.'; *swijmel-vlaeg*: plotselinge aanval van bewusteloosheid, epilepsie (waardoor de zon a.h.w. valt, teruggaat). Hierbij denkt De D. misschien aan de geschiedenis van Hizkia, waarin verhaald wordt dat de zonneschaduw tien graden achterwaarts (d.w.z. terug naar het oosten) ging in 'de zonnwijzer van Achaz' (2 Kon. 20:9-11, Jes. 38:8). Voor de werkelijke gang van zaken volgens De D. zie vs. 737.

720 Bet.: De zon staat in het teken van de ram, de maan in dat van de weegschaal; vgl. aant. op vs. 365-366.

* Hemispherium

721 *ons Halve rond*: het noordelijk halfrond.

722 Bet.: En die in Afrika dicht bij de evenaar wonen (dus in het zuiden van het noordelijk halfrond).

** Zenith

723-724 *die aen 't Witte Meir Geplaetst*: die, aan de Witte Zee zijn woonplaats hebbend (dus in het noorden); *tot*: als; *de Vieren van den Beir*: de sterren van de grote beer.

725 *Tygerstroom*: Tigris (in het oosten).

725-726 *smalle baren van Hercules*: nauwe straat van Gibraltar (in het westen).

727 *Sien in*: Bemerken aan; *flaeu gelaet*, nl. van de 'sienelijcke god': krachteloze houding, kwijnend uiterlijk voorkomen.

728 *sijnen Heer*, nl. de Heer van de zon, Christus.

*

Wel (roept ghy) hoe? wat 's dit? wat sal ons nu gebeuren?

730 Wat doet den hemel treuren?⁷³⁰

Wat of hem schorten mag,⁷³¹

Dat hy ons dag ontzeyt op 't schoonste van den dag?⁷³²

Den hemel, wreed gebroed, treurt om sijns Heeren lyen,

Schaemt sich uw' schelmeryen,

735 En sluyt sijn groot gesicht,⁷³⁵

Om niet te sterven sien den Vader van sijn licht.⁷³⁶

De wolcken, die de Son thans decken voor de volcken,⁷³⁷

Sijn uwer sonden wolcken.

Wat hoor ik? wat geluyd,

740 Wat angstig moordgeschrey barst tot die wolcken uyt?⁷⁰⁹⁻⁷⁴⁰⁷⁴⁰

* 736 A. Op dat hy niet en sie de doodt van 't eeuwich Licht.

730 *den hemel*: het hemelruim.

731 *schorten*: mankeren.

732 *dag*: daglicht; *'t schoonste van den dag*: om twaalf uur ('de seste ure'), vgl. *Kantf.* op Marc. 15:25: 'Dese uren moeten na der Joden wijze gerekent worden, van den opgangh der sonne tot den nedergangh. Ende alsoo Paesschen doen quam ontrent den tijt, dat de dagen ende nachten even langh zijn, soo komt de derde ure over een met onse negende, de seste met onse twaelfste, ende de negende met onse derde na den middagh'.

735 *sluyt sijn groot gesicht*: doet sijn grote oog (nl. de zon) dicht.

736 *den Vader van sijn licht*: Christus. Jac. I:17 spreekt van God als 'den Vader der lichten'; het is volkomen bijbels gedacht, deze benaming ook op Christus toe te passen (vgl. Joh. 1:9).

737 Op vele plaatsen in O. en N.T. wordt (vooral in verband met het Laatste Oordeel) gesproken over een verduistering of zwart worden van de zon; m.i. sluit De D.'s voorstelling zich ten nauwste aan bij Ezech. 32:7, waar over de ondergang van Pharao geprofeteerd wordt: 'Ende als ick u sal uytblusschen, sal ick den hemel bedecken, ende sijne sterren swart maken: *Ick sal de sonne met wolcken bedecken*, ende de mane en sal haer licht niet laten lichten.'

709-740 Vgl. Luc. 23:44-45: 'Ende het was ontrent de seste ure, ende daer wiert duysternisse over de geheele aerde, tot de negende ure toe. Ende de sonne wiert verduystert.'

740 *moordgeschrey*: noodkreet; *barst tot ... uyt*: breekt door ... heen.

*

Ach! 't is des Heeren stem, die nu in siel en leden
 Ten uystersten bestreden
 Van 's duyvels rasery,⁷⁴²⁻⁷⁴³
 Roept uyt: *Mijn God, mijn God, waerom verlaet ghy my?*⁷⁴⁴

745 Ia 't is der menschen stem, de stemme van ons allen,
 Die all' in een' vervallen,
 Tot vuyle afgrijslijkheên,⁷⁴⁶⁻⁷⁴⁷
 All' weder voor een' wijl verlaten zijn' in een'.⁷⁴⁸

Gods Soon hangt desen dag (ô lijden niet om vaten!)⁷⁴⁹
 750 Van Godes soen verlaten,⁷⁵⁰
 Op dat hy desen dag
 Ons, ons verlaters Gods met God versoenen mag.⁷⁵²

Hy siet het aengesicht sijns Vaders als betrecken,⁷⁵³
 En met de Son bedecken,⁷⁵⁴
 755 Dat heylsaem aengesicht,⁷⁵⁵
 Waer buyten self de Son noch leven heeft noch licht;⁷⁵⁶

Of soo hy 't hier en daer by wijlen door siet breken,⁷⁵⁷
 't Vertoont hem een ontsteken⁷⁵⁸
 Een toornende gelaet.⁷⁵⁸⁻⁷⁵⁹

760 Ach! ach! het hoogste goed dreygt hem het hoogste quaed.⁷⁶⁰

*

747 A. Tot sondigh overtreên

742-743 *bestreden Van*: bestookt Door; *rasery*: tomeloze woede.

744 Vgl. Matth. 27:46: 'Ende ontrent de negende ure riep Jesus met een groote stemme, seggende, ELI, ELI, LAMA SABACHTHANI? dat is, Mijn Godt, mijn Godt, waerom hebt gy my verlaten?'

746-747 Bet.: die, allen in één, nl. Adam, gevallen in vuile zonden.

748 *verlaten zijn' in een'*, nl. in Christus, de tweede Adam, vgl. vs. 119.

749 *niet om vaten*: onbegrijpelijk.

750 *Godes soen*: Gods gunst.

752 *verlaters Gods*: die God verzaken.

753 *als betrecken*: a.h.w. versomberen, betrokken worden.

754 *met de Son bedecken*: tegelijk met de zon zich verbergen.

755 *heylsaem*: heilrijk, zegenrijk.

756 *self*: zelfs.

757 't, nl. het aangezicht van zijn Vader.

758 *ontsteken*: verbolgen.

758-759 *Vertoont ... een ... gelaet*: ziet er ... uit.

760 Bet.: God (het summum bonum) stelt hem het hoogste kwaad (het summum malum) in het vooruitzicht.

- Aen d'een zy voelt hy sich van Godes wraek gedrongen,⁷⁶¹
 Aen d'ander zy besprongen
 Van duyvel, hel en dood;⁷⁶³
 Helaes! waer wend hy sich? wat raed in desen nood?
- 765 Hy rookt van heeten angst, hy voelt sijn ingewanden⁷⁶⁵
 Van binnen braên en branden⁷⁶⁶
 Als in een' ovengloed,
 Van buyten smilt hy weg in tranen, sweet en bloed.
- Kortom hy voelt sich nu benauwen en beknellen⁷⁶⁹
- 770 Als van den angst der hellen;⁷⁷⁰
 Dat doet hem uyt sijn' borst
 Uyt sijn verdorde long uitsuchten, ach! *My dorst.*⁷⁷²
- U dorst, maer, lesu, meest na 't eeuwig heyl der herten
 Waerom ghy sijt vol smerten:
- 775 Ik twijffel (ik bely 't)
 Of ghy of hooger lief, dan of ghy hooger lijd.⁷⁷⁶
- Uw' dorre lange dorst: terwijl wy als de swijnen⁷⁷⁷
 Tot walgens toe met wijnen
 Beswaren maeg en moed:⁷⁷⁹
- 780 God stikt hier van gebrek, de mensch van overvloed.

761 *wraek*: straf (over de zonde der mensen, voor wie Christus zich borg heeft gesteld); vgl. *Kantf.* op Ps. 94:1: 'Godt der wraken', 'die sware wrake of straffe doet over de ongerechtighey'; *gedrongen*: in het nauw gebracht.

763 *duyvel, hel en dood*, vgl. vs. 640; de twee laatsten zijn gepersonifieerd, vgl. Openb. 6:8: 'Ende ick sagh, ende siet, een vael peert, ende die daer op sat, sijnen naem was de Doot: ende de Helle volghde hem na.' De combinatie van deze drie in één trits reeds middeleeuws, vgl. het Duitse lied: 'Lasz kommen die Hölle mit mir zu streiten, Ich werde durch Tod und Teufel reiten.'

765 *rookt*: damp; *heeten*: hevige.

766 *braên*: schroeien.

769 *beknellen*: beangstigen.

770 Vgl. *Formulier om dat heylige Nachmael te houden*: 'Ende heeft hem vernedert tot inde alder diepste versmaetheyt ende angst der hellen, met lyf ende siele aen den houte des cruyces, doen hy riep met luyder stemmen: Mijn God, mijn God, waerom hebt ghy mij verlaten.'

772 *verdorde*: uitgedroogde; vgl. Joh. 19:28: 'Hier na Jesus wetende dat nu alles volbracht was, op dat de Schrift soude vervult worden, seyde, My dorst.'

776 *hooger*: meer; *lieft*: liefhebt.

777 *dorre*: droge.

779 *Beswaren ... moed*: de geest benevelen.

*

Hy, die soo ree, soo ruym, soo mild is met sijn' gaven,⁷⁸¹
 Om al wat leeft te laven
 Met melk en soeten wijn,⁷⁸³
 Word stervende gelaeft met alssen en azijn.⁷⁸⁴

785 Ik hoor, ik hoor hem na den lesten adem stenen,
 Noch strijd hy als voor henen,⁷⁸⁶
 Noch toont hy moed en macht:⁷⁸⁷
 Daer singt hy 't sege-lied: *Het is nu all volbracht.*

790 Ia lesu, 't is volbracht: ghy hebt in siel en leden⁷⁸⁹
 Den grooten strijd volstreden,
 En als een dapper held
 Hel, duyvel, sonde, dood geslagen uyt het veld.

795 Ia lesu, 't is volbracht: ghy hebt met roode plassen
 Ons vlekken afgewasschen,
 Het offer-vier geslist,⁷⁹⁵
 Het handschrift tegens ons ten vollen uytgewist:⁷⁹⁶

* 795-796 A. Het handschrift uytgewist,
 Uws Vaders wraeck gekoelt,
 en 't eeuwich vyer geslist.
 797-800 A. *ontbr.*

781 *ree*: bereidwillig.

783 *melk en soeten wijn*, vgl. Jes. 55:1, waar de Messias zegt: 'komt koopt sonder gelt, ende sonder prijs wijn en melck.'

784 *alssen en azijn*, vgl. aant. op vs. 76 en Joh. 19:29: 'Daer stont dan een vat vol edicks, ende sy vulden een spongie met edick, ende omleydense met hysope, ende brachtense aen sijnen mont' (edick = azijn).

786 *strijd*: worstelt; *voor henen*: tevoren.

787 *macht*: kracht.

789 Vgl. Joh. 19:30: 'Doe Jesus dan den edick genomen hadde, seyde hy, Het is volbracht: ende het hoofd buygende gaf den geest.'

795 *geslist*: geblust; de offers zijn voortaan overbodig (einde van de oud-testamentische bedeling).

796 Vgl. Coloss. 2:14: 'Uytgewischt hebbende het handschrift dat tegen ons was in insettingen (bestaende)' met de *Kantt.*: *uytgewischt*: 'doorgetrocken, ende geroyeert, ofte t'eenmael gecasseert'; *hantschrift*: 'de wet der ceremonien des Ouden Testaments'; *tegen ons*: 'om dat deselve als een obligatie, ofte schuldbrief waren, waer door de menschen hare misdaden ende schulden dagelicks voor Godt wel bekenden, ende nochtans door 't uyerlick oeffenen der selve noyt en wierden verlost.'

*

- Ghy hebt den vloek der Wet op uwen hals gedragen,⁷⁹⁷
 Haer felle donderslagen⁷⁹⁸
 Van klem en kracht berooft,
 800 En Sinaes blixemen op Sion uytgedooft.⁷⁹⁶⁻⁸⁰⁰⁸⁰⁰
- Dies gaet sich nu u hert vernoegt tot sterven strecken.⁸⁰¹
 Ach! ach! ick sie het trecken
 Van mond en aengesicht.
 Daer blust, daer blust de dood dat levens waerdig Licht:⁸⁰⁴
- 805 Sy sluyt die oogen toe; maer siet met een de deuren⁸⁰⁵
 Der graven openscheuren,
 En (wonder overgroot!)
 De dooden wederom herleven door die dood.⁸⁰⁸
- De voorhang rijt van een op 't sluyten van die oogen,
 810 En komt ons klaer betoogen
 Dat Japhet nevens Sem⁸¹¹
 Nu toegang heeft tot God en 't nieu Ierusalem.

*

- 801 A. hart
- 797 *vloek der Wet*, vgl. Gal. 3:13: 'Christus heeft ons verlost van den vloek der wet, een vloek geworden zijnde voor ons.' Volgens de *Kantf.* is de vloek der wet: 'de straffe, tijtlicke ende eeuwige, die de wet den overtreders dreyght, ende die wy door onse overtredingen verdient hadden.'
- 798 *Haer*, nl. van de wet.
- 796-800 Vgl. *Formulier om dat heylige Nachmael te houden*: 'Jae' (hij heeft) 'sijn gebenedijde lichaem aent cruys laten nagelen, op dat hy dat handschrift onser sonden daer aen soude hechten. Ende heeft also de vermaledijdinge van ons op hem geladen, op dat hy ons met sijnder gebenedijdinge vervullen soude.'
- 800 *Sinaes blixemen*: de wet is op de berg Sinaï gegeven onder 'donderen en bliksemen', vgl. Ex. 19:16 e.v.; *Sion*: de berg waar Jeruzalem op ligt, vervolgens: Jeruzalem zelf. Vgl. Hebr. 12:18-24 waar deze vergelijking tussen Sinaï en Sion uitvoerig wordt uitgewerkt.
- 801 *vernoegt*: voldaan; *sich ... strecken*: zich bereiden.
- 804 *levens waerdig*: dat zozeer verdiende te blijven leven.
- 805 *Sy*: de Dood.
- 808 *door die dood*, nl. de dood van Christus.
- 811 *Japhet nevens Sem*, vgl. Gen. 9:27, waar Noach profeteert: 'Godt breyde Japhet uyt, ende hy woone in Sems tenten', wat de *Kantf.* uitleggen als volgt: 'sijne nakomelingen sullen tot de gemeynschap van Godts Kercke gebracht worden.' Daarom scheurde het voorhangsel (gordijn) van de tempel, volgens de *Kantf.* het tweede voorhangsel, dat hing tussen het Heilige der Heiligen en het Heilige; maar De D. zal gedacht hebben aan het eerste voorhangsel 'aen de deure des huyses', dus tussen tempel en voorhof; in deze tempelhof mochten immers ook de heidenen (Jafetieten) komen.

*

- Wat 's dit? het aardrijk beeft, het word door all' sijn' leden⁸¹³
 Als van een' korts bereden:⁸¹⁴
 815 Steenrotsen hard van steen
 Versmelten door den rou en morselen van een^{805-816 816}
- Ach! ach! Nature gaet om 't lijk haers Vaders quelen,⁸¹⁷
 All' all' haer' groote deelen,⁸¹⁸
 Locht, Aerde, Water, Vuur,
 820 Bejammeren de dood des Scheppers der Natuur.⁸²⁰
- En ghy, versteende Joôn, ja harder als de steenen,
 Onthoud ghy u van weenen?
 Dit lijden, soo ghy siet,
 Breekt harde steenen self, en breekt u 't herte niet?⁸²⁴
- 825 Het gantsche Wereld-rond van boven tot beneden⁸²⁵
 Weerspreekt uw' dulligheden,⁸²⁶
 En doemt u schelmery,
 En spreekt hem, dien ghy doemt, van quade treken vry.⁸²⁷⁻⁸²⁸
- la 't hoofd der Roomsche schaer tot spot thans ongenegen⁸²⁹
 830 Roept ernstig en verslegen⁸³⁰
 Voor d'ooren van sijn rot:⁸³¹
 Die mensch was schuldeloos, was meer als mensch, was God.⁸²⁹⁻⁸³²

*

- 814 A. koorts
 824 A. harte
 829 A. thans tot geen spot genegen
- 813 *door all' sijn' leden*: in al zijn delen.
- 814 Bet.: Als het ware door koorts geteisterd.
- 805-816 Vgl. Matth. 27:51-52: 'Ende siet het voorhangsel des Tempels scheurde in tweeën, van boven tot beneden; ende de aerde beefde, ende de steenrotzen scheurden. Ende de graven wierden geopent, ende vele lichamen der heylige, die ontslapen waren, wierden opgeweckt.'
- 816 *morselen van een*: vallen in stukken uiteen.
- 817 *haers Vaders*, vgl. de aant. op vs. 736; *quelen*: treuren, kwijnen.
- 818 *haer' groote deelen*: haar hoofdstoffen, elementen.
- 820 *des Scheppers der Natuur*: Christus, 'Want door hem zijn alle dingen geschapen, die in de hemelen ende die op de aerde zijn, die sienlick ende die onsienlick zijn' (Col. 1:16 en de *Kantt.* 'D. door hem als een medewercker des Vaders'; vgl. ook het begin van het Johannes-evangelie over de scheppende Logos).
- 824 *self*: zelfs.
- 825 *Wereld-rond*: heelal.
- 826 Bet.: Komt in opstand tegen uw verdwazing.
- 827-828 *doemt*: veroordeelt; *quade treken*: laakbare handelingen.
- 829 *Roomsche schaer*: Romeinse soldaten.
- 830 *verslegen*: verslagen, somber.
- 831 *rot*: afdeling soldaten.
- 829-832 Vgl. Luc. 23:47: 'Als nu de Hooftman over hondert sagh dat daer geschiet was, verheerlickte hy Godt, ende seyde, Waerlick dese mensche was rechtveerdigh', en Marc. 15:39: 'Waerlick dese mensche was Gods sone.'

*

Noch laet men na sijn dood sijn zy niet ongeschonden:⁸³³

Maer weet dat soo veel wonden

835 Als ghy hem slaet en steekt,
Soo vele monden zijn waer met hy voor ons spreekt.

Soo vele druppelen als uyt sijn' sijde leken,

Sijn soo veel frisse beken

Op ons verdort gemoed;

840 Sijn soo veel emmeren in 's afgronds heeten gloed.⁸⁴⁰

Dees bloed en waterbeek spoelt wech het slijk der sonden,

Beek in de twee Verbonden⁸⁴²

Verbeeld aen ons gemoed,⁸⁴³

Door water nu in 't Nieu, in 't Oud voorheen door bloed.⁸⁴⁴

845 Maer och! wie sal mijn hoofd nu vochts genoeg verleenen,

Op dat ik stadig weenen,

Op dat ik dag en nacht

Bestenen mag 't vergrijp van dat versteent geslacht?⁸⁴⁸

*

833 A. zyd'

841-844 A. *ontbr.*

833 Vgl. Joh. 19:34: 'een der krijgsknechten doorstack sijne zijde met een speere, ende terstont quam daer bloet ende water uyt.'

840 's *afgronds*: der hel.

842 *de twee verbonden*: het Oude en het Nieuwe Testament.

843 *verbeeld*: afgebeeld.

844 *water*, nl. van de doop; *bloed*, nl. van de offerdieren. Vgl. 1 Joh. 1:6: 'Dese is 't die gekomen is door water ende bloet (namelick) Jesus de Christus: niet door het water alleen, maer door het water ende het bloet', waarbij de *Kantf.*: 'D' Apostel siet hier op het water ende bloet dat uyt de doorgestekene zijde Christi gevloeyt is.' Hier evenwel niet zo'n scherp onderscheid tussen O. en N.T. als bij De D.: 'Ende is daer door vervult het gene afgebeeld was door de ceremonien des Ouden Testaments, die meest bestonden in reynigingen met water, ende bloetstortinge der beesten die geoffert wierden.' Chiasme: *bloed - waterbeek*: *water - bloed*.

848 *bestenen*: jammeren over; *dat versteent geslacht*: die verharde mensen; op vele plaatsen worden de joden een verhard en hardnekkig (vs. 849) geslacht genoemd, b.v. Ps. 78:8, 95:8-10, Hand. 7:51, 2 Cor. 3:14-16.

- Ghy hebt, halstarrig saed, nature, wet en reden⁸⁴⁹
 850 Als met den voet getreden,
 En sinneloos den tand⁸⁵¹
 Geslagen in uws Gods uws Vaders ingewand:
- Des Vaders, die u heeft uyt slaverny getogen,⁸⁵³
 Gemint heeft als sijn' oogen,⁸⁵⁴
 855 En met veel soeter sucht⁸⁵⁵
 Getroetelt en omhelst als moeder oyt haer vrucht.⁸⁵⁶
- En evenwel nochtans ghy hebt, veraerde loten,⁸⁵⁷
 Noyt offerbloed doen vloten⁸⁵⁸
 Uyt koe, of kalverstrot
 860 Soo heylsaem voor den mensch, soo aengenaem by God.⁸⁶⁰
- Dit offer heeft alleen de gramschap Gods doen vallen,⁸⁶¹
 Alleen alleen ons allen
 Meer segens aengebracht,
 Als all het offer-vee by Aron oyt geslacht.⁸⁶⁴
- 865 Bloed moest ons (ik beken 't) van onse schulden lossen,⁸⁶⁵
 Maer och! geen bloed van ossen,
 Van lam, van ram of koe;
 Neen, neen, soodanig bloed was daer te snoode toe.⁸⁶⁸

849 *saed*: zaad van Abraham, nakomelingen van Abraham, volk (Israël); *reden*: redelijkheid.

851 *den tand Geslagen*: de tanden gezet; *uws Vaders*, vgl. de aant. op vs. 736; *ingewand*: lichaam.

853 *uyt slaverny getogen*, vgl. Ex. 20:2: 'Ick ben de HEERE uwe Godt, die u uyt Egyptenlant, uyt den diensthuyse, uytgeleyt hebbe.'

854 Vgl. Deut. 32:10: God 'bewaerde hem' (nl. het volk Israël) 'als sijnen oogen-appel.'

855 *sucht*: liefde.

856 *Getroetelt*: Geliefkoosd; *vrucht*: kind; vgl. Jes. 66:12-13: gij, volk Israël, zult 'op de knijen seer vriendelick getroetelt worden. Als een dien sijne moeder troostet, alsoo sal ick u troosten'; *Kantt.*: 'D. ick sal u-lieden alle vaderlicke ende moederlicke affectie bewijzen, ende ick sal u-lieden met goedertierenheynt omhelsen.'

857 *veraerde loten*: ontaarde afstammelingen (van het volk Israël).

858 *vloten*: stromen.

860 *aengenaem by God*, vgl. Hebr. 10:6: Brand-offeren ende (offer) voor de sonde en hebben u niet behaeght' (ontleend aan Ps. 40:7).

861 *doen vallen*: doen bedaren.

864 *by Aron*: door Aäron, de eerste hogepriester; h.l. de priesters van Israël.

865 *lossen*: bevrijden.

868 *snoode*: gering in waarde; vgl. Hebr. 10:4: 'Want het is onmogelick, dat het bloet van stieren ende bocken de sonden wechneme.'

*

't Moest bloed zijn van een mensch, die God en mensch te gader⁸⁶⁹
 870 De wraek van God den Vader
 Kon uytstaen met geduld,⁸⁷¹
 En schuldeloose mensch voldoen der menschen schuld.⁸⁶⁹⁻⁸⁷²⁸⁷²

't Moest bloed zijn, wreed gebroed, uyt Hemel-saed gesproken:⁸⁷³
 Gelijk ghy nu vergoten,
 875 Vergoten? ja verwoed⁸⁷⁵
 Gelijk als iet wat snoods geschopt hebt met den voet.⁸⁷⁶

Uw dulle boosheyd dan en onrechtvaerdig woeden⁸⁷⁷
 Heeft God beleyd ten goeden,⁸⁷⁸
 En sijn' rechtvaerdigheyd
 880 En wijsheyd uytgevoert door uw' uytzinnigheyd.⁸⁸⁰

Maer hoe? (dus mort alhier de vleeschelijke reden)⁸⁸¹
 Hoe? d'onschuld te vertreden,⁸⁸²
 De schuldenaers t'ontslaen.⁸⁸³
 Heet dat rechtvaerdigheyd? kan dat met recht bestaen?⁸⁸⁴

*

869-872 A. *ontbr.*

874 A. Sulcks hebt ghy nu vergooten,

876 A. gestooten met den voet

878-905 A. *ontbr.*

869 *God en mensch te gader:* als God en mens tegelijk.

871 *uytstaen:* verdragen.

869-872 Vgl. vr. en antw. 15-17 van de *Heid. Cat.*: alleen uit kracht zijner godheid kon hij de last van de toorn van God dragen; en een mens, die zelf zondaar was, kon niet voor anderen betalen.

872 *schuldeloose mensch:* als een mens, vrij van de zonde.

873 *uyt Hemel-saed gesproken:* van de Zoon Gods.

875 *verwoed:* zinneloos.

876 *iet wat snoods:* iets waardeloos.

877 *dulle:* zinneloze, buitensporige.

878 *beleyd ten goeden:* ten goede gekeerd; vgl. Gen. 50:20, waar Jozef zegt tegen zijn broeders: 'gy hebt quaet tegen my gedacht: (doch) Godt heeft dat ten goede gedacht.'

880 *uytgevoert:* verwezenlijkt; *uytzinnigheyd,* vgl. Luc. 6:10, waar van de joden gezegd wordt: 'Ende sy wierden vervult met uytzinnigheyd' (tegen Jezus) (*Kantt.* 'D. met eenen rasenden haet).

881 *mort:* sputtert tegen; *de vleeschelijke reden:* het ntauurlijk verstand, het verstand dat nog beladen is met de overblijfselen van de natuurlijke verdorvenheid.

882 *d'onschuld,* nl. de onschuldige (Jezus).

883 *schuldenaers:* de schuldigen, de zondaars; *ontslaen:* vrijuit laten gaan.

884 *kan dat met recht bestaen?:* rijmt dat met een goede rechtshandhaving?

885 't Schijnt tegens recht (ik ken 't) onschuldig te moeten⁸⁸⁵
 Eens anders schulden boeten:
 Maer die sich borge stelt,⁸⁸⁷
 Indien hy boeten moet, lijd onrecht noch geweld.

God wou ons straffe doen naer onse schulden lijên,⁸⁸⁹
 890 Gods Soon, om ons te vrijen,⁸⁹⁰
 Die badse van ons af,⁸⁹¹
 En nam de schuld op sich en met de schuld de straf.

De Vader sloeg den Soon met recht dan soo veel wonden,
 Niet om sijn' eyge sonden,
 895 Hy hadde geen' begaen,
 Maer om dat hy als borg voor d'onse wilde staen.⁸⁹⁶

Hy was wel schuldeloos ten opsicht van sich selven,
 Ia in sich d'onschuld selve;
 Maer om ons' schelmerij
 900 En wgens onse schuld geen schuldiger als hy.⁸⁹⁷⁻⁹⁰⁰

Ook was hy 't Offerlam van aenbegin gesonden⁹⁰¹
 Ten offer voor de sonden
 Van 't menschelijk geslacht,
 Derhalven moest hy bloên, ja noodig zijn geslacht.⁹⁰¹⁻⁹⁰⁴⁹⁰⁴

885 *ik ken 't*: ik geef het toe.

887 *borge*, vgl. Hebr. 7:22: 'Van een soo veel beter verbont is Jesus borge geworden.'

889 *straffe doen ... lijên naer*: straf doen ondergaan overeenkomstig.

890 *vrijen*: verlossen.

891 Bet.: Die wendde haar door bidden van ons af.

896 *als borg ... staen*: borg zijn.

897-900 Vgl. 2 Cor. 5:21: 'Want dien die geen sonde gekent en heeft, heeft hy sonde voor ons gemaect, op dat wy souden worden rechtveerdigheyt Godts in hem.'

901 *van aenbegin*: van het allereerste begin; vgl. Openb. 13:8, waar gesproken wordt over 'het boeck des levens, des Lams dat geslachtet is, van de grontlegginge der werelt' en de *Kantt.*: 'sijne doot ende offerhande (is) van den beginne der werelt krachtigh geweest tot verlossinge sijner geloovige, ende hy is van den beginne geslachtet in Godts beslyt, in Godts beloften, ende in het geloove der uytverkorene.'

901-904 Vgl. voor deze verzen en voor verschillende wendingen uit de voorafgaande Jes. 53:5-12.

904 *noodig*: noodzakelijk.

*

- 905 Maer ghy, ô volckeren, van Japhet afgekomen,⁹⁰⁵
 Die ook iet scheent te droomen,⁹⁰⁶
 Dat namelijk met bloed
 De sonde moest geweert, Gods gramschap zijn versoet,⁹⁰⁸
- Spaert spaert voortaan het bloed der redeloose dieren,
 910 Der kalveren en stieren;
 Hier vloeyt het rechte bloed,⁹¹¹
 't Welk en Gods gramschap blust en 's menschen schulden boet.
- Hier vloeyt een bloed van soen, 't welk als een milde regen⁹¹³
 Van 't kruys-hout afgesegen⁹¹⁴
- 915 Teelt vruchten voor de siel
 Veel beter, als de dau die oyt in Eden viel.⁹¹⁶
- Het kruys-hout hoe veracht draegt nutter vrucht op heden,
 Als oyt het hout van Eden⁹¹⁸
 Hier voormaels had gelaên.
- 920 Dat hout bracht ons de dood, dit hout het leven aen.⁹²⁰
- Wat ging u aen, ô dood, uw' doodelijcke flitsen⁹²¹
 Op desen Held te spitsen,⁹²²
 Die door uw' eygene hand⁹²³
 U overweldigt heeft, en stervende vermant?⁹²⁴

*

- 912 A. 't Welck en de gramschap Gods en sonde weeren moet.
- 905 *afgekomen*: afstammend. Na in vs. 849 tot 904 de joden te hebben toegesproken, wendt de dichter zich tot de heidenen.
- 906 Bet.: Die u ook, naar het scheen, een vage voorstelling maakte.
- 908 *geweert*: weggenomen; *versoet*: verzacht. Ook de heidenen hadden een flauwe notie van de noodzakelijkheid van zoenoffers.
- 911 *rechte*: ware.
- 913 *soen*: verzoening.
- 914 *afgesegen*: neergedruppeld.
- 916 *oyt*: eens; *de dau die oyt in Eden viel*: wsch. denkt De D. hier aan Gen. 2:6: 'eenen damp was opgegaen uyt der aerde: ende bevochtighde den gantschen aerdtbodem', zonder de daarbij behorende exegese van de *Kantf.* te aanvaarden.
- 918 *het hout van Eden*: 'de boom der kennisse des goets ende des quaets'.
- 920 *bracht ons de dood*, vgl. Gen. 2:17: 'ten dage, als gy daer van eet, sult gy den doot sterven', en 3:19.
- 921 *Wat ging u aen*: Wat bezielde u; *flitsen*: pijlen.
- 922 *spitsen*: richten.
- 923 Bet.: Die door u zelf, o dood; m.a.w. door zijn dood.
- 924 *vermant*: overmeesterd.

*

925 Wat, dwase, ging u aen dien Samson aen te randen,⁹²⁵
 Die 't hert van sijn' vyanden
 Met sijnen val verdrukt,⁹²⁷
 En moedig door sijn' dood hun 't leven heeft ontrukkt?⁹²⁸

En ghy, o oude Slang, en smelt ghy niet van rouwe?⁹²⁹
 930 't Beloofde saed der vrouwe,⁹³⁰
 Hoewel van angst en wee
 Gebroken en gemat, breekt u den kop in twee.⁹³²

En ghy, o hel, wat heyl staet u voortaan te hopen?⁹³³
 Het Paradijs springt open;
 935 Ik zie, ik zie den gloed
 Van 't vlammeende geweer geblust in Jesus bloed.⁹³⁶

En ghy, myn siel, wat ramp staet u voortaan te duchten?
 Uw' vyanden of vluchten,
 Of liggen in het sand;
 940 Hel, dood en duyvel sijn verlopen of vermant.⁹⁴⁰

Ontlast sijt ghy van schuld, dienvolgens ook van sorge:
 Uw' schuldeloose borge
 Heeft uwe schuld betaelt,
 En met een streke bloeds het schuld-blad deurgehaelt.⁹⁴⁴

*

941-944 A. *ontbr.*

925 *Wat ... ging u aen:* Wat bezielde u; *Samson*, vgl. Richt. 16:25-30: Simson heeft door zijn dood een grote menigte Filistijnen van het leven beroofd; en *Kantt.* bij vs. 31: 'Gelijck hy oock bysonderlick in sijn doot gehouden wort als een voorbeeld onses Heeren Christi, die alle sijne ende onse vyanden voornamelick door sijn doot heeft overwonnen.'

927 *verdrukt:* verbrijzeld (nl. heeft).

928 *ontrukkt:* benomen.

929 *oude Slang*, vgl. Openb. 12:9: 'de oude slange, welcke genoemt wart duyvel ende satanas.'

930 *Bet.:* Christus, vgl. Gen. 3:15: 'Ende ick sal vyantschap setten tusschen u, ende tusschen dese vrouwe, ende tusschen dese vrouwe, ende tusschen uwen zade, en tusschen haren zade: dat selve sal u den kop vermorselen, ende gy sult het de versenen vermorselen.'

932 *gemat:* uitgeput.

933 *ghy, o hel*, vgl. 1 Cor. 15:55: 'Helle, waer is uwe overwinninge?' *heyl:* goeds.

936 *geweer:* zwaard. Vgl. Gen. 3:24: 'Ende hy dreef den mensche uyt: ende stelde Cherubim tegen 't Oosten des hofs Eden, ende een vlamigh lemmer eenes sweerts, dat sich omkeerde; om te bewaren den wegh van den boom des levens.' Na Christus' dood staat de toegang tot de boom des levens, 'die in het midden van het paradijs Godts is', weer open (Openb. 2:7).

940 Vgl. de aant. op vs. 763; *verlopen of vermant:* gevluucht of overmeesterd.

944 *een streke bloeds*, vgl. de aant. op vs. 46 en voor de bet. de woorden 'pennestreek' en 'penseelstreek'; *het schuld-blad deurgehaelt*, vgl. de aant. op vs. 796.

*

- 945 Op, geef u naer het kruys, genaek uws Heeren wonden,⁹⁴⁵
 De plaesters uwer sonden,⁹⁴⁶
 Omhels sijn heylzaem bloed,
 Een' salve voor 't verseert en etterig gemoed.⁹⁴⁸
- Maer poog, eer ghy genaekt, uw' lusten te versaken;
 950 Die 't kruysse wil genaken
 Moet uyt sich selven gaen:⁹⁵¹
 Men kan de vrucht van 't kruys niet ongekruyst ontfaên.⁹⁵²
- Men kan hem onbebloed niet kussen, niet omarmen,⁹⁵³
 Hoofd, zijde, voeten, armen,
 955 't Is all van bloed besproeyt;
 Hy is een lelibloem, die tusschen distels bloeyt.⁹⁵⁶
- Ten minsten laet sijn' smert wat tranen van medoogen
 Doen leken uyt uw' oogen;
 Nadien uw wanbedrijf⁹⁵⁹
 960 Heeft soo veel beken bloeds doen stroomen uyt sijn lijf.
- Indien ghy vleesch en bloed genegen sijt te minnen,⁹⁶¹
 Wend herwaerts uwe sinnen,
 Hier hebt ghy vleesch en bloed,⁹⁶³
 Bloed 'twelk ons' geesten laeft, vleesch 'twelk ons sielen voed.⁹⁶⁴

*

953-964 A. *ontbr.*

- 945 *geef u:* begeef u.
 946 *plaesters:* pleisters, vgl. 1 Petr. 2:24: 'door wiens stramen gy genesen zijt.'
 948 *verseert:* gewond (vgl. voor deze bet. Ex. 22:10).
 951 *uyt sich selven gaen:* de oude mens afleggen, vgl. Eph. 4:22: 'den ouden mensche, die verdorven wort door de begeerlichheden der verleydinge.'
 952 *ongekruyst:* zonder dat onze oude mens met Hem gekruisigd is, vgl. Rom. 6:6, Gal. 5:24: 'Maer die Christi zijn, hebben het vleesch gekruyst met de bewegingen en begeerlichheden.'
 953 *onbebloed:* zonder besprengd te zijn met het bloed van Christus, vgl. o.a. Hebr. 12:24.
 956 Vgl. Hoogl. 2:1: 'Gelijck een lelie onder de doornen, also is mijne Vriendinne onder de dochteren', hier op Christus toegepast.
 959 *Nadien:* Aangezien; *wanbedrijf:* ernstig misdrijf.
 961 *vleesch en bloed:* 'de Nature, 't Vernuft, de Swackheyt ende Verdorventheyt des menschen' (Trommius, *Ned. Concord.* 1750, I 217), vgl. Matth. 16:17, 1 Cor. 15:50.
 963 Vgl. Joh. 6:53-56, o.m.: 'Die mijn vleesch eet, ende mijn bloet drinckt, die heeft het eeuwige leven.'
 964 *ons' geesten ... ons sielen:* onze geest ... onze ziel.

*

965 Schep in dat vleesch en bloed uw hoogste welgevallen:

Want of ghy 't schoon van allen⁹⁶⁶

Alhier verstoten vind,

Niet dient 'er boven dat, niet buyten dat bemint.⁹⁶⁸

Ia leven, lijf en bloed moet u soo waerd niet wesen⁹⁶⁹

970 Als d'eere, mensch, van desen,⁹⁷⁰

Die leden, lijf en bloed⁹⁷¹

Soo mild ten besten geeft, op dat hy u behoed,⁹⁷²

Die tusschen u en 't stael op uwen hals getogen⁹⁷³

Kloekhertig ingevlogen,⁹⁷⁴

975 Den houw (o trouw bestaen!)⁹⁷⁵

Uyt liefde t'uaerts heeft op sijnen hals ontfaen.

Dat God aen mensche denkt gelijk aen iet besonders

Hiel David voor wat wonders:⁹⁷⁷⁻⁹⁷⁸

Maer dat hy te geval

980 Des menschen lijd en sterft, dat 's wonder boven all.⁹⁷⁹⁻⁹⁸⁰

En och! hoe menigmael ('t is waerheyd, dat wy schrijven)⁹⁸¹

Schat ghy een' hand vol schijven,

Een damp van ydel' eer,

Een' vuyle verckens lust ver boven uwen Heer!⁹⁸⁴

*

962 B. sinnen,' C. sinnen', (*verdwaalde hoge komma*).

965-966 A. Schep, schep in uwen Heer uw' hoogste welgevallen;

Want schoon ghy hem van allen

968 A. boven hem, niet buyten hem

973-980 A. *ontbr.*

966 *of ghy 't schoon*: ofschoon gij het.

968 *Niet*: Niets.

969 *waerd*: kostbaar, dierbaar.

970 *d'eere*: het eren.

971 *lijf*: leven.

972 *mild*: grootmoedig; *ten besten geeft*: opoffert.

973 *'t stael*: het zwaard; *op uwen hals getogen*: tegen u getrokken.

974 *kloekhertig*: onbevreesd.

975 *trouw bestaen*: daad van trouw.

977-978 Vgl. Ps. 8:5: 'Wat is de mensch dat gy sijner gedenckt? ende de sone des menschen, dat gy hem besoeckt?' (overgenomen in Hebr. 2:6).

979-980 *te geval Des menschen*: ten behoeve Van de mens.

981 *dat*: wat.

984 *verckens lust*: vraat- en drankzucht, genotzucht.

985 O lesu, help ons eens ons vleeschelijcke sinnen
 Bevechten, ja verwinnen,
 En geef dat mijn gemoed
 U keure voor sijn heyl, sijn all, sijn hoogste goed.⁹⁸⁸

En als ik nu den weg van alle vleesch betrede,
 990 Soo laet (dit is mijn' bede)
 Door dit uw sterven 't mijn⁹⁹¹
 Geen sterven, maer een weg na 't eeuwig leven zijn.

Christus begraven.

De dood hoewel vermant, hoewel ter neêr gevelt⁹⁹³
 Schijnt meester van het veld,
 995 En all' de vreugd en hoop van 's Heeren bondgenoten⁹⁹⁵
 Met hem in 't graf gesloten.⁹⁹⁶

Ghy huysgenoten Gods en jammert niet soo seer⁹⁹⁷
 Op 't graf van uwen Heer;
 De rustdag nadert vast, 't sal uwen Heer gelusten⁹⁹⁹
 1000 Dien dag in 't graf te rusten:

Maer denkt niet dat sijn vleesch sal in het graf vergaen,
 O neen, 't sal anders gaen:
 God sal dien heyligen weer op een korts verwecken,¹⁰⁰³
 En stof en stank onttrecken.¹⁰⁰⁴

1005 En ghy, die uwen Heer neemt van het kruys-hout af,
 En levert aen het graf,
 Het graf, o Ioseph, moet voor sulk een' deugd uw' beenen¹⁰⁰⁷
 Steeds sachte rust verleenen.

988 *keure voor*: kieze als.

991 *'t mijn*: het mijne.

993 *vermant*: overmeesterd.

995 *bondgenoten*: getrouwen, aanhangers, vgl. *Rym-oeff.* I, 45: 'uw sucht tot Jesus bond-genooten'.

996 *hem*, nl. Christus.

997 *huysgenoten Gods*, term ontleend aan Eph. 2:19; 'Godts huys' = Gods gemeente.

999 *rustdag*: sabbat; *vast*: reeds; *gelusten*: gelieven.

1003 *op een korts*: binnen korte tijd; *verwecken*: opwekken.

1004 *stof en stank*: aan het ontbindingsproces, vgl. Gen. 3:19: 'gy zijt stof, ende gy sult tot stof wederkeren' en Ps. 16:10: 'Gy sult niet toelaten dat uwe Heylige de verdervinge sie', op Christus toegepast in Hand. 2:31, 13:35.

1007 *Ioseph*: Jozef van Arimathea, die het lichaam van Jezus begroef 'in sijn nieuw graf, 't welck hy in een steenrotze uytgehouden hadde' (Matth. 27:57-60); *moet*: moge; *deugd*: goede daad; *beenen*: gebeente.

Van nu voortaan en heb ons bros en teeder vleesch¹⁰⁰⁹
 1010 Voor 't duyster graf geen vrees;
 Hoe schroomelijk het gaept, en schroomt 'et niet, mijn' leden,¹⁰¹¹
 Uw hoofd is voorgetreden.

Christus verresen.

De Son-torts versch geresen¹⁰¹³
 Toont vriendelijcker wesen,¹⁰¹⁴
 1015 Geeft lieffelijcker licht als zy op Vrydag gaf;
 De vrouwen rijsen ook, en geven sich na 't graf.

Geen bed en kan hen binden:
 Sy spoeden om te vinden
 En om te balssemen het lichaem van dien Heer,
 1020 Die in haer' sielen goot den balssem van sijn' leer.

Haer yverig vertrouwen¹⁰²¹
 En weet van geen verflouwen,
 Haer' liefde breken sy om dood noch leven af;¹⁰²³
 Daer zijanse lest by 't kruys; hier weder eerst by 't graf.¹⁰²⁴

1009 *heb*: hebbe; *bros en teeder*: broos (vergankelijk) en zwak.

1011 *schroomelijk*: schrikwekkend; *gaept*: de kaken openspert; *schroomt*: vreest; *leden*: lichaam, vgl. 1 Cor. 6:15: 'Weet gy niet dat uwe lichamen Christi leden zijn?', blijkens het volgende vs. gecombineerd met teksten als Col. 1:18, waar Christus het geestelijk hoofd van de gemeente genoemd wordt: 'Ende hy is 't hoofd des lichaems, (namelick) der gemeynthe.'

1013 *Son-torts*: zon; *versch*: pas.

1014 *wesen*: gelaat.

1021 *yverig vertrouwen*: toegewijde trouw.

1023 *Bet.*: Tot geen prijs houden zij op hun liefde te betonen.

1024 *Daer*: Ginds, nl. op Golgotha; *lest by 't kruys*, vgl. Marc. 15:40-42.

*

1025 Ver zijt ghy, vroukens, boven
De trage mans te loven;
Die ghy in Godsvrucht ver en moed te boven gaet:
Doch schoon ghy vaerdig komt, noch komt ghy al te laet.¹⁰²⁸

Ghy vind dien uytgelesen
1030 Dien grooten Held verresen
Eer eens des werelds torts ons' kim genaken kon,¹⁰³¹
En schoone morgen-ster geresen voor de Son.¹⁰¹³⁻¹⁰³²¹⁰³²

Wat zoekt ghy by den dooden
(Dus vragen 's Hemels boden)
1035 Of in het duyster graf den Vorst, die eeuwig leeft,
En nu al voor een' wijl het graf verlaten heeft?¹⁰³³⁻¹⁰³⁶¹⁰³⁶

Sijn' lichaem hoeft geen' kruyen
Geplukt in 't werme zuyen;¹⁰³⁷⁻¹⁰³⁸
Het heeft al ander kruyd, al beter balssem-sout,¹⁰³⁹
1040 't Welk sijn verheerlijkt vleesch in eeuwig wesen houd.¹⁰⁴⁰

De vrouwen op dit vragen
Staen angstig en verslagen,
En of se schoon de wacht gevelt sien en gevluht,¹⁰⁴³
Sy blijven niettemin voor haeren Heer beducht.¹⁰⁴⁴

*

1038 A. warme

1028 *vaerdig*: met spoed; *noch*: toch.1031 *Eer eens*: Zelfs voordat.

1013-1032 Vgl. Marc. 16:1-2: 'Ende als de Sabbath voorby gegaen was, hadden Maria Magdalene, ende Maria de (moeder) Jacobi, ende Salome specerijen gekocht, op dat sy quamen ende hem salfden. Ende seer vroegh op den eersten (dagh) der weke, quamen sy tot het graf, als de sonne opgingh.'

1032 Bet.: En als de schone morgenster opgestaan voor de opgang der zon; vgl. Openb. 22:16: 'Ick Jesus ... ben ... de blinckende morgensterre.'

1033-1036 Vgl. Luc. 14:4-6: 'siet, twee mannen stonden by haer in blinckende kleederen ...' (en zeiden) 'Wat soeckt gy den levenden by de dooden? Hy en is hier niet, maer hy is opgestaen.'

1036 *al voor een' wijl*: al een poos geleden.1037-1038 *kruyen Geplukt in 't werme zuyen*: specerijen.1039 *balssem-sout*: bederfwerend zout. Voor het balsemen van lijken werden kruiden en zouten gebruikt.

1040 *verheerlijkt vleesch*, vgl. Fil. 3:21: (Jezus Christus) 'Die ons vernedert lichaem veranderen sal, op dat het selve gelijkformigh worde sijnen heerlicken lichame.' *Kantt.*: 'den lichame sijnner heerlickhey, ofte, sijn lichaem der heerlickhey, N. 't welck hy na sijne opstandinge, ende nu noch in den hemel heeft.' De eigenschappen van dit verheerlijkt lichaam zijn vooral onverderfelijckheit en onsterfelijckheit; *in eeuwig wesen houdt*: eeuwig in stand houdt.

1043 *de wacht gevelt*: de schildwachten neergeveld, vgl. Matth. 28:4: 'uyt vreesse van hem, zijn de wachters seer verschrickt geworden, ende wierden als doode.'

1044 *beducht*: bezorgd.

- *
 1045 Schept moed, schept moed, o vrouwen,
 Hy heeft het veld behouwen;¹⁰⁴⁶
 Uw Jesus heeft de dood ook in het graf vermant,¹⁰⁴⁷
 En nu volkomenlijk verworven d'overhand:
- Want alhoewel die kuysche¹⁰⁴⁹
 1050 Soo moedig aen den kruysse
 De dood al stervende vermant heeft ja gedood;
 Wat waer 't, en waer hy niet verresen van de dood?¹⁰⁵²
- O dood waer is uw prickel,¹⁰⁵³
 Uw nederslaende sickel?¹⁰⁵⁴
 1055 Waer, hel, is d'overhand, die ghy u had beloofd?¹⁰⁵⁵
 D'een is (God dank) verstompt, en d'ander uytgedooft.¹⁰⁵⁶
- Juycht, juycht, o Christe scharen,
 Uw Prins is opgevaren;¹⁰⁵⁸
 Hy heeft u los gemaekt van 's duyvels slaverny.¹⁰⁵⁹
 1060 Wat snorkt ghy, Caesar, doch? wat, Alexander, ghy?¹⁰⁶⁰
- Wat wilt ghy onberaden¹⁰⁶¹
 Uw' daden by de daden
 Verlijcken van dien Held, dien temmer van de dood?¹⁰⁶³
 Wech, purpre roovers, wech, 't verschil is al te groot.¹⁰⁶⁴

- *
 1054 A. Uw nimmer satte sickel?
 1046 *het veld behouwen*: de overwinning behaald.
 1047 *vermant*: overmeesterd.
 1049 *kuysche*: smetteloos reine.
 1052 *en waer hy niet*: als hij niet was.
 1053 *prickel*: ijzeren punt om dieren mee voort te drijven; vgl. 1 Cor. 15:55: Doot, waer is uwen prickel? Helle, waer is uwe overwinninge?'
 1054 *sickel*: zeis (het gewone embleem van de dood). Het woord is hier een bijstelling bij het figuurlijk gebruikte, bijbelse woord 'prickel'.
 1055 *d'overhand, die ghy u had beloofd*: de overwinning, waarop gij u bij voorbaat had verheugd.
 1056 *D'een*, nl. de zeis van de Dood; *d'ander*, nl. de Hel.
 1058 *Prins*: Vorst, vgl. vs. 1035; Christus is de vorst des levens, Hand. 3:15; *opgevaren*: verrezen.
 1059 *los*: vrij.
 1060 *snorkt*: snoeft; *doch*: toch.
 1061 *onberaden*: zonder grond.
 1063 *Held*, nl. Christus, vgl. vs. 1030 en in de Messiaanse Psalm 45 (vs. 4): Gordt u sweert aen de heupe, O helt', ook Jes. 42:13: 'De HEERE sal uyttrecken als een helt' (*Kantf.* 'T.w. Jesus Christus').
 1064 *purpre roovers*: in het purper (van koningskleed of toga) geklede usurpatoren.

1065 Ghy overwont in 't strijden
 Door leet doen, Hy door lijden:
 Ghy hebt uw eygene eer, Hy 's Hemels eer betracht.¹⁰⁶⁷
 't Verderf waert ghy, Hy 't heyl van 't menschelijk geslacht.

En ghy, verkeerde Reden¹⁰⁶⁹
 1070 Wat spant ghy sonder reden
 Uw' krachten tegens God en sijn vermogen in?¹⁰⁷⁰⁻¹⁰⁷¹
 Swicht, wereld-wijsheyd, swijgt, ghy sufster, ghy sottin.¹⁰⁷²

Dit wonderlijk verrijsen
 En laet sich niet bewijsen,
 1075 Als door 't geloove alleen; ghy blijft hier in den dut;¹⁰⁷⁵
 En waer 't geloove spreekt, daer is u 't swijgen nut.

Heer Jesu, hoor mijn' bede,
 Geef dat mijn aerdsche rede¹⁰⁷⁸
 Sich in uw hemelsch woord soo gantsch gevangen geef,¹⁰⁷⁹
 1080 Dat sy geen punt daer van geen stipken wederstreef.¹⁰⁸⁰

En geef my daer beneven
 Dat self in desen leven¹⁰⁸²
 Ik eens verrijsen leer uyt mijner sonden graf;¹⁰⁸³
 Trek, trek my buyten my en van my selven af:

1067 *betracht*: getracht ... te bevorderen.

1069 *verkeerde Reden*: verkeerd gebruikte rede, verduisterd verstand (Eph. 4:18).

1070-1071 Bedoeling: wat tracht gij te beredeneren, dat de opstanding uit de doden onmogelijk is: God vermag immers alles.

1072 *wereld-wijsheyd*, vgl. 1 Cor. 1:20: 'heeft Godt de wijsheyd deser werelt niet dwaes gemaect?' (ook 1 Cor. 3:19:) *sufster*: stuk onverstand.

1075 *in den dut*: onzeker, in twijfel.

1078 *aerdsche rede*: natuurlijk verstand.

1079 *uw hemelsch woord*: het bijbelwoord.

1080 *geen punt, geen stipken*, vgl. de aant. op vs. 215.

1082 *self*: zelfs; *in desen leven*: in dit aardse leven.

1083 *eens*: nog eens, eenmaal. Vgl. Eph. 5:14: 'Ontwaect gy die slaept, ende staet op uyt den dooden'; *Kantt.*: 'N. den geestelicken slaep der sonde, ende doot der sonde, zijnde wacker ende levendig gemaect door het woort ende den Geest Christi.'

- 1085 Op dat ik na dit leven
 In siel en geest verheven¹⁰⁸⁶
 Dit afgeleyde vleesch vergaen tot stof en slijk,¹⁰⁸⁷
 Ook eens verheffen sie, en worden 't uw gelijk. *Amen, Amen.*¹⁰⁸⁵⁻¹⁰⁸⁸¹⁰⁸⁸

E N D E .

1086 *verheven*: opgenomen in de hemel.

1087 *afgeleyde vleesch*: (op aarde) achtergelaten lichaam; *vergaen*: dat dan al vergaan is.

1085-1088 Gebed gebaseerd op antw. 57 van de *Heid. Cat.*: 'Dat niet alleen mijn siele, na desen leven, van stonden aen tot Christo, haer hoofd sal opgenomen worden; maer dat oock dit mijn vleesch, door de cracht Christi opgeweckt zijnde, wederom met mijner sielen vereenicht, ende den heerlijcken lichame Christi gelijkformich sal worden.'

1088 *verheffen*: in de hemel opgenomen worden; *Amen, Amen*: het geschiede alzo, vgl. *Kantt.* op Num. 5:27: 'Het wort somtijts verdubbelt om de beteeckeninge te vermeerderen, ende te verstercken.'

Bibliografie

I. Volledige uitgaven

- A. Verscheyde / Nederduytsche / Gedichten, / Van / Grotius, Hooft, Bar- / laeus, Huygens, Vondel / en anderen. / Versamelt door / JV. JS. TVD. B. GP. CLB. / (*Vignet: interieur van de Amsterdamse bibliotheek*) / t'Amsterdam, Voor Lodewyck Spillebout, Boeck- / verkooper in de Kalverstraet, in d'Amsterdamsche / Bibliotheek, in 't jaer CIOIOCLI.

8°, (10), 238 blz.

Tussen blz. 144 en 145 zijn drie katerns ingelast met afwijkende paginering, gesigneerd li, lii en ongesigneerd. Uitvoerig over deze bloemlezing: Dr. Georg Penon, *Bijdragen tot de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, Eerste deeltje. Groningen, 1880, blz. 1-75. Volgens deze is vrijwel zeker G. Brandt de uitgever-verzamelaar; drie van zijn medewerkers zijn wsch. Jan Vos, Jan Six en T. van Domselaer.

Op blz. 203-232: Goede Vrydagh, / Ofte / Het Lyden / onses Heeren / Jesu Christi. / Door / J. de Decker. / *Tantae molis erat sceptrum confringere mortis.*

- B. J. de Deckers / Gedichten, / versamelt en uytgegeven / door / J.K. / (*Vignet: een vurige kolom, omgeven door het randschrift: En de Heere toech voor hen, 's daeghs in een wolck colomme, en des nachts in een Vierige Colom*) / t'Amsterdam, / Gedruckt by Jacob Colom, woonende / op 't Water, in de Vierige Colom, Anno 1656.

4°, (8), 196, (2), 96 blz.

Blz. 1 met nieuwe titelpagina: Baptistes / of / Dooper, / Trevrspel. / Getrocken uyt de Latijnsche / Vaersen van G. Buchanan. / Door / J. de Decker. / Veritas odium parit. / (Vignet: het Amsterdamse wapen met twee leeuwen als schildhouders) / t'Amstelredam, / By Jacob Colom, Boeck-verkooper, op 't Water, / in de Vyerige Colom, Anno 1654. (De 4 met oude inkt veranderd in 6).

Blz. 59 met nieuwe titelpagina: J. de Deckers / Goede Vrydag, / Ofte / het Lyden / onses Heeren / Jesu Christi. / Door hem selfs van nieuws verbeterd en vermeerderd. / Tantae molis erat sceptrum confringere mortis. / (Vignet: het Amsterdamse wapen met twee leeuwen als schildhouders) / t'Amstelredam, / By Jacob Colom, Boeck-verkooper, op 't Water, / in de Vyerige Colom, Anno 1654. (De 4 met oude inkt veranderd in 6; in een der exx.

van de Amsterdamse U.B. 1654 onveranderd). *Goede Vrydag op blz. 59-93. Deel II (zonder afzonderlijke titelpagina) bevat: J. de Deckers / Pvntdichten. / Vervat in / Tvvee Boecken.*

Sommige exx. (o.a. ex. Vrije Univ. Amsterdam, en een der drie exx. in de Amst. Univ. bibl., in welk laatste echter no 13 ontbreekt) bevatten 14 illustraties bij Goede Vrydag, de meeste voorzien van de aanwijzing: KvMandere inuen, IDGheijn sculp. (of: excu) en soms ook nog met de toevoeging: Z.Dolendo scu. (of varianten). De eerste gravure (Jacob Colom excudebat) stelt voor: Christus, zijn kruis dragend en de wijnpers tredend; opschrift: Esa, 63 / Torcular calcaui solus / et de gentibus non est / vir mecum (*Jesaja* 63:3). Als onderschrift het vers:

Ille hominum assertor caperis, Dominusque, patique
Cogeris á proprio, vincula servitio:
Nostra Salus, moreris sed, quanquam mortuus esses,
Morti ipsam mortem mors tua CHRISTE dedit.
HGrotius.

Lit.: Dr. J. Karsemeijer, *De Dichter Jeremias de Decker*, 1934, Bijlage III: De illustraties in de uitgaven van De Decker.

- C. J. de Deckers / Rym-oeffeningen, / Verdeelt in dry Boecken / vervattende / Gedichten / van verscheyden / stijl en stoffe. / (*Vignet: drie mollen tegen een berg, met onderschrift: Wroetende*) / t'Amsteldam, / Uyt den Boeck-winckel van Abraham van / Blancken inde Molsteegh, in 't / Huysboeck Anno 1659. (*Op de laatste blz.:*) Tot Gouda, / Gedrukt by Willem vander Hoeve, Boeck-drucker / woonende inde Peperstraet. 1659.

Klein-8°, (18), 112, (4), 164, (2), 184 blz.

Op blz. 55-88 van het eerste deel: Goede Vrydag, / Ofte / Het Lijden onses Heeren / Jesu Christi. / Tanta molis erat sceptrum confringere mortis.

- D. Verscheyde / Nederduytsche / Gedichten, / Van / Grotius, Hooft, Bar- / laeus, Huygens, Vondel / en anderen. / Versamelt door / JV. JS. TVD. B. GP. CLB. / (*Vignet: vruchten-, bloemen- en schelpmotieven, geflankeerd door twee gevleugelde halffiguren*) / t'Amsterdam, / Voor Gerrit Willemsz Doorninck, / Boeck-verkooper op de Cingel by Jan-Roon-poorts / Toorn, in 't Groot Kantoor-boeck. 1659.

8°, 312 blz.

Op blz. 277-306: Goede Vrydagh, / Ofte / Het Lyden / onses Heeren / Jesu Christi / Door / J. de Decker. / Tanta molis erat sceptrum confringere / mortis.

Herdruk van A.

- E. J. de Deckers / Rym-oeffeningen, / Verdeelt in dry Boecken, / Vervattende / Gedichten / van verscheyden styl en stoffe. / Den derden Druk. /

(*Vignet*) / t'Amsteldam. / By Willem de Coup, Willem Lams- / velt en Philip Verbeek, / Boekverkoopers. 1702.

Klein-8°, (20), 110, (4), 164, (2), 184 blz.

Op blz. 55-88: Goede Vrydag, / Ofte / Het Lijden onses Heeren / Jesu Christi. / Tantaë molis erat sceptrum confringere mortis.

Herdruk van C.

Over de illustraties: Karsemeijer, a.w. blz. 343.

Dit is de eerste zo goed als volledige uitgave van De Deckers werken, doordat eraan is toegevoegd: Lof / der / Geldsucht, / Ofte / Vervolg / der / Rym-oeffeningen / van / J. de Decker, / Verdeelt in / Twee Boeken, Behelsende Gedichten van verscheyde stoffe. / (*Vignet*) / t'Amsteldam, / By Willem Lamsvelt, en Willem de Coup, en / Philip Verbeek, Boekverkoopers. Anno 1702. // Klein-8°, (16), 128, (4), 108 blz. *Op blz. 108: t'Amsterdam, By Willem Lamsvelt, Boekverkoper aen / de Nieuwe Kerk. Anno 1702.*

Herdruk van de uitgave van 1668.

- F. Alle de / Rym-oeffeningen, / van / Jeremias de Decker, / In beter orde geschikt, met eenige Dichten / en 't leven des Schrijvers vermeerderd / en uitgegeven door / M. Brouërius van Nidek, R.G. / Eerste Deel. / Met kopere Platen versiert. / (*Vignet*) / Te Amsterdam, / Bij Willem Barents. / De Weduwe van A. van Aeltwyk. / Hendrik Bosch. / By David Ruarus. / Hendrik Stockink. / Adam Lobé. / MDCCXXVI.

4°, (52), 376 blz.

Op blz. 213-248: Jeremias de Deckers / Goede Vrydag, / Ofte / Het Lyden onzes Heeren / Jesus Christus. / Tantaë molis erat sceptrum confringere mortis.

Met één opgevouwen prent t.o. blz. 215, gesigneerd: G. Hoet: inv. O. Elliger, Junior fecit. Ongesigeneerde prenten als in de uitg. E t.o. blz. 219, 221, 225, 227, 234, 246. Vgl. Karsemeijer, a.w., bijlage III.

Titel van het tweede deel: Rym-oeffeningen / van / Jeremias de Decker. / Tweede Deel. / Nagezien en Uitgegeven / Door / M. Brouërius van Nidek / Rechtsgeleerden. / Te Amsterdam, / By Willem Barents. / De Weduwe van A. van Aeltwyk. / Hendrik Bosch. By Adam Lobé. / Hendrik Stockink. / David Ruarus. // 8°, 444 blz.

Herordening van de uitg. E. Meest gebruikte en geciteerde uitgave, maar slordig, vol fouten en met veranderde spelling. Vgl. Karsemeijer, a.w., bijlage II.

- G. Oorspronkelijke / Dichtstukken / van / Jeremias de Decker. / Eerste Deel. / (*Vignet*) / Te Amsterdam, bij G. Portielje. / MDCCCXXVII.

8°, (4), XII, 220 (abusievelijk 120) blz.

Op blz. III-XII een titelloze inleiding van P.G. Witsen Geysbeek, gedateerd. Amsterdam April, 1827.

Op blz. 145-180: Goede Vrijdag, / of / Het Lijden van onzen Heere / Jezus Christus. / *Tantae molis erat sceptrum confringere mortis.*

Afgedrukt in gemoderniseerde spelling.

Titel van het tweede deel: Oorspronkelijke / Dichtstukken / van / Jeremias de Decker. / Tweede Deel. / (Vignet) / Te Amsterdam, bij G. Portielje. /

MDCCCXXVII. // 8°, (4), IV, 276 blz. (blz. 1-6 ontbr.).

Op blz. 203-275 van dit deel: Jeremias de Decker / geschetst / door / Jeronimo de Vries.

Op blz. 207 de aantekening van 'G.': 'Het spreekt van zelve dat wij de aanhalingen van den Heer De Vries uit den ouden druk tot de tegenwoordige uitgave herleiden.' Op blz. 208 over een door De Vr. genoemd gedicht: 'Dit gedicht is in deze uitgave niet geplaatst; wij hebben meer dichtstukken, door den Heer De Vries aangehaald, overgeslagen, om dat wij ze in hun geheel te weinig belangrijk voor den lezer oordeelden, of om dat het vertalingen zijn, en wij ons slechts tot het uitgeven der oorspronkelijke gedichten bepaald hadden.'

- H. Jeremias de Decker (*in rood gedrukt op de zevende bladzijde*) // Goede Vrydag / ofte het Lijden onses Heeren / Jesu Christi / *Tantae / molis erat sceptrum / confringere mortis* (*Titel op de elfde bladzijde, gedrukt boven de aanvang van het gedicht*) // 4°, 56 ongenummerde bladzijden.

*Colophon op de vijftigste bladzijde: In Mei MCMXXIII / zijn deze gedichten met de / Erasmus-Mediaeval van S.H. de Roos / gedrukt door C. Nypels op de persen der uitgevers / Leiter-Nypels te Maastricht. / Een houtsnede door / Henri Jonas / naar Rembrandt's portret van den schrijver in de Ermitage / te Petrograd versiert deze uitgave / De tekst is die van / J. de Deckers Rym-oeffeningen / tot Amsteldam by Abraham van Blancken / MDCLIX / De oplage blijft beperkt tot 220 genummerde exemplaren, / waarvan de nummers 1-50 op hollandsch papier de Charro / en de nummers 51-220 op simili japon van Gelder. / Dit exemplaar is no: (48. *Bruikleen van Mr. H. Marsman in Utr. Univ. Bibl.*).*

- I. Goede Vrijdag / of / Het lijden / onzes Heeren Jezus Christus / Jeremias de Decker // 8°, 36 blz.
Op de achterzijde van het omslag: B.K.V. / Bijbel-Kiosk-Vereeniging / Keizersgracht 756 / Amsterdam / Verkoop verboden Alle rechten voorbehouden
Opmerking binnenzijde omslag: Tot beter verstaan van dit schoone gedicht, zijn in de spelling enkele wijzigingen aangebracht, en zijn ook enkele oud-hollandsche woorden door nieuwere vervangen.
- J. Jeremias de Decker / Goede Vrydagh / Ofte / Het Lyden onzes Heeren Jesu Christi / Ingeleid en van aantekeningen voorzien / door / H. Godthelp / Leraar in Nederlands te 's-Gravenhage / 1941 / Servire - Den Haag. 8°, 64 blz.
Uitgegeven in de serie 'Kleine Dietse Keur', no 4.

Afzonderlijk bijvoegsel: Tekstverklaringen / Aantekeningen / bij / Goede Vrydag // 12 blz.

Niet vermeld, naar welke uitgave gedrukt. Ingevoegd is de serie van 14 gravures naar Karel van Mander, te vinden in bovengenoemde uitgave B. De auteur deelt hieromtrent mee: 'De platen zijn geclicheerd naar een zeldzaam, oud exemplaar van "Alle de Rijm-oeffeningen van Jeremias de Decker", dat in mijn bezit is, en waarin de gravures op zeer bijzondere wijze in het papier waarop het boek gedrukt is, zijn "ingelast".' 'Afgaande op deze mededeling, kan men veronderstellen dat het hier om een ex. van F gaat, waarin de gravures van B (die immers uit vele exx. zijn weggesneden) zijn overgebracht (mogelijk ter vervanging van de lelijke gravures van F zelf). De tekst zelf is noch naar B noch naar F.

- K. Bibliotheek der Nederlandse Letteren / samengesteld door de / Maatschappij der Nederlandsche / Letterkunde te Leiden / en de / Koninklijke Vlaamsche / Akademie te Gent / (*Vignet*) (*Op de volgende blz.:*) Redactie der Bibliotheek: / Dr. N.A. Donkersloot / Dr. K. Heeroma / Dr. J. van Mierlo S.J. / Mr. M. Nijhoff / Dr. J.M. Romein / Dr. Herman Teirlinck / Dit deel is verzorgd door Dr. K. Heeroma / (*Op de volgende blz.:*) Protestantse Poëzie / der 16de en 17de eeuw / Deel II / 1950 / N.V. Uitgevers-Mij 'Elsevier' / Amsterdam.

8°, (4), XXVIII, 254 blz.

Op blz. 37-76: Goede Vrijdag, ofte / Het Lijden onzes Heren Jezus Christus /

Afgedrukt naar F in gemoderniseerde spelling en met verklarende voetnoten.

II Fragmenten

In verscheidene bloemlezingen vindt men fragmenten van Goede Vrydag. Voorzover het aantal opgenomen versregels minder dan honderd bedraagt, worden ze hier niet vermeld. Grotere fragmenten worden aangetroffen in:

1. Matthys Siegenbeck, *Proeven van Nederduitsche Dichtkunde uit de zeventiende eeuw*. Leyden, MDCCCVI, blz. 183-191. Vss. 389-608.
2. Albert Verwey, *De honderd beste gedichten (lyriek) in de Nederlandsche Taal*. Amsterdam, Paris, Bruxelles, Lausanne, London & Glasgow, 1915, (Tweede druk), blz. 73-81. Vss. 389-608.
3. K.H. de Raaf en J.J. Griss, *Zeven Eeuwen Spiegel der Nederlandsche Letterkunde*. Deel I. Rotterdam, 1917, blz. 462 e.v. Vss. 609-716, 729-800. (Later onder de titel: *Een Nieuwe Bundel*, Derde Deel. Vierde druk, Rotterdam, MCMXXXV, blz. 459 e.v. Vss. 609-716, 729-800).
4. Th. E.C. Keuchenius en Dr. D.C. Tinbergen, *Nederlandsche Lyriek vanaf*

de dertiende eeuw tot 1880. Deel III (1630-1710). Leiden, MCMXXII, blz. 137-147. Vss. 389-608.

5. Dr. J. Karsemeijer, *Jeremias de Decker, Bloemlezing uit zijn Gedichten* (Libellenserie no 133). Baarn, z.j. (1936), blz. 11-16. Vss. 129-204, 1013-1088.
6. Victor E. van Vriesland, *Spiegel van de Nederlandsche Poëzie door alle eeuwen. 1^e-5^e duizendtal*. Amsterdam, 1939, blz. 223-232. Vss. 609-992.
7. Dr. G.A. Brands en R.W. Lieve, met medewerking van C.A.G. Planye, *Gouden Aren, Bloemlezing uit de Nederlandse Letterkunde met kort overzicht der Nederlandse Letteren*. Vierde deel. Vierde druk. 's-Gravenhage-Djakarta, z.j. (1951), blz. 599-601. Vss. 609-716.